OSTRAVSKÁ UNIVERZITA
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

ZÁKLADY FILOSOFIE A ETIKY

MIRIAM PROKEŠOVÁ

OSTRAVA 2019

OSTRAVSKÁ UNIVERZITA
PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Základy filosofie a etiky

Recenzovali:

1. doc. PhDr. Mgr. Jaroslav Balvín, CSc., UTB Zlín
2. Doc. PhDr. Julius Sekera, CSc., PdF OU

Jazyková korektura: Zdeněk Švehla
© Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2019
© Doc. PaedDr. Miriam Prokešová, Ph.D.

ISBN 978-80-7599-149-2

POUŽITÉ GRAFICKÉ SYMBOLY

	Průvodce studiem
	Cíl kapitoly
	Klíčová slova
	Kontrolní otázky
	Pojmy k zapamatování
	Shrnutí
	Korespondenční úkol
	Řešený příklad
	Cvičení
	Literatura

Obsah

POUŽITÉ GRAFICKÉ SYMBOLY 3

Slovo úvodem 6

1 Kapitola 1: Filosofie mezi vědou, uměním a mýtem 7

1.1 Let čarodějnic? 7

1.1.1 Mýtus – vyprávění příběhu (narace) 8

1.1.2 Paradigmata 9

2 Kapitola 2: Filein-sofia, sofein filia: počátky filosofie ve starověkém Řecku a Římě 13

2.1 Počátky filosofie 13

2.1.1 Filosofie – filein-sofia nebo sofein-filia? 13

3 Kapitola 3: Ontologie, její vývoj, pojetí a chápání 21

3.1 Ontologie 21

3.1.1 Herakleitos a Platón 21

3.1.2 Monismus, dualismus, pluralismus 23

4 Kapitola 4: Gnoseologie, její vývoj, pojetí a chápání 34

4.1 Gnoseologie 34

4.1.1 Spor o universália: nominalismus x realismus 35

4.1.2 Anselm z Canterbury (1033–1109) 35

4.1.3 Pierre Abélard (1079–1142) 36

4.1.4 Dvojí pravda: Tomáš Akvinský, vztah mezi vírou a rozumem 37

4.2. Trojí „břitvy“ poznání v dějinách gnoseologie 38

4.3 Racionalismus a empirismus 40

4.4 Moderní svět x postmoderní svět a otázka poznatelnosti x nepoznatelnosti světa 42

5 Kapitola 5: Filosofická antropologie a její pojetí 46

5.1 Antropologické pojetí člověka 46

5.1.1 Člověk v období Mythos 47

5.1.2 Člověk v období Logos 47

5.1.3 Člověk v období Theos (středověk) 48

5.1.4 Člověk v období Mechanos 49

6 Kapitola 6: Filosofie a věda; je filosofie vědou? 54

6.1 Pojetí (definice) vědy 54

6.1.1 Starověk 54

6.1.2 Středověk 54

6.1.3 Novověk 55

6.2 Předpoklady klasické vědy 56

7 Kapitola 7: Základy etiky 61

7.1 Pojem etika 61

7.1.1 Základní pojetí etiky 61

7.2 Historický pohled 62

7.2.1 Stará čínská filosofe – základ etiky 62

7.2.2 Antika 63

7.2.3 Patristika a scholastika 66

7.2.4 Thomas Hobbes (1588–1679) 67

7.2.5 Baruch Spinoza (1632–1677) a jeho etika 67

7.2.6 Jean Jacques Rousseau (1712–1778) 68

7.2.7 Utilitarismus 68

7.2.8 Kantova etika 69

7.2.9 Friedrich Nietzsche (1844–1900) 69

7.3 Existencialismus 70

7.4 Situační etika 71

7.5 Albert Schweitzer (1875–1965) 71

8 Kapitola 8: „Moderní“ etika současné doby 75

8.1 Rozdělení etiky 75

8.2 Pluralistická teorie hodnoty 76

8.3 „Nová etika“ v postmoralistním věku dle Gillese Lipovetského (*1944), zaměřená na osobní blahobyt 76

8.4 Fragmentovaná etika 77

8.5 Etika odpovědnosti 77

8.6 Konrad Lorenz (1903–1989): 8 smrtelných hříchů 78

8.7 Ztracená Evropa umírá dle Otakara Antoně Fundy (*1943) – krize hodnot 79

8.8 John Carroll (*1944) 79

9 Kapitola 9: Základní etické kategorie 82

9.1 Pojetí dobra a zla – theodicea 82

9.2 Starověk 83

9.3 Křesťanství 84

9.4 Novověká filosofie a pojetí dobra 85

9.5 Možnosti potlačení zla 88

9.5.1 Možné příčiny zla 88

10 Kapitola 10: Sociální etika 92

10.1 Typologie lásky 92

10.1.1 Pojetí lásky podle starých Řeků 92

10.1.2 Buddhismus 93

10.1.3 Islám 93

10.1.4 Pojetí lásky v patristice a scholastice 94

10.1.5 Pojetí lásky podle novověkých filosofů 95

10.1.6 Novodobá pojetí lásky dle psychologů 98

10.7.1 Trojúhelníková teorie lásky podle Roberta Jeffrey Sternberga (*1949) 100

10. 7. 2 Rozdělení lásky dle triangulární teorie lásky 100

Slovo úvodem

Milí čtenáři,

dostáváte do rukou text s názvem *Základy filosofie a etiky*. Text chce být skutečně pouze průvodcem základních pojmů a chápáním filosofie; je proto i takto koncipován. Od možných počátků filosofického myšlení se přesuneme k základním okruhům, jimiž se filosofické myšlení ve své teorii zaobírá – bytí (ontologie), poznání (gnoseologie) a k člověku (antropologie), toto vše vsazeno do otázek etiky, čili praktické filosofie. Nejde o dějiny filosofie, jak je mnohdy filosofie chápána, ale protože se bez znalostí dějin filosofického myšlení neobejdeme, tak se přece jen životním osudům některých filosofů jen zlehka dotkneme. Již i proto, že filosofií jako takovou vás tentokrát nebude provázet jen autorka tohoto textu, ale samotní velcí filosofové (vizte symbol průvodci studiem u každé kapitoly). Text, jak již bylo napsáno, si neklade za cíl komplexní náhled na problematiku filosofie, je skutečně jen částečným průvodcem filosofií a snad také inspirací pro další studium.

Přeji Vám mnoho úspěchů při studiu

Miriam Prokešová

„Zdálo se Čuangovi, že je motýl, jenž poletuje kolem. Motýl se cítil motýlem, nic mu nechybělo, nevěděl, že je Čuang. Náhle se probudil a ustrnul, je Čuang!

A teď neví, zdálo se Čuangovi, že je motýl, nebo se zdá nyní motýlu, že je Čuang?“[1]

1 Mistr Čuang. Žil cca 369–298 př. n. l.

1 Kapitola 1: Filosofie mezi vědou, uměním a mýtem

Cíl kapitoly

- Po nastudování této kapitoly byste měli být schopni:
- vysvětlit původ slova mýtus jako chápání příběhu,
- rozlišit mýty podle obsahového zaměření,
- uchopit metanarativní příběh lidstva z hlediska historického i ontogenetického,
- a v neposlední řadě odpovědět na to, čím je filosofie

Klíčová slova

- Filein, sofia, let čarodějnice, mýtus, příběh, chaos, imanentní rovina, kulturní antropologie, paradigma, tři formy myšlení

Průvodci studiem

Gilgameš, Herakleitos, Mircea Eliade, Carl Gustav Jung, Félix Guattari, Gilles Deleuze, Martin Heidegger, Jiří Tomek

1.1 Let čarodějnic?

Čím je filosofie? Je vědou, uměním, mýtem? Nebo jak napovídá sám nadpis této kapitolky, je něčím mezi tím? Přesněji – mezi vědou, mezi uměním, mezi mýtem? Odpověď není jednoznačná.

Félix Guattari a Gilles Deleuze ve svém společném díle *Qu'est-ce que la philosophie?* (Co je filosofie?, 2001)[2] na jednom místě (s. 41) odpovídají, že základem filosofie je myšlení. A myslet znamená sledovat let čarodějnice, neboli proletět se chaosem na jejím koštěti a vrátit se odtamtud se zarudlýma očima. Je to krásné přirovnání. Chaos je nepoznaný (nepoznatelný) svět, naše poznání pak vytváří roviny imanence (imanence je to, co nepřesahuje, opakem je přesah – transcendence).

„V rovině imanence směřujeme za obraz a vracíme se odtud s červenýma očima, i když jsou to jen oči ducha. Dokonce i Descartes má svůj sen. Myslet znamená vždy sledovat let čarodějnice…“[3]

Otázkou, co je filosofie, se však nezabývali jen F. Quattari a G. Deleuze. Stejnojmennou publikaci vydal např. i M. Heidegger (podle něj je filosofie zodpovědné odpovídání na bytí jsoucna[4]) nebo náš filosof Jiří Michálek. A nejen oni. V podstatě všichni velcí myslitelé v dějinách si kladou tuto otázku. A odpovědi se samozřejmě různí…

2 DELEUZE, Gilles a GUATTARI, Felix. *Co je filosofie?* Oikumené, Praha 2001.

3 DELEUZE, Gilles a GUATTARI, Felix. *Co je filosofie?* Praha: Oikumené, 2001, s. 41.

4 HEIDEGGER, Martin. *Básnicky bydlí člověk.* Praha: Oikumené, 1993, s. 131. *„Výslovně převzaté a rozvíjející se odpovídání, které odpovídá promluvě bytí jsoucna, to je filosofie...“*

Pro zjednodušení použijeme definici, podle které je filosofie nebo filozofie, řecky φιλοσοφία, z φιλειν (*filein*, mít rád, toužit po něčem) a σοφια (*sofía*, moudrost, zdatnost) soustavné, racionální a kritické zkoumání skutečnosti, světa a člověka, případně i toho, co je přesahuje (metafyzika). Filosofie si klade otázky a hledá odpovědi na pravdivé poznání a na smysl života a světa prostřednictvím reflexe, racionální argumentace a diskuze, která vyžaduje určité pojmy. Nejde jen o akademickou teoretickou disciplínu, ale o způsob života, který začíná údivem nebo zklamáním nad tradičními výklady věcí (Platón) a snaží se s tajemstvím světa a existence vyrovnat z hlediska jeho každodennosti.[5]

Kdo je pak filosof?

„Filosof svým chápáním ztvárňuje pojem a pojmenovává tak ‚chaos' světa, který jej obklopuje. Pojmy jsou pak daným filosofem označeny, zůstávají a jsou dotyčným filosofem jakoby ‚signované….' Samotná filosofie je pak uměním tvorby, je uměním vynalézání a sestavování pojmů."[6]

Nejlépe toto vidíme na různých obdobích v dějinách lidstva. Tím prvním obdobím bylo období, ve kterém si lidé vysvětlovali skutečnost, svět a člověka na základě příběhů. Byly to mytické příběhy, které vysvětlovaly tento svět a odpovídaly na odvěké otázky odkud jsme, proč jsme, jestli jsme a jaký to všechno má smysl (má-li to smysl)…

1.1.1 Mýtus – vyprávění příběhu (narace)

Svět kolem nás je zapotřebí si nějakým způsobem vysvětlit. A děje se tak obvykle vyprávěním. Vyprávíme si příběhy jak, kdy, co bylo… Podstata těchto příběhů není položena na racionální, nýbrž na iracionálním vysvětlení světa a života. Není však chápáno jako něco nepravdivého, ale jako určitý fakt, který je obestřen tajemstvím.

Každý z nás žijeme svůj jednotlivý, originální, neopakovatelný příběh. My sami jsme svými příběhy. A tak se stává, že kolikrát tomu svému příběhu, protože jej nevidíme z nadhledu, ale jsme jeho součástí, nerozumíme. Nerozumíme tomu tajemství, proč se zrovna nám děje to, co se děje, jaký to má vše smysl, má-li to vůbec smysl. A ptáme se proč.

Filosofie je odpovědí na otázky. S vědomím toho, že ne vždy na všechny otázky máme odpověď. Spíše naopak. Odpovědi hledáme.

A ten, kdo si umí klást otázky a kdo hledá odpovědi, je filosofem.

Jsme nejen nositeli konkrétního příběhu svého života, ale jsme rovněž součástí lidstva jako takového, tedy i dějin, metanarativního příběhu lidstva.

Studiem skutečných mýtů jako tradičních vyprávění, která legitimovala společenské uspořádání a instituce, se zabývá kulturní antropologie. Podle obsahového zaměření se tak rozlišují:

---

5 Definic toho, co a čím je filosofie, najdete téměř bezpočet. Srovnejte např. také in: https://cs.wikipedia.org/wiki/Filosofie

6 DELEUZE, Gilles a GUATTARI, Felix. *Co je filosofie?* Praha: Oikumené, 2001, s. 10.

- kosmogonické mýty (z řec. *kosmos*, svět a *gonia*, zrození), které vyprávějí o vzniku a počátcích světa; např. sumerský mýtus Enuma eliš (Když bohové)
- antropogonické mýty (z řec. *anthropos*, člověk a *gonia*, zrození), které vyprávějí o původu, zrození či stvoření člověka; např. sumerský mýtus O Atrachasísovi
- aitiologické mýty (z řec. *aitia*, příčina), které vysvětlují původ různých svátků, zvyků a institucí a potvrzují tak jejich oprávněnost;
- soteriologické mýty (z řec. *sótér*, zachránce) o záchraně a zachráncích;
- eschatologické mýty (z řec. *ta eschata*, poslední věci), které předkládají obrazné vylíčení budoucnosti, případně konce světa.

Soustava mýtů a mytických postav určité skupiny nebo kultury tvoří její mytologii.

1.1.2 Paradigmata

T. Kuhn (1967) a H. Skolimowski (1994) hovoří z hlediska historického vývoje evropského myšlení o čtyřech paradigmatech,[7] jimiž jsou Mythos, Logos, Theos a Mechanos, kde Mythos je propojen s myšlením starověkých národů, Logos souvisí s antickou filosofií, Theos charakterizuje středověké křesťanství a Mechanos je typickým pro novověké chápání a pojetí vědy, počínaje Baconem, Descartem, a prolínající se v podobě Comtova pozitivismu až do současnosti. Tato čtyři paradigmata, v podstatě mýty, které nám usnadňují pohled na život a na člověka, a které nám pomáhají orientovat se v chaosu, jsou navzájem prolínajícími se mýty, jejichž prostřednictvím ve svém současném životě vidíme a chápeme svět.

paradigma	Dějinné období	Vnímání světa	Období z hlediska ontogeneze
Mythos	starověk	iracionalita	rané dětství
Logos	antika	racionalita	školní věk
Theos	středověk	víra	dospívání
Mechanos	novověk	kritické myšlení	dospělost

Tabulka 1: Metanarativní příběh lidstva z hlediska historického i ontogenetického zdroj: autorka

Průvodce studiem I.

V uvedené tabulce je zaznamenáno také období z hlediska ontogeneze člověka. Všichni procházíme „zkrácenou“ fylogenezí, máme své období mýtů, loga, thea i mechana. Tak, jak přemýšlíme o svém životě a o světě, dotýká se nás příběh celého lidstva. Náš ojedinělý příběh je součástí velikého, metanarativního příběhu. Filosofie tak není pouze plané teoretizování, ale dotýká se nás všech ve všech oblastech našeho – chce se říci – každodenního – života.

7 Z řeckého paradigma, příklad. Paradigmatem se v teorii věd označují zásadní pojetí a představy, které charakterizují vědecké epochy. Tento pojem zavedl do vědecké teorie americký teoretik vědy Thomas Kuhn v díle *Struktura vědeckých revolucí*, 1967 nebo také Henryk Skolimowski v díle *The participatory Mind* z r. 1994.

Řešený příklad

O čem vypráví jeden z nejstarších mýtů lidstva – Epos o Gilgamešovi?
Jak vysvětlit sledování letu čarodějnice?

Shrnutí

Tři velké formy myšlení – umění, věda a filosofie[7] mají jedno společné – to, co je charakterizuje, je schopnost čelit chaosu (vše nepoznané a také tajemně nepoznatelné), rozvrhovat rovinu (našeho poznání, vědění). Všechny tři velké formy myšlení protínají chaos rovinou, ve které jsou prosvětleny pojmy, které tak přestávají být ukryty ve tmě nepoznaného a tajemného, avšak jsoucího. Toto je podstatou filosofie, která je velikým, metanarativním příběhem lidského myšlení o jevech skutečnosti, o světě a o člověku. Metanarativní příběh je lemován určitými obdobími – paradigmaty, dle Kuhna a Skolimowského to jsou Mythos, logos, Theos a Mechanos.

Pojmy k zapamatování:

metanarativní příběh, kulturní antropologie, kosmogonický, antropogonický, aetiologický, soteriologický, eschatologický mýtus, paradigma: Mythos, Logos, Theos, Mechanos, chaos, rovina imanence

Kontrolní otázky

1. Proč byly mýty vnímány jako skutečné vysvětlení podstaty světa a života?
2. Potřebujeme mýty i v současné době? Pokud ano, proč? Čím a jak se to projevuje?
3. Co vše můžeme za mýtus v minulosti i v současné době považovat?
4. Jaká znáte 4 paradigmata a jak souvisí nejen s dějinnými obdobími, ale také s lidským životem?
5. Kdo a kdy vypracoval teorii paradigmat?
6. Jak rozumíte pojmu let čarodějnic, protínající se chaosem?
7. Co je imanentní rovina? Jak souvisí s naším poznáním?
8. Jak charakterizoval filosofii M. Heidegger?
9. Proč hovoříme o filosofii jako o disciplíně mezi vědou, uměním a mýtem?
10. Kdo je filosof?

Korespondenční úkol

Vyhledejte a napište příklady aitiologického, soteriologického a eschatologického mýtu.

K tabulce č. 2 najděte charakteristiky jednotlivých filosofických disciplín a doplňte.

Cvičení

Popište ontogenezi lidského života z hlediska nám známých čtyř paradigmat.

8 DELEUZE, Gilles a GUATTARI, Felix. *Co je filosofie?* Praha: Oikumené, 2001, s. 147.

Vyberte si a pročtěte si nějaký starověký mýtus a převyprávějte (písemně jako součást korespondenčního úkolu).

Literatura

(1) DELEUZE, Gilles a GUATTARI, Felix. (2001). *Co je filosofie?* Praha: Oikumené.

(2) ELIADE, Mircea. (1993). *Mýtus o věčném návratu*. Praha: ISE.

(3) HEIDEGGER, Martin (1993). *Básnicky bydlí člověk.* Praha: Oikumené.

(4) KERÉNYI, Karl, JUNG, Carl Gustav. (1993). *Věda o mytologii.* Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.

(5) KUHN, Thomas. (1997). *Struktura vědeckých revolucí.* Praha: Oikumené.

(6) LE GOFF, Jacques. (1999). *Středověký člověk a jeho svět.* Praha: Vyšehrad.

(7) SKOLIMOWSKI, Henryk. (1994). *The Participatory Mind: A New Theory of Knowledge and of the Universe*. Arkana.

(8) TOMEK, Jiří. (2017). *Velké příběhy starého Orientu.* CPress.

Internetové zdroje:

http://www.myty.info/view.php?cisloclanku=2007040020

https://cs.wikipedia.org/wiki/Filosofie

Epos o Gilgamešovi (z původního *Bilgames* – výhonek stromu mésu, tj. strom života; řecky *Gilga- mos* nebo také Gilgameš – v překladu velký muž) je epos z 2. tisíciletí př. n. l. líčící dobrodružství sumerského krále Gilgameše. Často je považován za nejstarší dochované epické dílo světové literatury.

„Kruté smrti se nevyhneš… Copak staví člověk navěky svůj dům? Nic netrvá věčně, ani pečeť ani dědictví, i záplava časem opadne a řeka se vrátí do svého koryta. Vždyť smrt není tak strašná. Podobá se hlubokému spánku, ze kterého se už neprobereš…“[9]

(úryvek z eposu o Gilgamešovi, ve kterém vládce podsvětí Uta-napišti hovoří ke Gilgamešovi)

Obr. č. 1: Gilgameš se lvem, Louvre. Hrdina nesoucí lva, jehož pravzorem mohl být Gilgameš. Neo-Asyrské období, Sargon II. (721–705 př. n. l.) Khorsabad. Louvre[10]

9 TOMEK, Jiří. *Velké příběhy starého Orientu.* CPress, 2017, s. 87.

10 Přes nedostatek přímých důkazů se mnoho odborníků domnívá, že jde o reálnou historickou postavu. Mohl být králem Uruku mezi roky 2750 až 2600 př. n. l.

Teoretická filosofie	**Charakteristika disciplíny**	**Praktická filosofie**	**Charakteristika disciplíny**	**Další disciplíny**	**Charakteristika disciplíny**
Metafyzika a ontologie		Etika		Dějiny filosofie	
Logika		Metaetika		Filosofická antropologie	
Teorie poznání		Estetika		Filosofie dějin	
Filosofie vědy		Kritické myšlení		Filosofie náboženství	
Filosofie jazyka		Axiologie		Filosofie výchovy	
Filosofie mysli		Filosofie práva		Filosofie matematiky	
		Politická filosofie			
		Sociální filosofie			

Tabulka 2: **Rozdělení filosofie** (charakteristika disciplíny je korespondenčním úkolem) zdroj: autorka

Vyhledejte a doplňte tam, kde je možné, stručnou charakteristiku jednotlivých disciplín.

2 Kapitola 2: Filein-sofia, sofein filia: počátky filosofie ve starověkém Řecku a Římě

Cíl kapitoly

- Vysvětlit slovo filosofia
- přehledně se orientovat ve filosofických směrech starověkého Řecka a Říma

Klíčová slova

Filein, sofia, logos, alétheia, doxa, theoriá; údiv, samozřejmost, přehledy antické filosofie

Průvodci studiem

- Herakleitos, Pythagoras, Sokrates, Platón, Aristoteles a další antičtí filosofové

2.1 Počátky filosofie

Byl to údiv starých Řeků, který dal základ myšlení, zvaném filosofie. Divit se znamená ptát se, klást sobě i druhým otázky – a každá otázka v sobě zahrnuje již možné odpovědi. A tak se s údivem ptáme: je filein-sofia láskou k moudrosti nebo sofein-filia, moudrostí z lásky?

2.1.1 Filosofie – filein-sofia nebo sofein-filia?

Filosofie nebo filozofie (v tomto textu, i přesto, že v názvu máme písmenko z, vzhledem k původu slov používáme v psaní slova filosofie písmenko s), poněvadž řecky vychází tento pojem z φιλοσοφία, z φιλειν (*filein*, mít rád, toužit po něčem) a σοφια (*sofía*, moudrost, zdatnost). Poprvé tento výraz použil údajně Pythagorás (570–510 př. n. l.).

Můžeme se ptát, zda je filosofie láskou k moudrosti, jak je všeobecně chápána, nebo naopak sofein filia, moudrost z lásky, kdy jsme moudří, protože milujeme. Inspirováni Platónem (např. Theaitetos 1, 155d)[11] a Aristotelem (Metafyzika 1, 982b)[12] bychom mohli konstatovat, že: *filosofie je údivem nad nesamozřejmostí toho, co se nám zdá být samozřejmé.*

Řešený příklad

- V následujících tabulkách jsou přiloženy nejdůležitější údaje, týkající se dějin antické filosofie za předpokladu, že jde o pouhé opakování a vše potřebné je čtenářům známo.

11 *„Neboť právě filosofu přísluší tento stav – to pathos – divit se – thaumazein.“*

12 *„Neboť jak dnes, tak v dřívějších dobách lidé začali filosofovat proto, že se něčemu divili…“*

ANTICKá FILOSOFIE	Předsokratovská (přírodní) filosofie		Sofisté a klasické období	Helénistická filosofie (Řím)	
Milétská škola	Thalés, Anaximandros, Anaximenés	**Sofisté**	Prótagorás, Gorgiás	**hedonismus**	Epikuros
Elejská škola	Xenofanés, Parmenidés, Zenón z Eleje	**Klasická filosofie**	Sokrates, Platón, Aristoteles	**stoicismus**	Zenon z Kitia
Antičtí atomisté	Leukippos, Demokritos			**skepticismus**	Pyrrhón
Herakleitos				**novoplatonismus**	Plotinos
Pythagorás					
Empedokles					

Tabulka 3: Přehled antické filosofie v (tabulkové) kostce zdroj: autorka

Průvodce studiem I.

Vidíte před sebou přehlednou a velice zjednodušenou tabulku antické filosofie. Základy filosofie nejsou totéž, co dějiny filosofie (pozor, často se to plete, dějiny filosofie jsou pouhou součástí filosofie jako takové). Není však možné se této antické filosofie nedotknout; je základem veškerého dalšího myšlení v dějinách lidstva. Prosím, zopakujte si zde své základní vědomosti a pomocí tabulek se utvrďte v jejich vědomostním zvládnutí.

Jen pro připomenutí – starověcí řečtí filosofové hledali odpovědi na své otázky pomocí nalezení podstaty světa. Podle této podstaty rozlišujeme tzv. přírodní filosofy. Podstata světa byla shledávána v pralátkách, kterými jsou voda, vzduch, země, oheň, případně látky, nazvaná jako atomy či apeiron. Pojetí těchto pralátek nebylo až tak zjednodušující, jak by se nám dnes mohlo zdát, ale poměrně hluboce promyšlené a logicky myšlenkově zpracované.

Některé životní příběhy (mýty?), týkající se životů filosofů, by stály za připomenutí i v této souvislosti. Osud Herakleita, kterého údajně sežrali psi, když si chtěl bolestivou chorobu (dnu?) vyléčit tím, že zalezl do hnoje, nebo příběh Thaléta, který se při sledování hvězd nedíval, kam šlape, a rovněž spadl do hnoje… z čehož plyne poučení, abychom i při sledování hvězd a vzlétání (nejen k myšlenkovým) výšinám nezapomínali na pevnou zem, po které kráčíme. Neméně zajímavý, avšak smutnější je příběh Empedoklův, který chtěl lidem i sobě dokázat, že je bůh, a skočil do sopky Etny s tím, že jako bůh se vrátí neporušen zpět. Do dnešního dne se tak nestalo. Zůstal po něm údajně jen střevíc...

MILÉTSKá šKOLA	Doba života v př.n.l.	podstata světa	ELEJSKá šKOLA	Doba života v př.n.l.	Stěžejní pojmy
THALÉS	625–545	voda	**XENOFANÉS**	569–477	Bohové nejsou
ANAXIMANDROS	610–546	apeiron	**PARMENIDÉS**	540–470	Nebytí není
ANAXIMENÉS	585–528	vzduch	**ZENÓN z Eleje**	490–430	Aporie (paradox) želva x Achilles, letící šíp

Tabulka 4: Přehled milétské a elejské školy zdroj: autorka

Mozkové závity trápí po staletí Zenónovy aporie, týkající se závodu Achillea a želvy nebo příklad letícího šípu, který se v podstatě nepohybuje. Proč Achilles nikdy nedohoní želvu, která má náskok z bodu A do bodu B? Protože tento časový náskok nelze nikdy překonat. To, co bylo v čase v bodě A, už nikdy nebude stejné a nikdy to není možné dohonit. Podobně letící šíp ve své podstatě neletí, ale stojí. (Stejně jako film je plný jednotlivých obrázků, které rozpohybuje teprve postupná animace…)

Autós efá – on sám to řekl. Taková byla autorita **Pythagora**, Mistra, který kromě pojmu filosofia byl také patrně prvním, kdo svět nazval kosmem, ve kterém je vše uspořádáno dle číselných vztahů. Harmonie hudby (tónů) je toho důkazem. Vesmír je v podstatě číselná harmonie, ne nepodobná hudební skladbě…

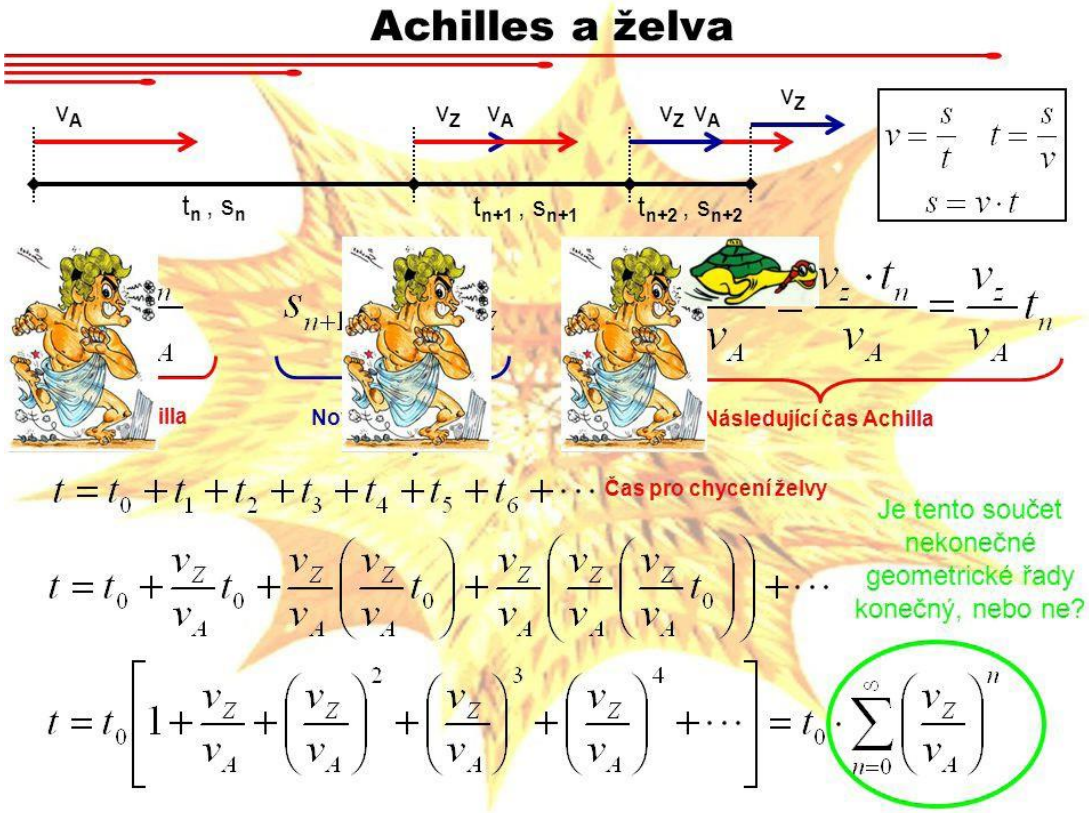

Obr. č. 2: Achilles a želva [13]

13 Achilles a želva. Dostupné in: https:www.google.com/search?q=Achilles+a+%C5%BEelva&rlz=1C1PRFI_enCZ857CZ857&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjtxIn-goDkAhUS2aYKHZ17B20Q_AUIESgB&biw=2400&bih=1183#imgrc=1irHBlkxy8-C0M:

PřírODNí, PŘEDSOKRATOVšTí FILOSOFOVÉ	Doba života v př. n. l.	podstata světa	stěžejní pojmy
HERAKLEITOS	540–480	oheň	pantha rhei, všechno teče, logos
PYTHAGORáS	570–510/494?	číslo	Filosofia, peras
LEUKIPPOS, DÉMOKRITOS	500–440, 460–360	atom	determinismus, neexistuje náhoda
EMPEDOKLES	490–435	oheň, vzduch, voda, země	Láska a svár, život a smrt
ANAXAGORáS	500–428	kosmický duch nús	Nús – podstata života a smrti

Tabulka 5: Přehled „nezařaditelných“ předsokratovských filosofů zdroj: autorka

O každém zde jmenovaném a vzpomínaném filosofovi by se dalo dlouze povídat. Však také antická filosofie bývá považována za základ veškerého filosofického myšlení. Jen krátce se však zmíníme ještě o Herakleitovi, „tajemném, temném, plačícím“ filosofovi a o jeho pojetí suché a vlhké duše. Podstatou světa je oheň – a suchá duše je duše ohnivá, hořící, spalující, dobrá. Vlhká duše je duše zkomírající, oslabená, nehořící, mrtvá…

FILOSOFIE VE STAROVěKÉM ŘíMě	Představitel	Doba života	Stěžejní pojmy
HEDONISMUS, EPIKUREISMUS	Epikuros	341–270 př. n. l.	eudaimonia, hédoné
STOICISMUS Původ slova: stoá – poikilé, což bylo zdobené sloupoví na athénském náměstí, kde přednášel Zenón	Zenon z Kitia, Epiktétos, Lucius Anneus Seneca, Marcus Aurelius	336–264 př. n. l. 46–130 n. l., 4 př. n. l.–66 n. l., 121–180 n. l.	apatheia, areté, ataraxiá
SKEPTICISMUS	Pyrrhón	360–270 př. n. l.	epoché
NOVOPLATONISMUS	Plotinos	203–270 n. l.	kathais

Tabulka 6: Přehled filosofických směrů ve starověkém Římě zdroj: autorka

Shrnutí

V této kapitole jsme si vysvětlili původ a význam slova filosofie. Zastavili jsme se u myšlení a hledání odpovědí na otázky po podstatě světa starých Řeků i Římanů. Dotkli jsme se některých teorií a myšlenek, které se prolínají dějinami světa až do současnosti. Zmínili jsme tzv. přírodní filosofy: milétskou a elejskou školu, sofisty, klasickou řeckou filosofii. Pro přehlednost jsme si vytvořili zjednodušující tabulky. Vybrali jsme nejdůležitější pojmy ze starořecké filosofie. Je však nutné upozornit, že kapitolka je pouhou motivací k samostudiu a že zdaleka neobsahuje všechny potřebné informace k pochopení a k uchopení myšlení starých Řeků a Římanů.

Pojmy k zapamatování (slovníček pojmů)

alétheia – pravda, odkrytost
anamnésis – rozpomínání se
apatheia – osvobození se od tužeb
apeiron – neomezený základ všeho
aporie – logický paradox
areté – ctnost
arché – pralátka
ataraxiá – klid, lhostejnost
daimonion – vnitřní hlas, svědomí
doxa – mínění
entelechiá – naplnění účelu
epistémé – poznání
epoché – zdržení se v poznání
eudaimoniá – blaženost
hédoné – rozkoš
hýlé – hmota
katharsis – očista
kontemplace – vnitřní nazírání
logika – nauka o pravidlech, forma usuzování
logos – původ věcí, usebrat se, vnitřní usebrání (od *legein*, sbírat, mluvit, počítat, ale také sesbírat, usebrat se), až později význam slovo, podstata, věda
morfé, (eidos) – hmota, látka
noetická skepse – nic není poznatelné
nús – kosmický duch
peras – mez, hranice
scholé – volno, prázdno
sofismata – slovní hříčky
svět idejí – skutečný svět v kontrastu se světem zdejším
telos – účel

theoriá – myšlenkové odkrývání pravdy, diváctví

zoe – život

zóon politicon – bytost společenská

zóon logon echon – bytost naslouchající

Cvičení

K výše uvedeným pojmům k zapamatování přiřaďte příslušného filosofa nebo směr, ke kterému myšlenkově náleží. Zpracujte rovněž jako korespondenční úkol.

Kontrolní otázky

1. Vysvětlete původ slova filosofia. Kdo tento pojem poprvé použil?
2. Jaký byl rozdíl mezi Milétskou a Elejskou školou?
3. Kdo byli sofisté?
4. Co znamená výraz pantha rhei a komu je připisováno autorství?
5. Vysvětlete podstatu světa dle přírodních filosofů a dle Pythagora, Empedokla.
6. Proč zemřel Sokrates?
7. Jak rozumíte říši idejí dle Platóna?
8. Kdo byl zoon logon echon dle Aristotela?
9. Jak se jmenovala škola Platónova a jak Aristotelova? (Otázka je nad rámec tohoto textu).

Korespondenční úkol

Vyberte si jednoho z filosofů a vysvětlete jeho myšlenkový přínos pro současný svět. Zpracujte pojmy k zapamatování – vizte cvičení.

Doplňte autory těchto výroků (výroky jsou všeobecně známy a opět jsou nad rámec tohoto textu):

Hledej sám sebe! .....

Poznej sám sebe! .....

Špatný je milovník, který miluje více tělo než duši. .....

Vzdělávání má hořké kořeny, ale sladké plody. .....

Je zhola zbytečné se ptát, má-li život smysl, nebo ne. Má takový smysl, jaký mu dáme.

.....

Smrt není pro nás ničím, neboť pokud žijeme, není přítomna, a když je přítomna, již zde nejsme.

.....

Nechtěj, co není a chtěj, co je, a budeš spokojen. .....

Štěstí tvého života záleží na druhu tvých myšlenek. .....

Řešený příklad k zamyšlení:

„Život je dítě, které si hraje, hraje s kostkami: království náleží dítěti.“[14]

„Jako hromada ledabyle nasypaných věcí je nejkrásnější svět.“[15]

„Ani ten, kdo prochází všechny cesty, nemůže svým krokem najít hranice duše: tak hluboké má určení.“[16]

„Bojovat s touhou je obtížné, protože když něco chce, platí za to duší.“[17]

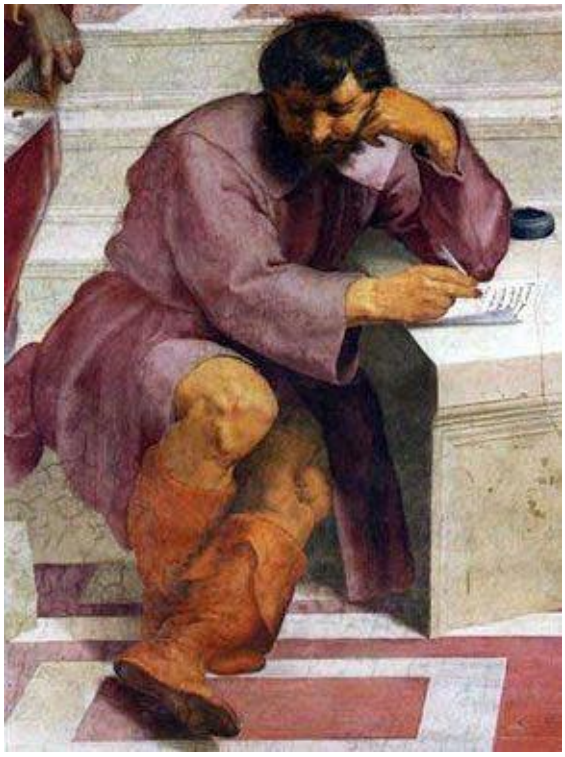

Obr. č. 3: Rafael Santi: Hérakleitos z Efezu. Detail z fresky „Athénská škola“ ve Vatikánu (1510).

„Thales létal, Hésiodus oral, Plato v povětří ideas honil, Homerus zpíval, Aristoteles disputoval, Pythagoras mlčel, Archimedes zemi odstrkoval… Democritus všemu tomu se smál, Heraclitus naproti tomu plakal… Dívaje se pak na to, řekl jsem: ‚Ale toto-liž jsou ti mudrcové, světlo světa? Ach, ach, jáť se jinatších věcí nadál. Však tu jako sedláci v krčmě, každý vyje a každý jináč… Tutoť já vidím, že lidé (jakž Ezopů vlk řekl) jiné mluví a jiné činí: co ústy chválí, od toho jim mysl letí, a co sobě jazykem ošklivi, k tomu jim srdce lne…‘ ‚A ty tuším anjelů mezi lidmi hledáš‘? řekl ofukna se tlumočník…“[18]

Literatura

(9) HERAKLEITOS. *Zlomky předsokratovských filosofů*. B 52.

(10) KOMENSKÝ, Jan Amos. (1970). *Labyrint světa a ráj srdce*. 2. vyd. Praha: Odeon.

(11) LIESSMANN, Konrad Paul a ZENATY, Gerhard. (1994). *O myšlení*. Olomouc: Votobia.

(12) PROKEŠOVÁ, Miriam. (2003). *Myšlenky velkých filosofů v zrcadle jejich dětství.* Ostrava.

(13) STÖRIG, Hans Joachim. (1992). *Malé dějiny filosofie*. Praha: Zvon.

(14) WEISCHEDEL, Wilhelm. (1995). *Zadní schodiště filosofie: myšlenky a všední život 34 velkých filosofů*. 2. vyd. Olomouc: Votobia.

14 HERAKLEITOS. *Zlomky předsokratovských filosofů*. B 52.

15 HERAKLEITOS. *Zlomky předsokratovských filosofů*. B 124.

16 HERAKLEITOS. *Zlomky předsokratovských filosofů*. B 45.

17 HERAKLEITOS. *Zlomky předsokratovských filosofů*. B 85.

18 KOMENSKÝ, Jan Amos. *Labyrint světa a ráj srdce*. 2. vyd. Praha: Odeon, 1970, s. 54 a 62. Takto viděl a vnímal antickou filosofii J. A. Komenský. Anděly mezi nimi však nenašel…

Obr. č. 4: Rafael Santi: „Athénská škola“ (1510)

Internetové zdroje:

https://www.google.com/search?q=Achilles+a+%C5%BEelva&rlz=1C1PRFI_enCZ857CZ857&source=lnms&tbm=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjtxIn-goDkAhUS2aYKHZ17B20Q_AUIESgB&biw=2400&bih=1183#imgrc=1irHBlkxy8-C0M:

Rozdělení filosofie

ROZDěLENí FILOSOFIE	**Názvy hlavních pojetí a přístupů**			
ontologie	monismus	dualismus	pluralismus	
gnoseologie	racionalismus	empirismus	agnosticismus	senzualismus
Filosofická antropologie	Mytický člověk	Animal rationale	Imago Dei	Ego cogitans
Dějiny filosofie	Myšlení staré Indie a Číny	Antická filosofie	Středověká filosofie	Renesanční filosofie
	Novověká filosofie do 19. stol.	Filosofie 19. a 20. století	Postmoderní filosofie	

Tabulka 7: Rozdělení filosofie dle jejich základů zdroj: autorka

Průvodce studiem II.

Opět tady máme tabulku rozdělení filosofie tak, jak ji chápeme z hlediska základů, tedy na ontologii, gnoseologii, filosofickou antropologii a dějiny filosofie. Z předchozích kapitol již ale víme, že toto rozdělení je velice zjednodušující a že není jediné. Uvádíme je zde pro přehlednost a snadnější uchopení filosofie jako takové. Navíc i tento text je koncipován dle tohoto modelu a nečiní si nároky na hlubší zpracování tématu, nesoucí ve svém názvu.

3 Kapitola 3: Ontologie, její vývoj, pojetí a chápání

Cíl kapitoly

Objasníme si některé základní pojmy, týkající se ontologických otázek (včetně pojmu ontologie). Zorientujeme se v chápání ontologie z hlediska historického i současného na základě myšlenek velkých filosofů napříč dějinami filosofie.

Klíčová slova

- Ontologie, metafyzika, dialektika; monismus, dualismus, pluralismus; determinismus x indeterminismus, imanentní x transcendentní; subjektivní x objektivní

Průvodci studiem

- Platón, Aristoteles, Tomáš Akvinský, René Descartes, Baruch Spinoza, Gottfried Wilhelm Leibniz, Immanuel Kant, Martin Heidegger

3.1 Ontologie

Ontologie je nauka o Bytí, zaměřující se na otázku, co znamená, že něco je – jest – existuje. Ontologie – z řeckého slova on, ontos – jsoucí; to, co jest. Pojem zavedl v 18. století **Christian Wolff (1679–1754**). Ale již od antiky hovoříme o ontologických otázkách, které se týkají pojmu „bytí“ z obecného hlediska. Co je „bytí“? Je to to, co umožňuje, aby věci byly, co je základem (substancí) i příčinou všech jsoucen. Jsoucna poznáváme svými smysly tak, jak se nám jeví, že jsou. Ontologie však nepojednává jen o tom, co se jeví každému jednotlivému člověku (co je schopen vnímat jako jev), ale především to, co je za tímto, co je podstatou, co je skryto. Aristoteles toto chápal jako **„první filosofii“.** Ontologie v tomto Aristotelově smyslu je chápána jako metafyzika: meta-ta fysika (knihy v Aristotelově knihovně, které byly zařazeny za knihami o fysis – přírodě a pro které neměl ani on sám jednotný název). Metafysika byla chápána jako to, co je za smysly, za jevenými jsoucny, za postižitelnou přírodou; to, co není smysly postižitelné, ale přesto „jest“. M. Heidegger **(1889–1976)** to vyjádřil slovy:

„Veškeré jsoucno je v bytí. Něco takového zní v našich uších triviálně, ne-li přímo urážlivě. Nikdo přece nemá zapotřebí starat se o to, že jsoucno patří k bytí. Celému světu je známo, že jsoucno je to, co jest. Co jiného jsoucnu zbývá, než být? A přesto – právě proto, že jsoucno je shrnuto v bytí, že v záři bytí se zjevuje jsoucno, to uvádělo Řeky – Řeky první a jenom Řeky – v údiv. Jsoucno v bytí: to Řeky nejvíce udivovalo…“[19]

3.1.1 Herakleitos a Platón

Dialektika je vidění světa v souvislostech, v celku a ve vývoji. Spatřujeme ji u Herakleita a jeho pantha rhei – všechno teče. Nevstoupíš dvakrát do téže řeky, protože všechno zároveň vzniká i zaniká, všechno teče…

19 HEIDEGGER, Martin. *Básnicky bydlí člověk.* Praha: Oikumené, 1993, s. 115.

„Nemoc činí zdraví příjemným a dobrým…“[20]

„Naše žití je smrt jiných a žití jiných je naše smrt.“[21]

„Probuzeným je svět jeden a společný, avšak každý ze spících se obrací k vlastnímu.“[22]

K ontologii řadíme také Platónovu teorii o idejích a jeskyni a o vozatajovi, Aristotelův hylémorfismus[23], teologii Tomáše Akvinského.

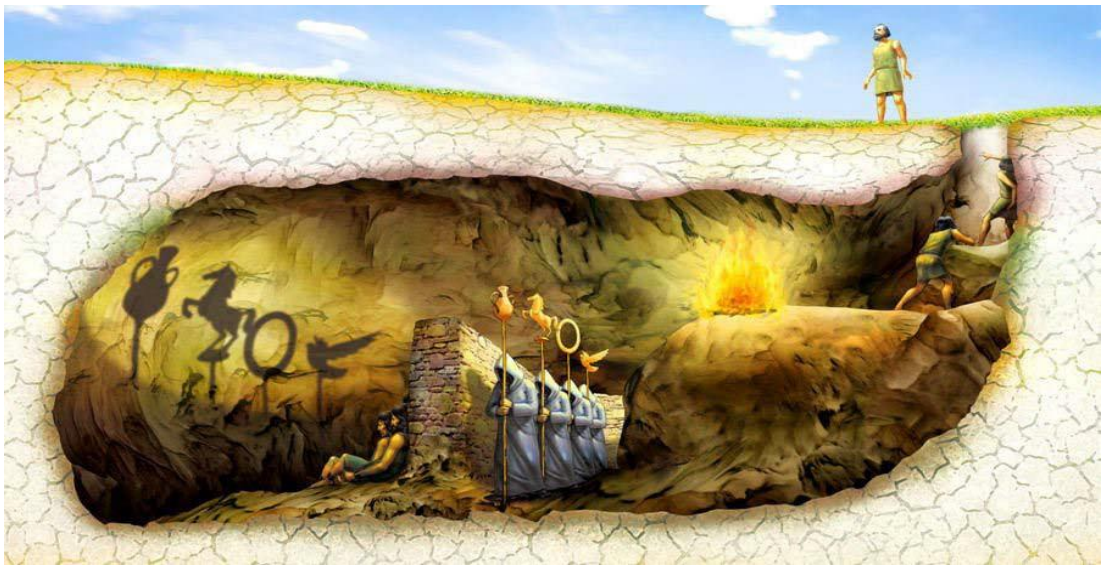

Obr. č. 5: Jedna z mnoha znázornění Platónovy jeskyně[24]

– **podobenství o vozatajovi** – vozataj (duše a rozum), je tažen dvěma koňmi – světlý kůň (vyšší city, vůle, pravá podstata, vzor) míří do ideálního světa a tmavý kůň (pudy, vášně) do světa stínů

Řešený příklad 1

Sokrates: Představ si lidi v podzemním příbytku podobném jeskyni, která má k světlu otevřený dlouhý vchod podél celé jeskyně. V této jeskyni žijí lidé od dětství spoutaní na nohou a na krku, takže zůstávají stále na tomtéž místě a vidí jen rovně před sebe, protože pouta jim brání otáčet hlavou. Vysoko a daleko vzadu za nimi hoří oheň. Uprostřed mezi ohněm a spoutanými vězni vede vzhůru cesta, podél níž je postavena nízká zeď na způsob zábradlí, jaké mají před sebou loutkáři a nad nímž dělají své kousky. Podél této zídky chodí lidé a nosí všelijaké nářadí, které přečnívá nad zídkou, podoby lidí a zvířat z kamene a dřeva.

Glaukón: Předvádíš podivný obraz a podivné vězně.

20 HERAKLEITOS. *Zlomky předsokratovských filosofů*. B 111.

21 HERAKLEITOS. *Zlomky předsokratovských filosofů*. B 77.

22 HERAKLEITOS. *Zlomky předsokratovských filosofů*. B 89.

23 Hylémorfismus: učení o látce (materia) a formě (hylé) a jejich vzájemném působení, kde forma se uskutečňuje jen v látce. Jinými slovy vztah tělesného a duševního.

24 http://www.zenavesvetle.cz/Podobenstvi/Platon-Podobenstvi-o-jeskyni

Sokrates: Podobají se nám. Myslíš, že by takoví vězni mohli vidět sami ze sebe a ze svých druhů něco jiného než stíny vrhané ohněm na protější stranu jeskyně?

Glaukón: Jak by mohli vědět, když jsou celý život nuceni držet hlavu nehybně?

Sokrates: Tito vězni by nemohli pokládat za pravdivé nic jiného než stíny oněch umělých věcí.

Glaukón: Nevyhnutelně.

Sokrates: Kdyby jeden z nich byl zbaven pout a přinucen náhle vstát, otočit šíji, jít a podívat se nahoru do světla, mohl by to udělat jen s bolestí a pro oslepující lesk by nebyl schopen dívat se na předměty, jejichž stíny předtím viděl. Co by podle tebe řekl, kdyby mu někdo tvrdil, že tehdy viděl pouze přeludy? Nemyslíš, že by byl zmatený a domníval by se, že předměty tehdy viděné jsou pravdivější než ty, které mu ukazují teď?

Glaukón: Mnohem pravdivější.

Sokrates: A kdyby ho někdo odtud násilím vlekl skrze drsný a strmý vchod a nepustil by ho, dokud by ho nevytáhl na sluneční světlo, nepociťoval by bolestně toto násilí a nevzpíral by se, a kdyby přišel na světlo, mohly by snad jeho oči plné sluneční záře vidět něco z toho, co mu nyní uvádí jako pravdivé?

Glaukón: Ne, alespoň ne hned.

Sokrates: Myslím, že by si musel na to zvyknout, kdyby chtěl vidět věci tam nahoře. Nejdříve by asi nejsnáze poznal stíny, potom samotné předměty. Dále by potom nebeská tělesa i samotnou oblohu snáze pozoroval v noci, dívaje se na světlo hvězd a měsíce. Nakonec by se myslím mohl dívat na slunce samo o sobě na jeho vlastním místě a mohl by též pozorovat, jaké je.[25]

3.1.2 Monismus, dualismus, pluralismus

Monismus – základem světa je jediný princip (monos – jeden)

Dualismus – základ světa je tvořen dvěma neslučitelnými a na sebe nepřevoditelnými principy (René Descartes)

Pluralismus – základ světa je tvořen více principy (G. W. Leibniz)

Ontologická metoda Anselma z Canterbury (1033–1109) a jeho ontologický důkaz Boží existence:

- *Bůh je něco, nad co nelze myslet nic vyššího: kdyby Bůh byl v intelektu, bylo by možno myslet ještě něco vyššího než to, nad co nelze myslet nic vyššího…“*[26]

Jen pro zajímavost: Anselm se narodil v Aostě v italských Alpách, ne v Canterbury, jak hlásá jeho jméno. V Canterbury byl od roku 1093 ustanoven arcibiskupem. Jeho dětství a dospívání nebylo veselé, otec z něj chtěl mít šlechtice, nakonec odchází z domu a jde životem svou cestou… Žije

25 PLATÓN. *Ústava.* Přeložil F. Novotný. Praha: Oikumené, 1996.

26 STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 177.

v době boje o investituru, svým učením, kdy chtěl víru vysvětlit i rozumem, příliš nezapadá do tehdejší doby… jeho učení odmítá Tomáš Akvinský a později Immanuel Kant, naopak zdokonaluje jej René Descartes, Leibniz…

3.1.2.1. Dualismus René Descarta – ontologický model

Dualismus R. Descarta (1596–1650) spočívá v jistotě nekonečného a nestvořeného Boha. Idea Boha nemůže pocházet z vnímání vnějšího světa, ani si ji člověk nemohl vytvořit sám, neboť konečný a nedokonalý tvor si nemůže sám ze sebe vytvořit ideu nekonečné a dokonalé bytosti. Hovoříme o ontologickém důkazu existence Boha.

Descartes rozlišuje Boha jakožto nekonečnou a nestvořenou substanci, a vedle něho **dvě substance stvořené**:

1. *res extensa*, svět těles, tělesnou substanci s hlavním atributem rozprostraněnosti; objektivní svět
2. *res cogitans*, nerozprostraněnou duchovní substanci s atributem myšlení, neprostorový a netělesný duch, myšlení; subjektivní svět

Průvodce studiem I. R. Descartes ve svém díle *Rozprava o metodě* řeší rovněž problém pravdivosti lidského poznání. Přináší k tomuto argument o pravdivosti Boží (**Veracitas Dei**). Bůh jako nejvyšší dobro by přece nechtěl, aby byl člověk klamán. A tak nám argument Boží pravdivosti dává mimo jiné také jistotu tohoto světa, který je skutečný, není pouze zdání a klam.

„K vlastnostem dokonalé bytosti musí nutně náležet i pravdivost. Kdyby Bůh nebyl pravdivý, nebyl by dokonalý. Je tedy nemyslitelné, aby mne chtěl pravdymilovný Bůh klamat a předstíral před mým zrakem tento svět pouze jako klamný přelud.“[27]

René Descartes, jehož učení je známo také jako kartezianismus, měl velice pohnutý život. Životopisci uvádějí, že se narodil jako 4. dítě, že od dětství trpěl chorobami, že se snad zúčastnil bitvy na Bílé hoře (není to doloženo), že jeho největší bolestí v životě byla smrt jeho pětileté dcerky Francine, že téměř 20 let žil v ústraní, že se v roce 1642 setkal v Leidenu s Komenským při družném 5 hodin trvajícím rozhovoru (jejich názory se však různily, známý je Descartův výrok: Komenský, já za hranice filosofie nepůjdu), že své dílo *Vášně duše* původně psal pro Alžbětu Falckou, nakonec je však věnoval královně Kristýně. Že při návštěvě Švédska onemocněl i v důsledku ranního vstávání, kdy dával královně hodiny filosofie, že prochladl, zemřel. Královna si nechala jeho lebku vypreparovat a s výčitkami si ji uložila na stůl…

3.1.2.2. Leibnizův pluralismus

Základní pojem filosofie **Gottfrieda Wilhelma Leibnize (1646–1716)** je monáda. Navazuje na Reného Descarta, který soudil, že všechny přírodní jevy lze vyložit pojmy rozlehlosti a pohybu a že základem světa jsou dvě substance – materiální a duchovní. Naproti tomu tvrdí, že je pohyb něco čistě relativního, závisí pouze na stanovisku pozorovatele, které těleso se jeví v pohybu a které ne. Descartovo pojetí substancí kritizuje ještě v druhém ohledu, z hlediska kontinuity a dělitelnosti. Matematický prostor je kontinuum a je nekonečně dělitelný. Kontinuum ve smyslu matematiky je ideální představa, nemá skutečné části. Skutečná látka není totožná s pouhou rozlehlostí.

27 DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Přeložila Věra Szathmáryová-Vlčková; doslov a poznámky Jan Patočka. Jan Laichter, Praha, 1933, s. 67, 39. Ke srovnání také in: STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 230.

Skutečnost může sestávat jen z pravých částí a ty nemohou být libovolně dělitelné. Toto pojetí hmoty je velice podobné staré teorii atomů, jak ji vytvořili atomisté.

Spojuje mechanický pojem atomu s aristotelovským pojmem ***entelechie,*** oduševňující a formující síly, a dospívá tak ke svému pojmu monády (vlastní výraz pravděpodobně má význam „jednota“, vypůjčil si ho od Giordana Bruna).

Co jsou monády?

1. **Monády jsou body.** To znamená, že vlastní prazáklad jsoucna jsou bodové substance. Tento základ tedy není kontinuum. Zdá se to být v rozporu se smyslovou zkušeností, látky se nám zdají jako rozlehlé kontinuum. Leibniz tvrdí, že tento smyslový dojem klame.
2. **Monády jsou síly, silová centra.** Těleso není nic jiného než komplex bodových silových center.
3. **Monády jsou duše.** Bodové monády jsou oduševnělé, ale liší se ve schopnosti představ – percepce. Nejnižší monády jsou jakoby ve stavu snu či omámení, mají jen temné, nevědomé představy. Prostřední monády mají jakési mlhavé představy, jsou schopné odlišit své představy od ostatních, ale už ne rozlišovat jednotlivé představy mezi sebou. Vyšší monády, jako je lidská duše, mají vědomí, schopnost percepce a apercepce – sebeuvědomění, reflexe apod. A nejvyšší monáda, bůh, má nekonečné vědomí, je vševědoucí.
4. **Monády jsou individua.** Neexistují dvě stejné monády. Každá monáda, od té nejjednodušší k nejsložitější, má své nezaměnitelné místo, každá zrcadlí univerzum svým vlastním, jedinečným způsobem a každá je potenciálně, co do možnosti, zrcadlem univerza. Monády jsou individua také v tom smyslu, že jsou navenek uzavřeny – nemají žádná „okna“ – neovlivňují se.[28]

K monádám se váže nauka o předzjednané harmonii. Bůh stvořil všechny monády tak, aby jejich percepce vzájemně souhlasily a aby vše fungovalo tak, jak má. V monádách je dáno vše, co se bude dít.

„V rozumu není nic, co nebylo dříve ve smyslech, mimo rozum sám.“[29]

„Nemůže být dvou stejných věcí, jinak by to nebyly dvě věci, nýbrž jedna.“[30]

„Milovat znamená ve štěstí druhého nacházet štěstí vlastní.“[31]

Leibniz byl geniální dítě. Již ve 20 letech se stal doktorem, měl spoustu zájmů a aktivit, byl filosofem, právníkem a historikem ve službách hannoverského kurfiřta, zanechal spoustu dopisů s tehdejšími nejpřednějšími osobnostmi Evropy (např. s carem Petrem Velikým), nakonec upadl v nemilost a zemřel zahořklý a osamělý. Je považován za zakladatele novodobé německé filosofie. Nejznámější dílo: *Theodicea*.

28 STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 244, 245.

29 LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *Nové úvahy o lidské soudnosti od autora systému předzjednané harmonie*. Praha: Česká akademie věd a umění, 1932, s. 171. Nisi intellectus ipse. Nic není v rozumu.

30 Jde o princip identity nerozlišitelného (principium identitatis indiscernibilium) In: Leibniz, G. W.: *Monadologie a jiné práce*. Př. J. Husák. Svoboda 1982.
In: TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení*, 3. vydání, Praha: Paseka, 2000, s. 318.

31 Jde o všeobecně známý citát, přisuzovaný Leibnizovi, např. zde: https://citaty.net/autori/gottfried-wilhelm- leibniz/

3.1.3 Spinozův determinismus x indeterminismus, Jaspersova transcendence

- **Determinismus** – všechno má svou příčinu a následek
- *„Nic se neděje náhodně, ale vše se děje z racionálního důvodu a potřeby.“*[32] – *Demokritos*
- **Baruch de Spinoza (1632–1677):** ve všem spatřoval tzv. kauzální (příčinnou) nutnost – tato kauzální nutnost je z dnešního pohledu přírodním zákonem, který my nemůžeme ovlivnit.
- Tuto kauzální nutnost Spinoza vztáhnul i na morálku člověka, především na jeho svobodu.
- Spinozův metafyzický systém se liší od panteismu a někteří pro něj užívají název panenteismus (z řec. *pan-en-theó*, vše v Bohu). Nekonečná substance neboli Bůh má dvě vlastnosti – nekonečné myšlení a nekonečnou rozlehlost. Člověk není složen ze dvou oddělených substancí – těla a duše, to jsou jen dvě stránky téže bytosti.
- *„I člověk jedná jako kámen vržený do vzduchu, který si myslí, že svobodně padá“* [33] – mravní nutnost tedy spočívá v přitakání přirozené nutnosti.
- V souvislosti s lidskou svobodou Spinoza říká: *„Svoboda je poznaná nutnost“* – člověk si myslí, že je svobodný, ale přesto je ovlivňován přírodními zákonitostmi; člověk žije svobodně až tehdy, je-li o tom vnitřně přesvědčen.
- *Rozum může překonat vášeň tím, že se sám stane vášní*.[34]

„Pojem amor Dei intellectualis je pro Spinozu především pojmem označujícím předpoklad správného, pravého života, označujícím východisko cesty, na níž se z člověka stává člověk moudrý (homo sapiens), který ‚málo zakouší hnutí mysli, a vědom si sám sebe, Boha a jakési věčné nutnosti věcí, nikdy nepřestává být, nýbrž má vždy pravou spokojenost ducha‘ … intelektuální láska k Bohu představuje prolnutí, ztotožnění naší mysli s nekonečným rozumem Božím … přitom však nemá tato identifikace, sblížení, charakter trvalého statického spočinutí, spíše je to dynamicky uskutečňovaná možnost (moc) jednat, plynoucí z pochopení a porozumění.“[35]

Tento nizozemský filozof byl jako dvacetičtyřletý mladík pro své myšlenky, které byly chápány jako kacířské, vyloučen z židovské obce, k níž patřil. Znamenalo to, že se již nikdy v životě nesměl setkat ani se svými sourozenci (rodiče již zemřeli) a musel se uchýlit do ústraní. Živil se sklářstvím a ve volném čase psal svá filosofická díla, nejdůležitějším spisem je jeho *Etika vyložená na geometrický způsob* z roku 1677. Ovlivnil svým myšlením spoustu dalších filosofů, jako byli **Fichte, Schleiermacher** nebo **Schelling**. **Hegel** dokonce napsal, že Spinoza je jediný možný počátek filosofického myšlení. Podobně nadšeně o něm píší **Feuerbach** a **Nietzsche**, který ho pokládal za svého předchůdce.

32 Všeobecně známý citát Démokrita z Abdér. (460-370 př. n. l.)

33 *„Spinoza říká (Epištola 62), že kdyby kámen, který byl hozen do vzduchu, disponoval vědomím, věřil by, že se pohybuje na základě vlastní svobodné vůle. Mohu k tomu dodat pouze to, že by měl pravdu. Impulz, kterého se kameni dostalo, je pro něj tím, čím je pro mne motiv. To, co se v kameni projevuje jako soudržnost částic, gravitace a pevnost, je totéž, co poznávám v sobě samém a co by i kámen, pokud by byl obdařen věděním, chápal jako vůli*.“ In: Neviditelný pes, Milan Dřevojánek, *Úvaha o svobodné vůli, náhodě a čase*, 20.4. 2007.

34 STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 238. citováno ze Spinozova díla Etika IV., 59.

35 HEMELÍK, Martin. *Amor Dei intellectualis (k barokní povaze filozofického myšlení B. Spinozy)*, in: Akord, ročník XVII, 1991/92, č. 9

Ve 20. století se na Spinozu odvolávali například **Ludwig Wittgenstein**, který se Spinozou inspiroval ve svém prvním spise, nazvaném *„Tractatus logico-philosophicus“*, a **Albert Einstein**, ale zejména myslitelé ovlivnění marxismem, například **Louis Althusser, Gilles Deleuze**.[36]

3.1.3.1 Indeterminismus

- vše se děje náhodně; odmítá existenci zákonitostí a determinace. Odmítá nutnost i příčinnost, přeceňuje svobodnou vůli člověka a nahodilost.

Imanence – bytí je v jednotlivých jsoucnech obsaženo, vztahuje se k němu (Aristoteles). Pojem vznikl ve scholastice na rozlišení například imanentního jednání, jež se týká pouze jednajícího člověka, a jednání, které ho přesahuje, přechází na jiné. Imanentní příčina je taková, která vychází z věci samé.

Podle teorie poznání **Davida Huma** a **Immanuela Kanta** lze z předmětu poznat jen to, co je imanentní smyslovému poznání, kdežto jeho vlastní bytí, Kantova „věc o sobě“ je vůči tomuto poznání transcendentní a tudíž nepoznatelná.

V křesťanské teologii se rozlišuje mezi imanencí světa a transcendentním Bohem, který svět přesahuje a není s ním souměřitelný. Naopak pro panteistické systémy (Baruch Spinoza) je Bůh součástí světa, a tedy imanentní. U některých současných autorů (například Gilles Deleuze) znamená imanence odmítnutí jakékoli transcendence.

Transcendence – bytí svět překračuje: Platón, Karl Jaspersovy šifry transcendence

Průvodce studiem II. Vysvětlení může spočívat v předpokladu, že žijeme a myslíme vždy v určitém horizontu. Všechno jednotlivé je nakonec v horizontu posledního, krajního obklopujícího, které se přímému uchopení vymyká – je *transcendentní*. Transcendenci však nelze přímo pojmenovat ani si ji představit, ukazuje se vždy jen zprostředkovaně, skrze *šifry*. Těmito šiframi transcendence mohou být filosofické pojmy, umělecká díla nebo představy Boha; šifrou se však může stát v zásadě vše, pokud skrze to člověk zahlédne transcendenci.

3.1.4 Immanuel Kant (1724–1804)

Pokusme se vysvětlit pouze ty nejzákladnější. Tak např. *věc o sobě* a *věc pro sebe,*[37] o kterých Kant pojednává v *Kritice čistého rozumu.* Skutečnost se nám nejeví tak, jak sama o sobě může být a je, ale pouze tak, jak se jeví nám, jak nám to dovolují naše vlastní poznávací schopnosti.

Věc o sobě *(Ding an Sich)*[38] (**noúmenon** a její jev **phaenomenon**) je něčím jiným, než jak ji vnímáme nebo jsme schopni vnímat my. My lidé však neustále chceme a toužíme překračovat hranice sebe sama i svého poznání. *Věc o sobě* však nám zůstane v tom smyslu, čím ona sama o sobě je, vždy skryta. Jinými slovy, věci o sobě jsou objekty, vnější svět kolem nás. Poznáváme ho rozumem (ale každý jej máme jinak nastaven,

36 O životě i myšlenkách tohoto filosofa kromě díla Martina Hemelíka: *Spinoza: Život filozofa.* Olomouc: Votobia, 1996, vypráví mimo jiné román Irvin D. Yaloma: *Problém Spinoza.* Praha: Portál, 2012.

37 STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 301.

38 KANT, Immanuel. *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou.* Přel. J. Kohout, J. Navrátil (Praha 1972). 2. uprav. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda – Libertas, 1992. 151 s. ISBN 80-205-0310-2 KANT, s. 81, § 32.

a tudíž ani nevidíme objekty stejně). A už vůbec nejsme schopni postihnout jejich skutečnou podstatu.

Věcí pro sebe *(Ding für Sich)* je tedy to, jak okolní svět v sobě vnímáme, jak jej chápeme, jak si jej vysvětlujeme. *Věc pro sebe* tedy spadá do sféry subjektu. *Věc pro sebe* je moje věc… způsob, jak vnímáme *věc o sobě.*

„Spal jsem a snil, že život je krása. Probudil jsem se a zjistil, že je to povinnost."[39]

Také I. Kant našel důvody pro existenci Boha; víra je v jeho pojetí důkazem Boží existence. Hovoříme o ontologickém argumentu.

Život Immanuela Kanta se odehrával v pruském Královci, dnešním Kaliningradě na území Ruska. Toto město během svého života údajně nikdy neopustil. Byl velice zdatný řečník a příjemný společník. Nikdy se neoženil. Jeho rozvržení denního času se stalo pro obyvatele Kaliningradu takřka příznačným – chodíval v pravidelnou hodinu na své procházky.

„Vstávání, pití kávy, psaní, přednášky, jídlo, procházka, to všechno mělo svůj určitý čas a sousedé věděli zcela přesně, že je půl čtvrté, když Kant ve svém šedém fraku, španělskou hůlku v ruce, vyšel ze dveří svého domu a vydal se k malé lipové aleji, která se po něm ještě dnes nazývá filosofova cesta. Osmkrát ji prošel tam a zpátky, v každé roční době…"[40]

3.1.5 Ontologická diference Martina Heideggera

Martin Heidegger (1889–1976) hovoří o **„ontologické diferenci",** dvojnosti bytí a jsoucího. Jsoucí je to, co stojí neskrytě, zjevně, tedy ve světle. Bytí je proces „světlení" (jsoucího). Svět se zjevuje odhalením něčeho, nic je jsoucí, zjevuje se, stává se aktivním (nicuje), je to proces: *„…v jasné noci nicoty úzkosti vzniká teprve původní otevřenost jsoucího jako takového: že je to jsoucí – a nikoliv nic."*[41]

Bytí je neskrytost, která se děje; je světlina, prosvětlování, která se člověku přihodí. Ne kvůli člověku, má svůj smysl v sobě samém. Dění bytí – bytí ve své realizaci (jiné u Číňanů, Řeků). I moderní člověk – negativní, příliš se drží jsoucího. Ukazuje se mu v *„otřesu všeho jsoucího."*[42] Dnes je bytí zapomenuto – *„zapomenutost bytí", „opuštěnost bytí."*

Nihilismus – *„dějiny nepřítomnosti bytí."*[43]

Osud bytí v zapomenutosti – nepřekoná člověk, ale bytí se musí vrátit ze sebe samého k člověku, proto *„nasloucháme bytí", „volání bytí",* člověk je *„pastýřem bytí."*[44] Aby bytí opět promluvilo (řeč bytí) – pověst o bytí. Současnost žije v noci *„boží dálky".*

---

39 Nedoložený, ale slavný Kantův citát. K nalezení např. in: *KORÁB, Julius. Zlatá zrnka. Plzeň: V. Steinhauser, [1885]. S. 397.* nebo dostupné z http://citaty.net/autori/immanuel-kant///[cit. 2012-12-6]

40 STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 293:

41 HEIDEGGER, Martin. *Co je metafyzika?* Praha: Oikumené, 1993, s. 49*: „Říkáme, že v úzkosti „je člověku nějak divně". „Úzkost zjevuje Nic… V úzkosti „ztrácíme půdu pod nohama". Jasněji řečeno: úzkost nám bere půdu pod nohama, protože přivádí jsoucno v celku k vymknutí. V tom je obsaženo, že my sami – tito jsoucí lidé – uprostřed jsoucna a spolu s ním se sami sobě vymykáme…"*

42 WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie.* Olomouc: Votobia, 1995, s. 242.

43 HEIDEGGER, Martin. *O humanismu*. Rychnov nad Kněžnou: Nakladatelství Ježek, 2000. Také in: WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie.* Olomouc: Votobia, 1995, s. 242.

44 WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie.* Olomouc: Votobia, 1995, s. 242.

Pomocí bytí je všechno jsoucno teprve jsoucím.

Průvodce studiem III. Podle M. Heideggera člověk nestojí před Bohem, ale ve své starosti a úzkosti stojí „jen“ před sebou samým. Jeho „protipólem“ není všemocná bytost, jeho protipólem je on sám.[45] Avšak setkáváme se zde opět s problémem. Nelze totiž vyjít ze své vlastní propasti, postavit sama sebe před sebe. Protože nelze stát před sebou samotným, v úzkosti se propadáme do nicoty, kterou úzkost v podstatě je. Člověk tak zůstává stát ve své starosti a úzkosti před „sebou samým“, před svou nicotou.

„Výslovné převzaté a rozvíjející se odpovídání, které odpovídá promluvě bytí jsoucna, to je filosofie…“[46]

	Doba života	podstata světa	stěžejní pojmy
ANSELM Z CANTEBURY	1033–1109	ontologická metoda	Nelze myslet něco, co není, proto Bůh je (realismus)
RENÉ DESCARTES	1596–1650	ontologický model	Nestvořená substance (Bůh) x stvořené substance: res extensa, res cogitans
IMMANUEL KANT	1724–1804	ontologický argument	Zdůvodnění víry důkazem Boží existence
MARTIN HEIDEGGER	1889–1976	ontologická diference	Dvojnost bytí a jsoucího (jsoucí je zjevné, Bytí je světlení)

Tabulka 8: Přehled přístupů s vžitým názvem „ontologický“ zdroj: autorka

Martin Heidegger byl žákem Edmunda Husserla, se kterým se později názorově rozchází. Podobně to bylo také s dalším německým filosofem, Karl Jaspersem. Známé je jeho přátelství s jeho studentkou, filosofkou Hannah Arendtovou (1906–1975), o kterém Elzbieta Ettingerová napsala knihu s názvem *Hannah Arendtová a Martin Heidegger* (vyšlo v češtině v Academii v roce 2004). „Heideggerova sláva začala mnohem dříve než vydáním knihy *Bytí a čas*, (…) zápisky z jeho přednášek šly z ruky do ruky a jeho jméno se Německem šířilo jako sláva nějakého tajného krále. (…) Říkalo se, že studenti u něj jako u soukromého učitele a později profesora na marburské univerzitě chtějí studovat proto, že existuje někdo, kdo té věci, kterou Husserl proklamoval, opravdu dosáhl.“[47] Celoživotním přítelem H. Arendtové, která se podobně jako I. Kant narodila v Královci, byl filosof Karl Jaspers, který jí její problematický vztah s M. Heideggerem pomáhal unést.

3.1.6 Karl Jaspers (1883–1969) a „objímající“

Bytí není ani objekt, stojící proti nám, ať už ho vnímáme nebo myslíme, ani subjekt. Toto bytí, jež není ani jen subjekt, ani jen objekt, nýbrž v rozštěpení na subjekt a objekt spíše na obou stranách, chápe Jaspers jako *„objímající“.*

„Objímající je buď bytí o sobě, jímž jsme obklopeni, nebo je to bytí, jímž jsme my. Bytí, jež nás obklopuje, se nazývá svět a transcendence. Bytí, jímž jsme my, se nazývá pobývání, vědomí vůbec, duch, existence.“[48]

45 BUBER, Martin. *Problém člověka.* Praha: Kalich, 1999.

46 HEIDEGGER, Martin. *Básnicky bydlí člověk*. Praha: Oikumené, 1993, s. 131.

47 SEMOTAMOVÁ, Tereza. Rozporuplné přátelství Hannah Arendtové a Martina Heideggera. In: Literární.cz, 6. 2. 2013, dostupné in: www.literarni.cz/rubriky/aktualni/clanky/rozporuplne-pratelstvi-arendtove-a-heideggera_9630.html#.XVL5S-gzaHs

48 JASPERS, Karl. *Filosofická víra.* Praha: Oikumené, 1994, s. 15.

Jaspers připomíná, že svět je v podstatě jen idea, není předmětem. Proč? To, co poznáváme, je tím, co je ve světě, ale není to svět. Ocitáme se v něm svou nepatrnou částí, kterou *jsme* ve světě. Transcendence je bytí, které se světem nestává, ale poukazuje na něj. My samotní se tak, jak jsme ve světě, vnímáme jako pobývání v určitém okolí, prostředí. V bytí pro nás jsme vědomí, které můžeme chápat v Jaspersově smyslu jako objímající vědomí, tedy nerozštěpené na objekt a subjekt.

Také Karl Jaspers neměl jednoduchý život. Údajně byl ve vztahu k lidem poměrně nerudný, původem lékař – psychiatr, jeho žena Gertruda byla (podobně jako Hannah Arendtová), židovského původu. V době II. svět. války se obával o její osud, byl však odhodlán, že dojde-li k její internaci do koncentračního tábora, zvolí raději společnou sebevraždu; nosili u sebe pro všechny případy cyankáli… Naštěstí k tomuto nedošlo, v roce 1948 se z Německa stěhují do švýcarské Basileje. Je důvěrným přítelem H. Arendtové, kterou pojí prazvláštní vztah k M. Heidegerrovi, se kterým se Jaspers v roce 1933 rozchází kvůli situaci v Německu. Po válce je to ale právě Jaspers, který Heideggerovi pomáhá získat zpět jeho společenské pozice….

Shrnutí

Filosofie samotná je příběhem – v této kapitolce jsme kráčeli ve stopách velikého příběhu o Bytí napříč staletími, počínaje Platónem a konče Karl Jaspersem. Jde o strhující příběh lidského myšlení, který je zde však opět pouze naznačen. Nelze postihnout všechny možné konotace a detaily. Objasnili jsme si v podstatě jen některé základní pojmy, vizte níže pojmy k zapamatování.

Pojmy k zapamatování

Platónova jeskyně
Platónský trojúhelník
Platónův vozataj
Anselmova ontologická metoda
René Descartův ontologický model
Descartův veracitas Dei
Leibnizovy monády a předzjednaná harmonie
Spinozův amor Dei intellectualis
Kantova věc o sobě a věc pro sebe
Noúmenon – phenoménon
Kantův ontologický argument
Ontologická diference Martina Heideggera
Objímající Karl Jasperse
Jaspersovy šifry transcendence

Cvičení

Vysvětlete výše uvedené pojmy k zapamatování na konkrétních příkladech ze života.

Kontrolní otázky

1. Vysvětlete Platónův mýtus o jeskyni.
2. Kam běží Platónovi koně se svým vozatajem?

3. Co je ontologie?
4. Jak chápal ontologii Aristoteles?
5. Vysvětlete důkaz Boží existence dle Anselma.
6. Jak vysvětlíte pojmy monismus, dualismus, pluralismus?
7. Jak chápete Descartův ontologický model?
8. Čím na Descarta navázal Leibniz?
9. V čem spočíval Leibnizův pluralismus?
10. Co si představujete pod pojmem monáda a pod pojmem předzjednaná harmonie??
11. Amor Dei intellectualis – komu se přisuzuje tento výrok a co znamená?
12. Která z Kantových věcí se týká světa a která člověka?
13. Co značí ontologická diference v pojetí M. Heideggera?
14. Jak rozumíte Jaspersovým šifrám transcendence?
15. Jak chápete Jaspersovo „objímající“? Proč nerozlišuje subjekt a objekt?

Korespondenční úkol

Vizte úkol z cvičení. Vysvětlete výše uvedené pojmy k zapamatování na konkrétních příkladech ze života. Prostudujte a vysvětlete Platónský trojúhelník. Co s tím vším má společného vozataj?

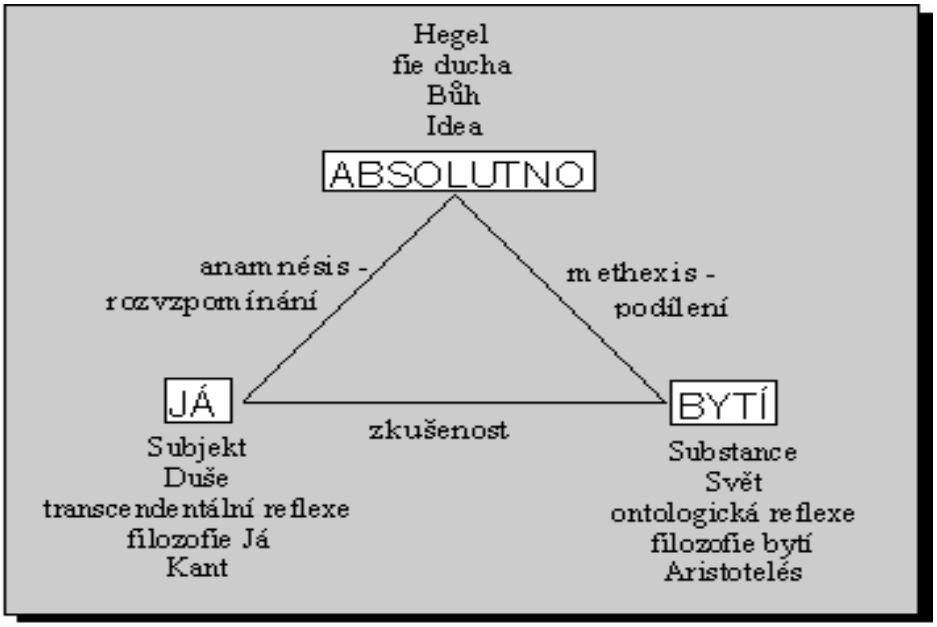

Platónský trojúhelník

Příklady k zamyšlení

Obr. č. 6: Platónský trojúhelník[49] a Platónův vozataj.

Platónova filosofie, podobně jako myšlení Aristotelovo, ovlivnilo svět na celá další tisíciletí, a to až do dnešní doby. V dějinách filosofie často hovoříme o následovnících Platóna nebo Aristotela. Jejich názory jsou protichůdné a linou se dějinami lidského myšlení jako dvě červené stuhy. Např. sv. Augustin byl přívržencem Platóna, sv. Tomáš Akvinský zase Aristotela. Zde máme slavný platónský trojúhelník a nákres vozataje s dvěma koňmi, které je těžko ukočírovat, protože každý chce jinam, tak jak se v životě tak často stává snad každému z nás.

Literatura

(1) DESCARTES, René. (1933). *Rozprava o metodě*. Přeložila Věra Szathmáryová-Vlčková; doslov a poznámky Jan Patočka. Praha: Jan Laichter.

(2) HERAKLEITOS. *Zlomky předsokratovských filosofů*. B 111.

(3) HEIDEGGER, Martin. (1993). *Básnicky bydlí člověk*. Praha: Oikumené.

(4) HEIDEGGER, Martin. (1993). *Co je metafyzika?* Praha: Oikumené.

(5) HEIDEGGER, Martin. (2000). *O humanismu*. Rychnov nad Kněžnou: Nakladatelství Ježek.

(6) HEMELÍK, Milan. *Amor Dei intellectualis* (k barokní povaze filozofického myšlení B. Spinozy), in: Akord, ročník XVII, 1991/92, č. 9.

(7) JASPERS, Karl. (2000). *Šifry transcendence*. Praha: Vyšehrad.

(8) KANT, Immanuel. (1992). *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. Přel. J. Kohout, J. Navrátil (Praha 1972). 2. uprav. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda – Libertas.

(9) KORÁB, Julius. (1885). *Zlatá zrnka.* Plzeň: V. Steinhauser.

(10) LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. (1932). *Nové úvahy o lidské soudnosti od autora systému předzjednané harmonie*. Praha: Česká akademie věd a umění.

49 www.google.com/search?q=platónský+trojúhelník&rlz=1C1PRFI_enCZ857CZ857&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=0QY2iTszjm9T0M%253A%252CI16TLrtTxR3PPM%252C_&vet=1&usg=AI4_-kTPAKZoqrjJGi6xzH3q1o5ufDmuLA&sa=

(11) LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. (1982). *Monadologie a jiné práce*. Př. J. Husák. Svoboda.

(12) PLATóN. (1996). *Ústava.* Přeložil F. Novotný. Praha: Oikumené.

(13) STÖRIG, Hans Joachim. (2007). *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

(14) TRETERA, Ivo. (2000). *Nástin dějin evropského myšlení*, *od Thaléta k Rousseauovi*. 3. vydání, Praha: Paseka.

(15) WEISCHEDEL, Wilhelm. (1995). *Zadní schodiště filosofie.* Olomouc: Votobia.

(16) YALOM, Irvin David. (2012). *Problém Spinoza.* Praha: Portál.

Internetové zdroje:

https://citaty.net/autori/gottfried-wilhelm-leibniz/

http://www.zenavesvetle.cz/Podobenstvi/Platon-Podobenstvi-o-jeskyni

www.google.com/search?q=platónský+trojúhelník&rlz=1C1PRFI_enCZ857CZ857&tbm=isch&source=iu&ictx=1&fir=0QY2iTszjm9T0M%253A%252CI16TLrtTxR3PPM%252C_&vet=1&usg=AI4_-kTPAKZoqrjJGi6xzH3q1o5ufDmuLA&sa=

4 Kapitola 4: Gnoseologie, její vývoj, pojetí a chápání

Cíl kapitoly

- ***Půjdeme po stopách lidského myšlení v oblasti možnosti našeho poznání světa a života. Vysvětlíme si některé přístupy a teorie, seznámíme se s myšlenkami velkých filosofů a s tím, jak k otázce poznatelnosti přistupovali. Kapitolku uzavřeme myšlenkami postmoderního světa.***

Klíčová slova

- Spor o universália, nominalismus, realismus, dvojí pravda, břitvy, clare et distincte, tabula rasa, fenomenologie, moderní, postmoderní svět

Průvodci studiem

- Aristoteles, Anselm, Abélard, Roscellinus, Eriugena, Bacon, Tomáš Akvinský, Vilém Ockham, David Hume, René Descartes, John Locke, Immanuel Kant, Edmund Husserl

4.1 Gnoseologie

Gnoseologie (gnósis – poznání) nebo také **noetika** (noésis – myšlení) se zabývá zkoumáním zákonitostí lidského poznání. Vědecké poznání se – **epistemologie**. **Logika** je chápána jako nauka o správném usuzování.

Rozlišujeme poznání smyslové a rozumové.

Některé základní pojmy:

Naivní realismus – víra, že věci jsou takové, jak je vidíme

Skepticismus (skepsis – zkoumání), pochybování, že věci jsou takové, jak je vidíme či vnímáme

Agnosticismus – objektivní poznání není možné

Kritické myšlení – zkoumá zákonitosti našeho poznání a snažíme se korigovat omyly našich smyslů a vyhnout se chybným úsudkům

Racionalismus – principy a zásady, podle kterých poznáváme, nečerpáme ze zkušenosti, jsou rozumu vrozené

Empirismus – principy a zásady, podle kterých poznáváme, čerpáme ze zkušenosti, nejsou rozumu vrozené

Senzualismus – jediným zdrojem naší zkušenosti je smyslové poznání

Intuice – schopnost bezprostředního přímého napojení se na určitá fakta skutečnosti, celkový vhled

Spekulace – opak intuice, vhled logickou cestou

Mystika – niterné prožití absolutna (Boha)

Relativismus – neexistuje poznání objektivní pravdy

Alétheia x pravda. Pravdu pouze odkrýváme, je nám skryta.

4.1.1 Spor o universália: nominalismus xrealismus

Základní otázka:

K otázce, zda rody a druhy (genera a species) subsistuj (existují) nebo zda existují pouze v intelektu, a dále, jestliže subsistují, zda jsou tělesné, nebo netělesné a zda existují odděleně od smyslových věcí nebo jen ve smyslových věcech a na nich, se nevyjádřím; neboť taková otázka je velmi složitá a vyžaduje podrobné zkoumání. í[50]

- Sám Aristoteles neměl k této otázce jednoznačný postoj, i proto se na něj odvolávali všechny směry řešící tuto otázku.
- Dva směry řeší tento problém odlišně. Jeden směr, který obecnému přiznává vyšší skutečnost než jednotlivému, se nazývá **realismus**. Realisté zastávali shodně názor, že obecné pojmy jsou skutečné. Krajní realisté tvrdili dokonce, že obecné pojmy jsou před věcmi. Jejich názor se blížil Platónovu upřednostňování skutečné existence světa idejí před zdánlivou a proměnlivou existencí světa smyslových jsoucen, proto byli nazýváni také *platonici*. Ti umírnění, že obecné pojmy jsou ve věcech. Tento názor byl pro změnu blízký Aristotelově přesvědčení o neodlučitelném spojení formy a látky, a proto byli nazýváni *aristoteliky*.
- Podle druhého jsou skutečné jen jednotliviny; obecné pojmy se podle něj nevyskytují ve skutečnosti, nýbrž jen v našem intelektu, jsou pouhými jmény – proto se tento směr nazývá **nominalismus**. Nominalisté zastávali názor, že obecné pojmy teprve následují po věcech. Rozumíme tomu tak, že obecným pojmům nepřísluší jakákoli reálná a samostatná existence. Nejdůležitější a primárně existující jsou jednotlivé věci a k nim se druží příslušné obecné pojmy jen jako jejich pojmenování.
- Pojem realismu je ve sporu o univerzálie pojímán ve zcela odlišném smyslu, než jak je chápán dnes. Za realistickou bývá považována filozofie a věda vycházející od věcí, empirická, nebo dokonce materialistická, zatímco v uvedeném realismu šlo naopak o východisko od ideálního, obecného. I proto se realisté spíše klonili k Platónovi a novoplatonismu. Avšak lze říci, že realisté se spíše kloní k Platónovi, zatímco nominalisté k Aristotelovi.

4.1.2 Anselm z Canterbury (1033–1109): Credo, ut intelligam! (Věřím, abych poznával)

UNIVERSALIA ANTE RES (REALISTA), obecné je před jednotlivým

- *Nesnažím se, Pane, proniknout tvou hloubku, protože s ní nemohu ani zdaleka měřit svůj intelekt, ale toužím porozumět, alespoň do jisté míry, tvé pravdě, kterou mé srdce věří a miluje. Nesnažím se totiž porozumět, abych věřil, ale věřím, abych porozuměl.*[51]

50 STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 175. Cituje zde latinský překlad Boêthia dle Aristotelových kategorií.

51 ANSEIM, Ivi 1, In: *Sv. Anselm, Ontologický důkaz.* Daniel D. Novotný.1. října 2009. dostupné: http://poznamkypod-carou.blogspot.com/2009/10/sv-anselm-ontologicky-dukaz.html
Anselm z Canterbury. *Fides quaerens intellectus.* Př. L. Karfíková. Kalich, 1990.

Průvodce studiem I. *„Fides quaerens intellectum“* (víra, jež hledá porozumění). Velký význam v dějinách filosofie měl jeho důkaz Boží existence, později nazvaný **ontologický**, a to zejména použitím „metody sporu“. Anselm zdůvodňuje Boží existenci tím, že lze myslet pojem Boha a to, že tento pojem je v naší mysli, je důkazem Boží existence (kdyby Bůh nebyl, odkud by se v naší mysli vzal?) Tato teze patří mezi nejdiskutovanější filosofická témata. Anselmův postup odmítl už jeho současník, mnich Gaunilo, a později Tomáš Akvinský s poukazem na to, že od ideje nelze přecházet k věci. Jan Duns Scotus Anselmovu argumentaci zdokonalil a v plné šíři ji použil René Descartes v *Meditacích o první filosofii*, důkaz rozvíjel taktéž G. W. Leibniz. Naopak Immanuel Kant převzal argument Gaunilův a Tomášův. Přeskočení z jedné roviny do druhé (ve scholastické terminologii „přechod do jiného rodu“) zakládá logický omyl, a proto argument podle něj neplatí. K tomu se dnes kloní většina logiků i filosofů, Anselmova metoda je však stále předmětem rozmýšlení a diskuzí. Také Anselmův výklad Kristovy oběti jako náhrady za urážku Boha člověkem (satisfakční teorie) měl nesmírný vliv na praxi západní církve a sehrál významnou úlohu i v argumentaci reformátorů.

Prosím tě, Bože, chci tě poznat a milovat, abych se z tebe radoval. A pokud toho v tomto životě nejsem schopen v plné míře, kéž každý den alespoň trochu pokročím, abych nakonec dosáhl plnosti.“ (ANSELM, *Proslogion*, cap. 14)

Jan Scotus (Eriugena) (810–877), zván prvním otcem scholastiky. Podle něj pravé náboženství je zároveň pravou filosofií. Podobně jako sv. Anselm byl realistou, tj. jednotliviny a jednotlivé bytosti vzcházejí z idejí. Nejprve je idea, pak až konkrétní věc (vycházel z Platóna, ideje jsou předobrazem skutečnosti).

Universalia post rebus: (NOMINALISTA) obecné následuje po jednotlivostech, např. Jan Roscellinus (Neexistuje „koňovitosť“, ale jen konkrétní koně. Název „koně“ jim dali lidé).

4.1.3 Pierre Abélard (1079–1142): Intelligo, ut credam! („.poznávám, abych věřil“)

UNIVERSALIA IN REBUS (univerzálie jsou ve věcech),

vyzvedl význam rozumu a rozumového poznání dokonce i v teologii („Nelze věřit, co nebylo napřed pochopeno“) a stal se tak předchůdcem novověkého racionalismu. Obrátil také slavné Augustinovo a Anselmovo „Věřím, abych porozuměl“ a nahradil je zásadou *Poznávám, abych věřil.*

Abélard je známý v dějinách svou nehynoucí láskou k Héloise, neteři jednoho pařížského kanovníka. Čekali spolu dítě, pro nepřízeň okolí unesl Abélard svou lásku do Bretaně, ale byli od sebe krutě odloučeni (Abélardovi nepřátelé jej dokonce vykastrovali) a oba strávili zbytek svého života v klášterech a v poustevnách. Lásku to však nezničilo, i když oba zůstali ve službách církve. S Héloise byli i nadále v neustálém kontaktu; po smrti spočinuli ve společném hrobě. (Héloise přežila Abélarda téměř o 20 let). Po sedmi stech letech byly jejich pozůstatky společně uloženy na pařížském hřbitově Père-Lachaise.

Spor o universalia	Doba života		výrok		představitelé
Anselm z Canterbury	1033–1109	realismus	**Credo, ut intelligam**	Universalia ante res	Platón, Eriugena, Descartes, Leibniz
Pierre Abélard	1079–1142	nominalismus	**Intelligo, ut credam**	Universalia in rebus	Ockham, Berkeley, Hume
Jan Roscellinus	1050–1121	krajní nominalismus		Universalia post res	

Tabulka 9: Přehled sporu o universalia zdroj: autorka

4.1.4 Dvojí pravda: Tomáš Akvinský, vztah mezi vírou a rozumem

Tomáš vymezil hranice mezi vírou a rozumem, pokusil se je vzájemně uvést do harmonie. Pravda je podle něj jen jedna, ale vedou k ní dvě cesty, cesta rozumu a cesta víry, tj. cesta zjevené pravdy, která je poznatelná lidským rozumem podobně jako pravdy přírody (tj. přirozeného světa). Stejně tak je možné obhájit rozumem existenci Boha. Tomáš v Sumě odmítl tzv. ontologický důkaz Anselma z Canterbury a zdůraznil, že diskuze je možná jen tehdy, pokud odpůrce něco připouští. Sám potom formuloval celkem pět následujících cest k důkazu, přičemž se inspiroval Aristotelovou metodikou, a také učením Augustinovým:

- z pohybu (změny) lze usuzovat, že musí existovat prvotní impuls
- vše má svou příčinu, musí však existovat prvotní příčina
- věci existují, nebo neexistují; to, že existují, způsobuje nějaká nutnost
- skutečnost je rozdělena dle stupňů dokonalosti, musí však existovat nejvyšší stupeň dokonalosti (cíl)
- v uspořádání věcí je smysl, stejně jako ve směřování věcí, musí však existovat něco, co dané věci řídí.[52]

pohyb – příčina – nutnost – cíl – smysl

Trojího je třeba ke spáse: vědět, v co má věřit, vědět, co má žádat a vědět, co má činit.[53]

Tomáš Akvinský (1225–1274), andělský doktor, podle kterého je žena pouze nepodařený muž (mass occasionata) a který se měl stát benediktinským opatem v klášteře na hoře Monte Casino, ale rodině utekl do Francie (bratři jej cestou přepadli a uvěznili ve věži, kde za ním poslali kurtizánu, kterou údajně vyhnal s hořícím polenem v ruce). V Paříži byl jeho učitelem Albert Veliký. Jeho spolužáci ho nazývali němým volem – bučení tohoto vola jednou ovládne celý svět (Albert Veliký). Nemýlil se…

52 AKVINSKÝ, Tomáš. STh II.2.47.8. (*Summa theologiae*, kniha II., část 2, otázka 47, článek 8.), srovnej také STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 188.

53 AKVINSKÝ, Tomáš. Začátek spisu *O dvou přikázáních lásky a deseti Božích přikázáních*. Über die beiden Gebote der Lieb und die zehn Gebote Gottes. In: Stőrig, H. J. (2000). *Malé dějiny filosofie*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, s. 494.

4.2. Trojí „břitvy“ poznání v dějinách gnoseologie

VILÉM OCKHAM (1285–1349)

Occamova (Ockhamova) břitva je princip logické úspornosti, od 19. století nazývaný podle anglického logika, františkána Williama z Ockhamu (1287–1347). Ve skutečnosti je daleko starší a Ockham sám ho sice používá, ale nikde výslovně nevymezuje.

Ockhamova břitva se dá jednoduše vyložit takto:

Pokud pro nějaký jev existuje vícero vysvětlení, je lépe upřednostňovat to nejméně komplikované.

DAVID HUME (1711–1776)

Humeova břitva je princip racionálního postoje k víře v zázraky, navržený skotským filosofem Davidem Humem. Její doslovné znění (z knihy An Enquiry Concerning Human Understanding, Zkoumání lidského rozumu) je:

Žádné svědectví není dostatečné k dokázání zázraku, ledaže by šlo o svědectví takového druhu, že by jeho mylnost byla ještě zázračnější než skutečnost, kterou se snaží doložit.[54]

Podle Huma nemůžeme myslet o ničem, co jsme napřed nezažili vnitřními nebo vnějšími smysly. Hovoříme o Humeově **radikálně senzualistickém redukcionismu;** platné je jen to, co můžeme prokázat svými smysly. V tomto spočívá tzv. Humeova břitva, která odstraňuje všechen „balast“ metafyzického myšlení. (Počátky vidíme u Occama, následníkem je pak A. Comte).

D. Hume odmítá kauzalitu (příčinnost), tvrdí, že vše je obsaženo nejprve ve smyslech, a že nemusí být platná do té doby daná teze, že vše má svou příčinu a následek. [55]

Svou skepsi zaměřuje D. Hume trojím směrem:

1. proti dosavadnímu založení vědy na představě kauzality jako nutného a objektivního vztahu,
2. proti dosavadnímu založení metafyziky na představě substance a na předpokladu objektivní existence světa,
3. proti různým formám pozitivního náboženství opírajícím se o empiricky neprůkazné představy.[56]

Hume se sám považoval za osvícence. Část svého života žil ve Francii, kde se stal díky své filosofii chodící legendou. Znal se s Voltairem, se kterým se nepohodl. Spřátelil se s J. J. Rousseauem, kterého pozval Hume k sobě do Anglie, ale také se nepohodli. Ve Francii byl velmi oblíben u žen, i když jeho postava tomu neodpovídala. *„Ženy nepatří k nezbytným životním potřebám.“* Hume byl malý a zavalitý, ideálům krásy nijak neodpovídal. Jeho osobnostní šarm byl však patrně neoblomný…

54 HUME, David. *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Oxford: Clarendon Press, 1902, s. 114–16. https://cs.wikipedia.org/wiki/Humeova_b%C5%99itva

55 K vysvětlení odmítání kauzality: Proč počítáme s nějakými kauzálními spojitostmi, i když pro ně nemáme ani racionální, ani zkušenostní odůvodnění? Je to tím, že neoprávněně přenášíme zkušenost z minulosti na budoucnost. A to není založeno ani empiricky, ani racionálně, nýbrž pouze a výhradně ve zvyku… In: Tretera, I. Filosofie, dostupné online.

56 TRETERA, Ivo. *Filosofie*. Dostupné in: file:///C:/Users/janpr/Desktop/ivo%20tretera%20-%20Filozofie.html

KARL RAIMUND[57] POPPER (1902–1994) – **Popperova břitva**

Rakouský filosof kritického racionalismu **Karl Raimund Popper (1902–1994)** zdůraznil, že žádný počet pokusných potvrzení nemůže vědeckou teorii definitivně dokázat. Na rozdíl od verifikace, která je vždy jen částečná, pouze falzifikace může být definitivní.

Ve skutečnosti se jedná o podmínku testovatelnosti a vyvratitelnosti hypotéz a teorií. Princip, který takto formuloval, se podle něj nazývá **Popperova břitva** – *„Vědecké teorie jsou ověřitelné. Ověřitelné teorie je možné na základě ověřovacího postupu zamítnout (a nahradit teoriemi jinými).“*[58]

Karl Popper prohlásil, že jakýkoli počet důkazů svědčících ve prospěch tvrzení je nemůže jednoznačně dokázat, zatímco k jejímu vyvrácení stačí důkaz jediný (čili i kdyby se něco tisíckrát potvrdilo a jen v jednom případě nepotvrdilo, tvrzení neplatí).

Karl R. Popper se narodil ve Vídni, byl synem židovského advokáta, Simona Siegmunda Carla Poppera, který pocházel z Roudnice nad Labem (a jeho otec Israel Popper z Kolína). Předkové jeho matky Jenny, rozené Schiff, pocházeli ze Slezska a Maďarska. Jeho „kořeny“ sahají tedy i k nám, do Čech…

„Žádná autorita vědy neexistuje. Věda je něco neobyčejného. A přesto nic nevíme…“[59]

„BŘITVY“ POZNáNí V DěJINáCH GNOSEOLOGIE	Doba života	Vžité pojmenování jevu	Podstata tvrzení
VILÉM OCKHAM	1285–1349	Ockhamova břitva	LOGICKÁ ÚSPORNOST, VOLÍME NEJMÉNĚ KOMPLIKOVANÉ ŘEŠENÍ
DAVID HUME	1711–1776	Humeova břitva	ZÁZRAKY SE MOHOU VYSVĚTLIT JEN RACIONÁLNĚ
KARL POPPER	1902–1994	Popperova břitva	K VYVRÁCENÍ TVRZENÍ STAČÍ JEDINÝ DůKAZ (POKUD NĚCO 1X NEPLATÍ, NEPLATÍ TO VůBEC)

Tabulka 10: „Břitvy“ poznání v dějinách gnoseologie zdroj: autorka

JMENOVCI	Doba života			Doba života
ZÉNÓN Z ELEJE	490–430 př. n. l.	není	**ZÉNÓN,** zvaný stoik	340–260 př. n. l.
JAN SCOTUS (ERIUGENA)	810–877	není	**JAN DUNS SCOTUS**	1266/70–1308
ROGER BACON	1214–1294	není	**FRANCIS BACON**	1561–1626

Tabulka 11: Jmenovci v dějinách filosofie zdroj: autorka

V dějinách filosofie je možné se setkávat s několika „jmenovci“, kteří se často navzájem zaměňují a pletou. Proto sem přidávám tabulku, aby bylo na první pohled zřejmé, že nejde o jedny a tytéž osobnosti.

57 Často je jeho jméno citováno bez tohoto R–Raimunda. Ne vždy toto dodržuji i v tomto textu.

58 POPPER, Karl Raimond. *Logika vědeckého bádání*, Praha, 1997, ISBN 80-86005-45-3, srovnej také https://cs.wikipedia.org/wiki/Falzifikovatelnost

59 Jde o všeobecně známý citát K. R. Poppera… srovnej nahttps://cs.wikipedia.org/wiki/Karl_Popper

DOCTOR „UČENEC“	Doba života	Vžité pojmenování	Stěžejní díla
ALBERT VELIKÝ	1193(1207?) –1280	Doctor universalis (univerzální)	Modlitba slz, Dary rozumu a moudrosti
TOMáš AKVINSKý	1225–1274	Doctor angelicus (andělský)	Summa teologiae
JAN DUNS SCOTUS	1266/70?–1308	Doctor subtilis (precizní)	Ordinatio
VILÉM OCKHAM	1285–1349	Doctor invincibilis (neporazitelný)	Dialogus

Tabulka 12: Přehled „doctorů“ – učitelů vrcholného středověku zdroj: autorka

4.3 Racionalismus a empirismus

René Descartes (1596–1650)

Svoji metodu (někdy zvanou jako metoda skepse nebo také okkasionalismus) odvodil ze zkušenosti s geometrickými důkazy. Descartes ji formuloval dvakrát: poprvé v (nedokončených) *Pravidlech pro řízení intelektu (Regulae),* podruhé stručněji v *Rozpravě o metodě:*

1. Přijímat jen to, co se mi samo představuje tak jasně a zřetelně **(clare et distincte** percipere), že o tom nemohu pochybovat.
2. Každý problém rozdělit na co nejjednodušší části, které lze bezpečně poznat.
3. Postupovat od jednoduchého ke složitému v pořadí.
4. Sestavit úplné seznamy a obecné přehledy, aby bylo jisté, že jsme na nic nezapomněli.[60]

Descartes je přesvědčen, že i ty nejobtížnější vědecké problémy lze takto rozložit na „dlouhé řetězce“ jednoduchých kroků, a pokud se zachová jejich pořadí, musí se najít řešení.

John Locke (1632–1704)

Tabula rasa: v naší mysli se nacházejí ideje, které nejsou vrozené, získáváme je až v průběhu života prostřednictvím vlastních zkušeností. Pomocí smyslů získáváme nejprve jednoduché ideje; ty se pak mohou stát idejemi složitějšími. Takovým příkladem složité ideje jsou mezilidské vztahy, substance nebo mody. Substance jsou kombinace jednoduchých idejí a mody jsou takové ideje, které neexistují samy od sebe, ale jsou závislé na substancích (např. prostor, trojúhelník, počet…).

„Protože právě rozum povyšuje člověka nad všechny ostatní vnímající bytosti a dává mu nad nimi úplnou převahu a nadvládu, je jistě námětem, který si právě pro svou vznešenost zasluhuje, abychom se jím usilovně zabývali.“[61]

Postava J. Locka, typicky anglického gentlemana… v dětství mu zemřela matka, byl vychováván svým otcem. Později tvrdí, že gentlemana může vychovat pouze gentleman, odmítá roli žen ve

60 DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Přeložila Věra Szathmáryová-Vlčková; doslov a poznámky Jan Patočka. Jan Laichter, Praha, 1933. II, odts. VII.

61 LOCKE, John. *Esej o lidském rozumu*. Praha: Svoboda, 1984, s. 38.

výchově, sám se nikdy neoženil, upřednostňuje dnes bychom řekli domácí vzdělávání, kde důraz je kladen na rozumovou, mravní a tělesnou výchovu…

Immanuel Kant (1724–1804)

Kantův „kritický obrat“ je objevem nové oblasti filosofického poznání, epistemologie či gnoseologie. Transcendentální filosofie se nemá zabývat obsahem našeho poznání, povahou poznávaných věcí, nýbrž „podmínkami možnosti“ poznání vůbec. Zatímco praktický čili naivní postoj běžného života pokládá věci za bezprostředně dané, transcendentální filosofie zkoumá, jak je možné, že se nám věci ukazují, a jak se to děje. Kant zde navazuje na Descarta a na tento jeho objev naopak naváže později fenomenologie.

Průvodce studiem II. *Kritika čistého rozumu* je na jedné straně odpověď tradiční metafysice a racionalismu (Christian Wolff, A. G. Baumgarten), že poznání bez vnímání čili smyslového názoru není možné. Na druhé straně proti Humeovu empirismu namítá, že smyslové vnímání není nijak rozčleněno, dokud k němu rozvažovací schopnost (*Verstand*) nedodá pojmy a nespojí je s ním pomocí soudů a závěrů. Teprve pak lze hovořit o poznání.

Naše poznání se neřídí podle předmětů, nýbrž předměty se řídí podle poznání. Hranice našeho teoretického rozumu leží tam, kde končí oblast možného zkušenostního vědění (proto rozumu nemůže dokázat obecně metafyzické ideje, jako jsou Bůh, svoboda, nesmrtelnost).

Rozlišuje teoretický rozum – poznání pomocí názorů, pojmů, zásad a idejí a praktický rozum – směřuje k poznání prostřednictvím vůle. V *Kritice čistého rozumu*[62] hovoří Kant o tzv. třech postulátech, o nichž nelze dokázat, že jsou, ale ani to, že nejsou. Jinými slovy, nemůžeme je ani dokázat, ale ani popřít. Jde o nekonečno – **Boha** – a s tím spojenou spravedlnost, pak o **nesmrtelnost duše** a nakonec o **svobodu.**

Auguste Comte (**1798–1857)** rozdělil vývoj poznání na tři po sobě následující stadia, kde teprve poslední pozitivní překonává předcházející a je opravdové. Jde o stadium mytické (teologické, fiktivní, pak o stadium metafyzické a konečně pozitivní, tedy vědecké).[63] Teologické stadium se zaměřuje na vnitřní povahu věcí a má tři stadia: animismus, polyteismus a monoteismus. Metafyzické stadium nahrazuje božství abstraktními pojmy a silami. V pozitivním stadiu již člověk nehledá původ a podstatu věcí pomocí teologie či metafyziky, ale vlastním rozumem pozoruje, poznává a třídí daná fakta.

Edmund Husserl (1859–1938) a jeho fenomenologie

Jedním z hlavních témat Husserlova myšlení byl problém **poznání**, kde Husserl navázal na I. Kanta. Poznání je sice vázáno na psychologické procesy, není s nimi však totožné. Z empirických psychologických vět nelze nikdy odvodit obecné tvrzení, neboť mohou být kdykoli vyvráceny, falzifikovány. Logika, matematika a filosofie jsou podle Husserla „ideální vědy“, jejichž zákony vyjadřují absolutně nutné pravdy a priori. Fe-

62 KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Praha, 2001. A 673, AA III.442 nn.

63 STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 341.

nomenologie jakožto „bytostný názor daného“ čili fenoménů se má stát spolehlivým základem všech věd.

Lidské vědomí je **intencionální**, tj. vždy zaměřené na nějaký předmět či stav věcí. Neexistuje ani čistý subjekt, ani objekt, neboť oba jsou vždy spojeny aktem vědomí (noesis), v němž se předměty konstituují. Žádné čisté „věci o sobě“, jak si představoval ještě Kant, tedy nejsou; to je Husserlova inspirace Brentanem.

Průvodce studiem III. Přístup k čistým fenoménům lze získat jen tak, že člověk vystoupí z naivního postoje, který jsoucnost věcí pokládá za samozřejmou, a „dá do závorky“ všechna svá předběžná přesvědčení, včetně přesvědčení o existenci věcí. Toto stažení se zpět a pozdržení úsudku nazývá Husserl **epoché** a celý postup fenomenologická redukce. Teprve v tomto neutrálním postoji lze proniknout „k věcem samým“, a to tak, že člověk zkoumá „samodané“ fenomény, to, jak se mu věc sama dává; tomu Husserl říká „eidetická redukce“. Klasickým příkladem tohoto postupu jsou Husserlovy analýzy časového vědomí.

Pravda je plná shoda mezi míněným a daným. Nejde přitom o nějaký zážitek shody, nýbrž o bezprostřední zkušenost, evidenci či intuici, který se ovšem dá případně korigovat.

Ke konci života se Husserl obrátil ke zkoumání **přirozeného světa** či „světa našeho života“ (*Lebenswelt*), tedy světa našich běžných zkušeností, v nichž denně žijeme. V tomto „přirozeném“ světě Slunce vychází a zapadá, něco je blízké a něco vzdálené, člověk je někde doma – a díky tomu svět i věci mají smysl. Teprve obratem k přírodovědecké abstrakci, která svět nepozoruje lidskýma očima, nýbrž očima teorií, vzniká současná krize smyslu. Úkolem fenomenologie by mělo být této krizi čelit.

Edmund Husserl, podobně jako např. S. Freud, ale také K. Popper, a jiní velikáni světového myšlení, má své kořeny v Čechách, přesněji v moravském Prostějově. Maturoval na gymnáziu v Olomouci. Jeho žena Malvína byla rovněž z Prostějova, měli spolu dva syny a jednu dceru. Mezi jeho žáky a spolupracovníky patřili M. Heidegger, Jan Patočka, pozdější řeholnice Edith Stein (svatá Terezie Benedikta od Kříže)[64]…

4.4 Moderní svět x postmoderní svět a otázka poznatelnosti x nepoznatelnosti světa

Pro moderní svět, to je v době od poloviny 17. století do poloviny 20 století, bylo příznačné, že svět byl chápán jako doposud nepoznaný, ale poznatelný. Descartovou analýzou světa dojdeme ke skutečnému poznání toho, co se naším očím doposud skrývá. V postmoderním světě se situace mění – svět je chápán jako nepoznatelný. Čím více víme, tím méně víme… Neexistuje jediná pravda, vše je jen relativní, je tolik pravd, kolik je lidí, názorů, pohledů na svět a jevy – věci kolem nás.

Hovoříme o 4 symptomech postmoderního světa: prométheovském spádu, obětech boha Molocha, o circumambulantio (kroužení kolem podstaty) a panem et circences (chléb a hry).

64 Editha Steinová – jinak svatá Terezie Benedikta od Kříže, žila v letech 1891 až 1942, zemřela v plynové komoře v Auschwitz-Birkenau.

Shrnutí

Prošli jsme společně tajemstvím lidského poznání z pohledu velkých filosofů, a to od základních pojmů přes teorie významných osobností v dějinách filosofie. Pozastavili jsme se u středověkého sporu o universalia, vysvětlili si důkazy Boží existence dle T. Akvinského, neopomněli jsme připomenout ani tzv. břitvy, které se prolínají napříč staletími, a to dle Ockhama, Humea a Poppera; nemohli jsme nevzpomenout I. Kanta, E. Husserla a ani pojetí moderního a postmoderního světa a základní rozpor v poznatelnosti a nepoznatelnosti světa. Jde však jen o nárys, dá se říci hrubý náčrt tohoto tématu, který je zde naznačen jen pro základní orientaci.

Pojmy k zapamatování

Nominalismus, realismus, universalia, Anselmův ontologický důkaz Boží existence, Ockhamova, Huemova, Popperova břitva, Descartova metoda skepse, tabula rasa, fenomenologie, epoché, circumambulantio

Cvičení

Rozepište si základní pojmy z úvodu této kapitoly a najděte konkrétní příklady – představitele v dějinách filosofie, kteří spadají k tomu či jinému směru.

Kontrolní otázky

1. Vysvětlete spor o universalia.
2. Kdo byl představitelem realismu a kdo nominalismu?
3. Jakou úlohu zde sehrála osobnost P. Abélarda?
4. Z čeho vyplýval Anselmův ontologický důkaz Boží existence?
5. Jak rozumíte dvojí pravdě Tomáše Akvinského?
6. Vyjmenujte „doctory“ vrcholného středověku.
7. Vysvětlete tzv. břitvy v poznání dle námi vzpomínaných tří autorů.
8. Vyjmenujte 4 stupně poznání (metody skepse) dle R. Descarta.
9. Kdo řekl, že vědění je moc?
10. Čím je v dějinách filosofie znám J. Locke?
11. Co je myšleno pod pojmem tabula rasa?
12. Co je podstatou kritiky čistého rozumu I. Kanta?
13. Jak zní Kantovy nutné postuláty?
14. Jak na kritiku čistého rozumu reaguje Husserlova fenomenologie?
15. Jaký je rozdíl mezi moderním a postmoderním světem z hlediska poznání?
16. V čem spočívá Husserlův přirozený svět?
17. Vyhledejte v příslušné literatuře a vysvětlete 4 symptomy postmoderního světa.

Korespondenční úkol

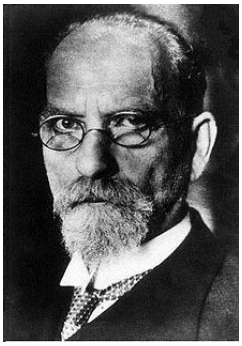

- O kterého filosofa, jehož portrét a citáty zde vidíte – vizte níže – jde? Napište, co o něm víte.
- *„Začneme tím, že předložíme návrh: čistá fenomenologie je věda o čistém vědomí.“*
- *„Musel jsem filozofovat. Jinak bych nemohl žít v tomto světě.“*

„Ti, které jsme s láskou uctívali, vlastně ani neumírají. Neusilují už o nic, nic nekonají, nehovoří k nám, nic po nás nepožadují. A přece, kdykoli si na ně vzpomeneme, cítíme, že nám hledí do duše, že s námi cítí, že nás chápou, že schvalují, nebo neschvalují naše počínání.“

Příklady k zamyšlení

Zajímavou postavou v dějinách lidského poznání je **Francis Bacon (1561–1626).**

Byl propagátorem vědeckého experimentu, zakladatel anglického materialismu, empirismu a novodobé experimentální vědy. Bývá označován za autora věty: **scientia est potentia**: Vědění je moc. Založil a zpopularizoval induktivní metodu pro vědecké bádání (tzv. Baconova metoda). Je autorem učení o idolech, což jsou ve své podstatě překážky objektivního poznání. Ve svém díle *Nové Organon*[65] vyjmenovává následující čtyři:

Idola lidského rodu (tribus): Svět vnímáme jako lidé. Je však lidské poznání světa pravdivé?

Idola jeskyně (specus): Každý člověk je trochu odlišný. Jak tedy můžu vědět, že svět vnímám pravdivě právě já?

Idola tržiště (fori): Lidé poznávají a interpretují svět pomocí slovních pojmů. Skutečně si rozumí?

Idola divadla (theatri): Lidé mají určitě vědecké, filozofické teorie. Každý nový poznatek tedy vykládáme vždy z již existujících předpokladů. Jak ale víme, že jsou tyto teorie opravdu pravdivé?

Francis Bacon, jehož život byl rovněž velice pohnutý, tak jako mnoha dalších velikých myslitelů, zemřel na následky zápalu plic (9. 4. 1626, Londýn) kterým onemocněl na základě svého vědeckého experimentu s konzervováním kuřecího masa tím, že se jeho útroby naplní sněhem. Experiment s kuřetem, u kterého prochladl, jej nakonec stál život. Mezi jeho údajně poslední věty patřila také věta, ve které sděloval, že pokus se povedl. Někdy konstatujeme, že se stal jedním z prvních obětí vědeckého bádání a experimentování… Dnes při rozmrazování kuřat k obědu na to asi jen stěží pomyslíme…

65 BACON, Francis. *Nové organon*. Praha: Svoboda, 1990.

Literatura

(1) ANSElM z Canterbury. (1990). *Fides quaerens intellectus.* Př. L. Karfíková. Kalich.

(2) ARISTOTELÉS. (1958). *Kategorie.* Praha: ČSAV.

(3) BACON, Francis. (1990). *Nové organon*. Praha: Svoboda.

(4) DESCARTES, René. (1933). *Rozprava o metodě*. Přeložila Věra Szathmáryová-Vlčková; doslov a poznámky Jan Patočka. Jan Laichter, Praha, II. odts. VII.

(5) HUME, David. (1902). *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Oxford: Clarendon Press.

(6) KANT, Immanuel. (2001). *Kritika čistého rozumu*. Praha.

(7) LOCKE, John. (1984). *Esej o lidském rozumu*. Praha: Svoboda.

(8) POPPER, Karl Raimund. (1997). *Logika vědeckého bádání*, Praha.

(9) STőRIG, Hans Joachim. (2000). *Malé dějiny filosofie*. Praha: Karmelitánské nakladatelství.

(10) TRETERA, Ivo. (2006). *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi.* Praha: Paseka.

Internetové zdroje:

Novotný, Daniel, D. *Sv. Anselm, Ontologický důkaz.* 1. 10. 2009. (on-line). *Dostupné in*: http://poznamkypodcarou.blogspot.com/2009/10/sv-anselm-ontologicky-dukaz.html. 15. 8. 2019

https://cs.wikipedia.org/wiki/Falzifikovatelnost

https://cs.wikipedia.org/wiki/Karl_Popper

https://cs.wikipedia.org/wiki/Humeova_b%C5%99itva

file:///C:/Users/janpr/Desktop/ivo%20tretera%20-%20Filozofie.html

5 Kapitola 5: Filosofická antropologie a její pojetí

Cíl kapitoly

- ***přehledně seznámit s antropologickým pojetím člověka z hlediska Kuhnových a Skolimowského paradigmat Mythos, Logos, Theos, Mechanos***

Klíčová slova

- mythos, logos, theos, mechanos; animal rationale, imago dei, ego cogitans, zoon logon echon, zoon politicon, homoviator, homoadoremus, vznešená transcendence, bytost s nedostatky

Průvodci studiem

- Immanuel Kant, Henri Bergson, Wilhelm Dilthey, Martin Buber, Max Scheler, Arnold Gehlen, Helmut Plessner, Franz Rosenzweig
- *Člověk je jen vánek pouhý, i kdyby stál pevně. Každý žitím putuje jak přelud. Hluku nadělá, ten vánek pouhý…* (Žalm 39, 6)

5.1 Antropologické pojetí člověka

Immanuel Kant v *Kritice čistého rozumu* vymezuje úkol filosofie antropologickými otázkami. Bývá tak pokládán za zakladatele (předchůdce) filosofické antropologie. Jeho otázky zní:

1. *Co mohu vědět?* na niž odpovídá jeho teorie poznání (epistemologie).
2. *Co mám činit?* na niž odpovídá jeho etika.
3. *V co mohu doufat?* na niž by měla odpovědět filosofie náboženství.
4. *Co je člověk?*[66]

Paradigma	**Člověk mytický**	**Animal rationale**	Rozumný živočich	**Imago Dei**	Boží obraz	**Ego cogitans**	Myslící já
Mythos (Předškolní věk dítěte)	starověk						
Logos (Školní věk)	antika	Zoon logon echon	Zoon politikon				
Theos (dospívání)	středověk			Homo adoremus	Homo viator		
Mechanos (dospělost)	**Novověk** Moderní doba					Vznešená transcendence	Bytost s nedostatky
	Postmoderní doba					Počítačový člověk	Bytost smutku a vzpomínek

Tabulka 13: Přehled antropologického pojetí člověka dle paradigmat zdroj: autorka

66 KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. A 805, AAIII., 522. (2001) Otázky řeší Kant konkrétně v těchto dílech: *Základy metafyziky mravů, Kritika praktického rozumu, Kritika soudnosti, Kritika čistého rozumu.*

5.1.1 Člověk v období Mythos

Člověk mytický – iracionální

Člověka jako bytost mytickou můžeme chápat z několika hledisek. Především jako člověka, žijícího v období starověku, z hlediska filosofie v tzv. předsokratovském období. Je to to období, které jsme si označili jako období mytického chápání světa, kde mýtus nebyl výmyslem, ale vysvětlením světa, prazkušeností lidstva, žitá realita. Lidé si vysvětlovali vznik světa a člověka a jeho smrtelnost či nesmrtelnost na základě mýtů, mytických příběhů, které odpovídaly na jejich nejzákladnější otázky. Až pak údiv starých Řeků vystřídal toto mytické pojetí obdobím racionálních pokusů o vysvětlení světa, obdobím Loga.

Další pohled na mytického člověka se nám nabízí z hlediska současnosti. Člověk žijící v dnešní době je jakoby skutečně zasažen ztrátou pevného bodu i pocitu bezpečí a jistoty i v oblasti poznání. Vše je relativní, i nosné metanarativní příběhy, platné po staletí. Člověk se však potřebuje o něco opřít, proto hledá, pravděpodobně unaven racionalitou předešlých staletí, východiska v iracionálním výkladu a pojetí nejen světa, ale také vlastního života. Vrací se k pradávným mýtům, k přírodě, k přírodním úkazům, a to v podobě myšlení různých psychotroniků, senzibilů, věštců, vyznavačů nejen východních náboženství, ale také horoskopů, výkladů osudů, a jiné. Objevují se nové a nové podoby více či méně iracionálního výkladu světa. Je asi potřebné si říci, že i zde bychom měli přistupovat k určitým jevům s pokorou k tajemství, nechtít opět strhnout závoj bohyni Máji, nepřekročit a nepřekračovat tabu života a tabu smrti.

5.1.2 Člověk v období Logos

Animal rationale – rozumný živočich

Dvě podmínky:

Zoon logon echon

Aristoteles ve své Etice Nikomachově (1996)[67] definoval člověka jako zoon logon echon (bytost mluvící a naslouchající) a zoon politikon (bytost společenskou). Bytost nerozumná je pak „to alogon“. Člověk však není bytost nerozumná, ale naopak rozumná, bytost mluvící a naslouchající, tedy bytost, která je schopna komunikace na základě schopnosti naslouchat druhému člověku a schopnosti porozumění. Člověk je však zároveň bytostí, která je schopna naslouchat nejen lidskému slovu, ale také řádu, logu věcí, harmonii světa a hudbě vesmíru. Nejen slova promlouvají. Člověk souznívá s celým vesmírem a jako takový je schopen naslouchat hudbě, řeči beze slov i světu jako celku.

Zoon politicon

Zoon politicon vymezuje dále člověka nejen jako bytost naslouchající a schopnou porozumět řádu světa, ale také jako bytost společenskou, která se projevuje prostřednictvím obce (polis) a jejího řádu (nomos). Být občanem a dodržovat zákony dané společnosti umožňuje člověku nejen někam patřit a nést svým způsobem

67 ARISTOTELÉS. *Etika Níkomachova*. Praha: Rezek, 1996. I 7 (1097b12).

zodpovědnost, ale především dobře a šťastně žít. Být občanem znamená nebýt lhostejný, ale zúčastnit se okolního dění a být tak ke prospěchu ostatním. Znamená to nebýt nečinný a v ústraní, ale zapojit sebe sama do života v dané společnosti a přiložit svou „ruku (srdce a rozum) k dílu“.

5.1.3 Člověk v období Theos (středověk)

Imago Dei

Člověk byl stvořen k obrazu Božímu. Takto jasně je to řečeno především v Bibli, v knize Genesis, i když poněkud rozdílně v závislosti na dochovaných textech a jejich překladech. Především však podle toho, zda jde o starší verzi (Jahvista) z 11.-10. stol. př. n. l. či mladší verzi (Kněžský kodex, 9.-8. stol. př. n. l.). Ve starší verzi se dočteme, že: „vytvořil Hospodin Bůh člověka, prach ze země, a vdechl mu v chřípí dech života...“ (Gen 2,7), v mladší verzi pak doslova čteme, že: „Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím, jako muže a ženu stvořil je...“ (Gen 1,27).[68]

Homo viator

Z křesťanské antropologie se podle Le Goffa **(1924–2014)** postupně vyvinuly dvě koncepce člověka.[69] První koncepcí je člověk putující, *„homo viator“*, jenž je stále na cestách napříč tímto světem a svým životem. Je poutníkem a život i svět jsou pouze dočasné zastávky v čase a v prostoru jeho osudu, v němž on sám směřuje, a navíc podle své volby,

Když budeme chtít smazat hranici mraků,
která nás odděluje od jiného království,
veď naše nezkušené činy.
A když udeří předpovězená hodina,
probuď v nás veselou náladu tuláka,
který si zapíná svůj tlumok,
zatímco za zabláceným oknem se poznenáhlu
začíná rozednívat!

G. Marcel, Homo Viator[70]

buď k věčnému životu nebo k věčné smrti. Tato cesta životem a světem byla konkrétně znázorňována (a v podstatě je dodnes) symbolickými, avšak skutečnými poutěmi k posvátným místům.[71]

68 V *Biblí svatá*, podle původního vydání kralického, vydané v roce 1949, Česká biblická práce, z níž je v této práci většina citací ze Starého zákona, zní obě výše uvedené citace takto: 1,27: „I stvořil Bůh člověka k obrazu svému, k obrazu Božímu stvořil ho, muže a ženu stvořil je“. a 2,7 pak zní: „I učinil Hospodin Bůh člověka z prachu země a vdechl v chřípě jeho dechnutí života; i byl člověk v duši živou“. v 1,27 je v hebrejštině použito sloveso „bárá“, které je v hebrejštině ve významu „stvořit, tvořit“ užíváno pouze tehdy, když se hovoří o Bohu. Ve 2,7 je pak použito výrazu „jácar“, které se v hebrejštině užívá v souvislosti s činností hrnčíře v překladu „hníst“, - člověk je tak „uhněten v prach země“ a stává se „duší živou.“

69 LE GOFF, Jacques. *Středověký člověk a jeho svět.* 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1999, s. 14.

70 RICOEUR, Paul, Marcel, Gabriel. *Rozhovory.* Brno, 1999, s. 78, citace ze závěru knihy *Homo viator.*

71 Známé jsou 3 největší středověké poutě: do Jeruzaléma, Říma a Santiaga de Compostela. Pozor – pouť se může zvrhnout v bloudění a potulku – a to pak běda tomuto člověku! Potulný kněz a mnich, to byla jedna z nejhorších podob středověkého člověka!

Homo adoremus

Druhou koncepcí člověka podle le Goffa byl člověk kajícník, *„homo adoremus“*. Pokání, vyjádření lítosti nad svými vlastními špatnými činy a nad sebou samým, uvědomění si vlastní hříšnosti a nedostatečnosti, naplněné navíc vděčným díkem za tento život, to byl prostředek pro zajištění vlastní spásy.[72]

5.1.4 Člověk v období Mechanos

Ego cogitans

5.1.4.1 Moderní doba: (od 17. století do 1. pol. 20. století)

vznešená transcendence – B. Pascal, J. A. Komenský

Pascal vyslovuje myšlenky nejen o vznešenosti člověka, ale především o jeho zoufalství, o jeho osamělosti v kosmu i v životě. *„Každý umírá sám…“*[73]

„Strom o své ubohosti neví. Člověk o své ubohosti ví, a proto je vznešený…“[74]

Podle B. Pascala je člověk vznešený tím, že ví o své ubohosti. Ví o své smrti, a přesto dokáže žít. Pravdu – a tedy i dobro, poznává člověk především srdcem, ne rozumem, protože srdce má své důvody, o kterých rozum vůbec neví.

Lidský přesah, transcendence, může být a bývá také charakterizována určitými vlastnostmi lidského ducha, které jej povznášejí nad živočišnou říši, a které jsou, řečeno s Komenským, *„kořeny lidské vznešenosti“*.

„Myslím tedy, že především v tomto musí všichni se mnou souhlasit: že jsou tři kořeny lidské vznešenosti, vlastní lidskému duchu: rozum, který věci chápe, vůle, která se žene za tím, co je na věcech dobré, konečně pak nutkání k činu, vyzbrojené a usměrněné po všech stránkách schopnostmi k činům. Pohleďme však, jak z těchto kořenů vyrůstají větve a jaké vzchází ovoce. Z dychtivosti po pravdě vzniká filosofie, jež je snahou po moudrosti. Z touhy po dobru rodí se náboženství, které je pěstování a užívání nejvyššího dobra. Z žádosti účinně věci podle uvážení pořádat, vzchází jako konečný výsledek politika…“[75]

72 V rámci chápání člověka především jako hříšné, a proto kající se bytosti, bylo od 4. lateránského koncilu (roku 1215 n. l.) ustanoveno, že každý křesťan je povinen dostavit se jednou za rok ke zpovědi a vykonat pokání.

73 PASCAL, Blaise. *Myšlenky: výbor*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1973, s. 176.

74 PASCAL, Blaise. *Myšlenky: výbor*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1973, s. 94.

75 KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských:* 1. sv. 1. vyd. Praha: SPN, 1992, s. 82.

Bytost s nedostatky – A. Gehlen, A. Köstler, N. Portmann

Jako *„bytost s nedostatky"* charakterizuje člověka především **A. Gehlen (1904–1976**).[76] Jsou to především ty základní nedostatky člověka, mezi něž patří naprostá nepřizpůsobivost člověka k přirozeným podmínkám přírody a „živočišná" nespecializovanost v rámci přírody. Člověk je dále podle některých přírodovědců i filosofů nedokonalým článkem přírody, slepou větví ve vývoji, skutečně jen jakýmsi, slovy **A. Köstlera** (**1905–1983):** *„zbloudilým běžcem evoluce"*, který svým způsobem života vykazuje *„nápadné symptomy duševní choroby".*[77] Známé je také tvrzení **A. Portmanna (1897–1982**), na kterého mnozí další vědci navazují v přesvědčení, že se člověk ve srovnání s ostatními savci rodí předčasně, nejméně o jeden rok, přičemž svůj první rok prožívá jako *„mimoděložní jaro".*[78]

5.1.4.2 Postmoderní doba

Počítačový člověk

Filosof techniky, **Arno Bammé (*1944),** rozebírá ve svém díle[79] mimo jiné Frommovy[80] znaky kybernetického člověka, které jsou poměrně dost závažné a některé se již v praxi potvrzují (např. neustále se prohlubující problémy nejen s výslovností, ale také s nedostačující slovní zásobou a komunikačními bariérami u dětí, přicházejících v posledních letech k zápisu do prvních tříd základních škol). Znaky kybernetického člověka jsou tedy především tyto:

- Chybějící diference mezi živým a neživým.
- Vazba na neživé předměty.
- Neschopnost a neochota vcítit se do druhé osoby, tedy neschopnost empatie.
- Neurotická nutkání pozorovat stále totéž.
- Touha být ponechán v klidu, nebýt rušen.
- Používání jazyka jen k manipulaci (příkazy, rozkazy), nikoli ke vzájemné komunikaci, menší slovní zásoba.
- Relativně malé libidózní obsazení povrchu těla.[81]

Bytost smutku a vzpomínek – S. Freud, P. Ricouer

S. Freud (1856–1939) věděl, že postavit před sebe svou vlastní minulost (dětství) je velice obtížné (esej *Erinnern, Wiederholen, Durcharbeiten,* 1914) a jako jeden z prvních upozornil na proces vytěsnění vlastních vzpomínek z individuální paměti. Filosof

76 GEHLEN, Arnold. *Der Mensch: seine Natur und seine Stellung in der Welt*. Berlin: Junker und Dünnhaupt, 1940.

77 Ke srovnání také: LIESSMANN, Konrad Paul a ZENATY, Gerhard. *O myšlení*. 1. vyd. Olomouc: Votobia, 1994, s. 302.

78 PORTMANN, Adolf. *Einführung in die Verlgleichende Morphologie der Wirbeltiere*. Basel: Schwabe, 1969.

79 BAMMÉ, Arno. *Člověk a computer.* In: Liessmann, Konrad Paul a Zenaty, Gerhard. *O myšlení*. 1. vyd. Olomouc: Vo- tobia, 1994, s. 230.

80 FROMM, Erich. *Anatomie lidské destruktivity: můžeme ovlivnit její podstatu a následky?* Praha: Lidové noviny, 1993, s. 338–352. Kap. *Zhoubná agrese: nekrofilie a zbožňování techniky*.

81 FROMM, Erich. *Anatomie lidské destruktivity: můžeme ovlivnit její podstatu a následky?* Praha: Lidové noviny, 1993, s. 338–352. Kap. *Zhoubná agrese: nekrofilie a zbožňování techniky*, s. 348.
„Rysy, kterými se vyznačuje kybernetický člověk: Mám na mysli zejména chybějící rozlišování mezi živým a neživým, nedostatek vztahu k jiným lidem, používání řeči k manipulaci místo ke komunikaci a převládající zájem o mechanické věci místo o živé..."

P. Ricouer (1913–2005) hovoří ve své práci *Křehká identita* (2000)[82], inspirován právě S. Freudem[83]:

- práci smutku (le travail de deuil)
- práci paměti – vzpomínek (le travail de mémoire).[84]

Průvodce studiem I. Člověk je ve své podstatě výslednicí svých vzpomínek a svých smutků, a to nejen vzpomínek na něco bolestného a nepěkného, ale také vzpomínek na to, co bylo krásné, co potěšilo. Smutek vzniká z obojího – z bolesti i z prožité radosti, vzniká ze ztráty obojího. Ztráta lásky, nebo jen opouštění místa, kde jsme byli milováni, opouštění dětství, pronikání do dospělosti, to vše po sobě nechává viditelné i neviditelné stopy. Potkáváme-li se, setkáváme-li se, pak se v nás setkává náš smutek a naše vzpomínky. A my samotní jsme v podstatě tím, jak tento smutek zvládáme, jak nás schopnost unést jeho tíhu v podstatě utváří, jak jsme takto „utvářeni“. Jsme zatíženi svou minulostí, neseme si ji na svých bedrech – a hluboko v našem vědomí neustále jiskří a probleskuje minulý „ráj“ našeho dětství, ještě nezatížený vzpomínkami a svým vlastním smutkem.

Řešený příklad

Žili byli děd a babka a slepička kropenatka. Jednou snesla slípka vejce, ne nějaké ledajaké, ale veliké a zlaté.

Děd s ním ťukl, nerozťukl.

Babka ťukla, nerozťukla.

Pak se šedá myška malá kolem stolu ometala, ocáskem je srazila a vajíčko rozbila.

Pláče dědek, pláče babka, slepička je těší, kdáká:

„Pročpak tolik naříkáte, dědečku a babičko? Snesu jiné vajíčko, obyčejné a ne zlaté, na něm si víc pochutnáte.“

Jde o pohádku nebo o mýtus? Vysvětlete.

Jaký smysl v sobě ukrývá toto vyprávění? Má něco společného s filosofií?

Shrnutí

Antropologické pojetí člověka dle paradigmat Mythos, Logos, Theos a Mechanos:

Mythos – člověk mytický, Logos – animal rationale: zoon logon echon, zoon politicon, Theos – Imago Dei: homo adoremus a homo viator, Mechanos – ego cogitans: bytost vznešená a bytost s nedostatky (moderna), počítačový člověk a člověk smutku a vzpomínek (postmoderna).

Pojmy k zapamatování

Animal rationale, zoon logon echon, zoon politicon, imago Dei, homo viator, homo adoeremus, ego cogitans, nirtroděložní jaro, práce smutku a vzpomínek

82 RICOEUR, Paul. *Křehká identita: Úcta k druhému a kulturní identita*. Praha: Mlýn, 2000, s. 25.

83 FREUD, Sigmund. *Erinnern, Wiederholen, Durcharbeiten*. In: Erstveröffentlichung: *Internationale Zeitschrift für Ärztliche Psychoanalyse,* Bd. 2 (6), 1914, S. 485–491. Gesammelte Werke, Bd. 10. S. 126–136.

84 RICOEUR, Paul. *Křehká identita: Úcta k druhému a kulturní identita*. Praha: Mlýn, 2000, s. 25.

Cvičení

Jaká znáte jiná pojetí člověka? Vyhledejte v literatuře a vypište v korespondenčním úkolu k této kapitolce.

Kontrolní otázky

1. Jak může být vnímán člověk v době mytické?
2. Za jakých podmínek byl v antice podle Aristotela člověk rozumný živočich?
3. Jak byl chápán člověk v období Theos?
4. Jaké dva typy člověka z období Theos známe a co tato pojetí znamenají?
5. Jak rozdělujeme člověka v období Mechanos?
6. Jaké typy člověka spadají do moderní a jaké do postmoderní doby?
7. Charakterizujte jednotlivé typy člověka v období Mechanos.

Korespondenční úkol

- Co mají tito dva muži na obrázku Vladimíra Renčína společného a čím se od sebe navzájem liší?
- Mohli byste vysvětlit na základě antropologického pojetí člověka a paradigmat?
- Vyhledejte a vypište jiná pojetí člověka, než která jsou zde uvedena (vizte cvičení k této kapitolce).
- Jste vy samotní výslednicí svého smutku a vzpomínek? Napište svou vzpomínku na dětství, která se vám jako první vybaví v paměti.

Obr. č. 7: Vladimír Renčín

Literatura

(1) ARISTOTELÉS. (1996). *Etika Níkomachova*. Praha: Rezek.

(2) BAMMÉ, Arno. (1994). *Člověk a computer.* In: LIESSMANN, Konrad Paul a ZENATY, Gerhard. *O myšlení*. Olomouc: Votobia.

(3) FREUD, Sigmund. (1914). *Erinnern, Wiederholen, Durcharbeiten*. In: Erstveröffentlichung: *Internationale Zeitschrift für Ärztliche Psychoanalyse,* Bd. 2 (6), 1914, S. 485–491. Gesammelte Werke, Bd. 10. S. 126–136.

(4) FROMM, Erich. (1993). *Anatomie lidské destruktivity: můžeme ovlivnit její podstatu a následky?* Praha: Lidové noviny.

(5) GEHLEN, Arnold. (1940). *Der Mensch: seine Natur und seine Stellung in der Welt*. Berlin: Junker und Dünnhaupt.

(6) KANT, I. (2001). *Kritika čistého rozumu*. A 805, AAIII., 522.

(7) KOMENSKÝ, Jan Amos. (1992). *Obecná porada o nápravě věcí lidských:* 1. sv. 1. vyd. Praha: SPN.

(8) Le GOFF, Jacques. (1999). *Středověký člověk a jeho svět.* Praha: Vyšehrad.

(9) PASCAL, Blaise. (1973). *Myšlenky: výbor*. Praha: Odeon.

(10) PORTMANN, Adolf. (1969). *Einführung in die Verlgleichende Morphologie der Wirbeltiere*. Basel: Schwabe.

(11) RICOEUR. Paul. (2000). *Křehká identita: Úcta k druhému a kulturní identita*. Praha: Mlýn.

(12) RICOEUR, Paul, MARCEL, Gabriel. (1999). *Rozhovory.* Brno.

6 Kapitola 6: Filosofie a věda; je filosofie vědou?

Cíl kapitoly

- ***V této kapitole se znovu vrátíme do dějin filosofie. Ujasníme si některé minulé i současné pohledy na filosofii jako vědu v souvislosti s myšlenkami velkých filosofů od starověku až po současnost.***

Klíčová slova

- Věda, indukce, chaos, motýlí efekt, zbloudilý racionalismus, novopozitivisticko logicko rekonstrukcionistické pojetí vědy, čistá věda, přirozený svět

Průvodci studiem

- Platón, Aristoteles, Martin Heidegger, Edmund Husserl, Jan Patočka, Karl Popper, Félix Quattari, Gilles Deleuze, Arne Anzenbacher

6.1 Pojetí (definice) vědy

Věda je propracované a obecné empirické a rozumové poznávání, vycházející z pozorování, rozvažování nebo experimentu.

Věda je systém metodicky podložených, objektivních vět o určité předmětné oblasti. Předmětem může přitom být každý fakt uchopitelný buď bezprostředně, nebo pomocí instrumentálních, pomocných prostředků.

6.1.1 Starověk

V samých počátcích filosofie jako racionálního a soustavného poznávání ustavili Platón a Aristoteles dvě silné tradice, které západní vědu trvale ovlivňují. **Platón** vychází z pythagorejské tradice a rozlišuje **pět matematických „umění“** – aritmetiku, geometrii plochy, geometrii těles, astronomii a harmonii, které umožňují bezpečné a trvalé poznání neměnných, protože nehmotných skutečností (ve starověku se hvězdy nepovažovaly za hmotné). Pod vlivem Sokratovým se ale obrací ke zkoumání člověka a společnosti.

Aristoteles odmítl platónskou koncepci jednotné nejvyšší vědy, ze které by plynuly základy jednotlivých věd. Podle Aristotela je nutné zkoumat každou oblast zkušenosti jinak, „podle ní samé“, a to především pozorováním, a podle toho ustavovat různé vědy. Vědy, které zkoumají přírodu, je třeba systematicky uspořádat, ale nemá smysl hledat jednotný (např. geometrický) princip, z něhož by vycházely. Jejich společným základem nicméně zůstává jednak metafyzika jako nauka o bytí a jsoucnech včetně základních kategorií, jednak logika, která zkoumá zásady správného myšlení, usuzování a argumentace.

6.1.2 Středověk

Na Aristotela ve 13. století navázal **Tomáš Akvinský (1225–1274)**, který se pokusil jeho metafyziku spojit s křesťanským učením o Bohu jako stvořiteli a zákonodárci světa.

V téže době začíná racionální zkoumání přírodních jevů, například geometrické optiky **Roger Bacon (1214–1294)**, a to na spíše platónském základě. Nominalisté 14. století podobně zkoumají např. pohyb a tíži a snaží se je matematicky vyjádřit. Tento směr významně obohatil **Mikuláš Kusánský (1401–1464),** který k tomu navrhl použít běžný praktický a empirický postup vážení a měření.

„...viděním se připodobňujeme tomu, co lze vidět, slyšením tomu, co lze slyšet, čicháním vonnému, dotykem hmatatelnému, čitím smyslovému, obrazností obraznému, rozumem rozumovému.“[85]

„...A podle negativní teologie se v Bohu nenachází nic jiného než nekonečno. Proto z jejího hlediska není Bůh poznatelný ani v tomto životě ani na onom světě, jelikož každý tvor je vzhledem k němu temnotou a nedokáže obsáhnout nekonečné světlo – nýbrž znám je pouze samému sobě.“[86]

Mezi nejpodstatnější Kusánského myšlenky patří ta, že Bůh stvořil svět na základě matematických principů. Bůh je nejvyšším objektem našeho myšlení, ve kterém jsou zrušeny všechny protiklady – je tím největším a zároveň nejmenším, stojí jako skrytý – *deus absconditus,* a to mimo protiklady dobra a zla a mimo naše chápání.

Výsledkem všeho našeho myšlení je nevědění (docta ignorantia).

Mikuláš Kusánský, příklad člověka, který dokázal překonat nepříznivé podmínky z dětství a „dotáhnout“ to až na kardinála. Nepohodl se se svým otcem, který z něj chtěl mít svého pokračovatele, loďaře a vinaře, a jednoho dne ve věku 12 let utekl z domova tím, že po hádce s otcem, který jej údajně v rozčilení shodil do vody, se Mikuláš domů už nevrátil. Jak to asi snášela jeho matka, která byla údajně sečtělá, mírná, milující, inteligentní, vzdělaná žena?

Průvodce studiem I. Renesanční věda je převážně racionalistická a platónská, protože skutečnost lze podle ní pochopit jen na základě matematiky, přesných poměrů a geometrických tvarů (Mikuláš Koperník, Galileo Galilei, Johannes Kepler aj.). René Descartes a Francis Bacon nahlédli možnosti aplikované vědy jako prostředku k ovládnutí světa a jeho sil. Přesto se současně rozvíjí i vědecké pozorování a experiment (Tycho de Brahe, William Harvey, Evangelista Torricelli, Christiaan Huygens aj.), což vede k novým aplikacím vědy.

6.1.3 Novověk

Platónskou vědu v 18. století reprezentuje např. **Gottfried Wilhelm Leibniz (1646–1716)** nebo **Isaac Newton (1643–1727),** kdežto z aristotelské inspirace vychází popisná přírodověda (Karl von Linné) nebo archeologie. Osvícenství žije v naději na definitivní poznání zákonitostí světa (encyklopedisté) a racionální uspořádání lidských záležitostí na tomto základě a **Giambattista Vico (1668–1744)** předkládá myšlenku společenského vývoje. Pojetí vědy významně ovlivnil Immanuel Kant, který odmítl celou metafyziku, protože přesahuje možnosti čistého rozumu a nedovede rozřešit ani jeho základní aporie. Věda se má nadále zabývat přírodou jako „říší nutnosti“, která se řídí přesnými zákony, kdežto filosofie k tomu má přispívat zkoumáním možností a mezí rozumového poznání (epistemologie).

85 FLOSS, Pavel. *Mikuláš Kusánský. Život a dílo* Praha: Vyšehrad, 2001, s. 68.

86 KUSÁNSKÝ, Mikuláš. *Docta ignorantia*. In: FLOSS, P. *Mikuláš Kusánský. Život a dílo*. Praha: Vyšehrad, 1976, s. 249.

V 19. století se věda stává základem vzdělávání a definitivně se dělí na jednotlivé vědy. **Auguste Comte** (**1798–1857)** rozdělil vývoj lidského myšlení na tři stadia:

- teologické (fiktivní),
- metafyzické (abstraktní),
- vědecké (pozitivní).

Průvodce studiem II. Neobyčejný rozvoj empirických věd nachází praktické uplatnění v technice a v hospodářství (aplikované vědy) a ve fyzice se objevují stochastické metody (termodynamika). Řada věd tak opouští představu přísně deterministické, zákonité skutečnosti a jak se oblast vědeckého zkoumání rozšiřuje na živou přírodu, objevuje se myšlenka evoluce (Charles Darwin). Technické aplikace vědy vedou k velkým úspěchům a vrcholí vynálezem atomové bomby. Současně se ve vědě vynořuje nová myšlenka uspořádání a informace, která se vzápětí technicky realizuje. Od poloviny 20. století se do čela věd dostávají vědy o živé přírodě a současně se komplex hospodářství, vědy a techniky stává terčem environmentalistické i společenské kritiky. Postmoderní proud se snaží rehabilitovat předvědecké a neracionální postupy poznávání, i např. léčení.

Od poloviny 20. století se dějiny vědy staly samostatným akademickým oborem s vlastní metodologií. Pro studium dějin novověké vědy navrhl T. S. Kuhn novou teorii, podle níž se střídají období kumulace poznatků a vědecké revoluce, kdy se zásadně mění paradigma vědy.

6.2 Předpoklady klasické vědy

- Kritika induktivní metody – Karl R. Popper. Nikdy nelze shromáždit všechna fakta o určitých jevech, vždy jsme odkázáni na „víru“, že věci jsou tak, jak jsou. I v základech vědy je obsažena iracionalita.
- Teorie deterministického chaosu. Svět je současně řádem i chaosem. I malý jev může vyvolat nepředvídatelný účinek. Např. efekt motýlího křídla, ***butterfly effect***, vyjadřuje citlivou závislost vývoje systému na počátečních podmínkách, jejichž malé změny mohou mít za následek velké variace v delším průběhu.

Název se vztahuje k myšlence, že i něco tak malého jako třepetání motýlích křídel může v konečném důsledku vyvolat tajfun, třeba i někde na druhé polovině světa. Ovšem pravděpodobnost, že daná motýlí křídla vyvolají dané velké následky, je stejná té, že jiná křídla, působící opačně, oněm následkům zabrání.

- Princip neurčitosti. Míra přesnosti vědeckých faktů nebude nikdy úplná.
- Úloha pozorovatele. Vědec je pouhý divák, je ten, kdo pozoruje. Z toho vyplývá rovněž:
- Neúplnost vědy. Vizte Výrok A. Einsteina: současné vědecké poznání je omylem dneška. [87]

„Filosof svým chápáním ztvárňuje pojem a pojmenovává tak ‚chaos‘ světa, který jej obklopuje. Pojmy jsou pak daným filosofem označeny, zůstávají a jsou dotyčným filosofem

87 ADAMOVÁ, Lenka a kol. *Základy filosofie a etiky pro střední školy,* Praha: Fortuna, 2010. s. 122.

jakoby ‚signované…' Samotná filosofie je pak uměním tvorby, je uměním vynalézání a sestavování pojmů."[88]

Průvodce studiem III. Naskýtá se otázka: je filosofie i dnes slovy antických filosofů Platóna a Aristotela *údivem nad nesamozřejmostí samozřejmého*, je stále slovy M. Heideggera zodpovědným odpovídáním[89] na bytí jsoucna, nebo vypočitatelnost přírody již proměnila lidské představování pouze v kalkulující myšlení? Nenaplňují se již slova M. Heideggera o tom, že filosofie končí a začíná kybernetika nebo již došlo slovy E. Husserla v důsledku zbloudilého racionalismu ke *Krizi evropských věd a transcenden- tální fenomenologie*? Můžeme ještě stále vnímat filosofii jako umění tvorby dle Dele- uze a Quattariho?

J. Patočka ve svém díle ***Přirozený svět*** jako filosofický problém chápe přirozený svět v kontrastu se světem fyzis, tedy se světem pojmů. Přirozený svět je chápán jako svět nenabytý teoretizováním, jako svět předpojmový, cítěným od chvíle, kdy je člověk člověkem; je to svět před objevením jeho problematičnosti, kde skrytost ještě není zakoušena; kdy svět ještě není světem fysis, tedy zjednodušenou konstrukcí světa přirozeného. Na tomto základě můžeme vnímat filosofické myšlení nejen z pozitivistického, svým způsobem uzavřeného hlediska, které je sice pro uchopení pojmů potřebné, ale v uvědoměním si toho, že filosofie je vždy také něčím více, je neomezenou otevřeností, odehrávající se slovy J. Patočky v přirozeném, nikoli v matematicky rekonstruovaném světě matematické přírodovědy. Dle Patočky filosofie vědu vždy oplodňovala…[90] Není tedy pouhou **novopozitivisticko logicko rekonstrukcionistickou vědou,** je vždy něčím více, co je pozitivistickými přístupy neuchopitelné.

Anzenbacher (1990) charakterizuje vědecké teorie a vědu jako: *„… systémy, které jsou jazykově formulovány; jsou pojmové. Vědou se pak rozumí systematicky uspořádaná soustava teorií."*[91]

Filosofie je dnes často chápána jen ve smyslu *„metavědeckých úvah".*[92] Podle Fajkuse (2005): *„…současný normativní přístup k metodologii splývá s analytickým proudem ve filosofii a jeho úsilím o formulaci ideálního jazyka, který by měl být vzorem pro postižení operací ve vědě. Příkladem takového přístupu se stalo novopozitivistické logicko-rekonstrukcionistické pojetí filosofie a metodologie věd."*[93] Avšak Wittgensteinovo vymezení filosofie jako jazykového pole, které ukazuje, co říci lze a co říci nelze, znovu dalo možnost ovlivňovat další vývoj věd.

Také definice J. P. Morelanda aj. M. Reynoldse (2004)[94] konstatující, že: *„…čistá věda je jeden ze způsobů poznání založený na testy ověřitelných popisech světa, získaných pomocí lidského výkladu v přirozených kategoriích obecně pozorovatelných*

88 DELEUZE, Gilles a GUATTARI, Felix. *Co je filosofie?* 1. vyd. Praha: Oikumené, 2001, s. 10.

89 HEIDEGGER, Martin. *Básnicky bydlí člověk.* 1. vyd. Praha: Oikumené, 1993, s. 131. *„Výslovně převzaté a rozvíjející se odpovídání, které odpovídá promluvě bytí jsoucna, to je filosofie..." „Zde je toto ‚odpovídání' myšleno v poněkud jiném slova smyslu, avšak uvedené ‚zodpovídání' má s tímto filosoficky pojatém výslovném odpovídání bytí jsoucna mnoho společného, vzájemně spolu souvisí a dotváří se." „‚Zodpovídání' svým způsobem již předpokládá určité ‚odpovídání'…"*

90 Patočka z *Filosofie výchovy* (1996): *„Filosofie vědu často oplodňovala."* a citace z *Negativního platonismu* (1990).

91 ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filozofie*. 1. vyd. Praha: SPN, 1990, s. 174–182.

92 FAJKUS, Břetislav. *Filosofie a metodologie vědy*. 1. vyd. Praha: Academia, 2005.

93 FAJKUS, Břetislav. *Filosofie a metodologie vědy.* 1. vyd. Praha: Academia, 2005, s. 53.

94 MORELAND, James Porter a REYNOLDS, John Mark. *Třikrát evoluce versus stvoření.* Praha: Návrat domů, 2004.

a reprodukovatelných smyslových údajů, získaných interakcí s přirozeným světem“,[95] může být zavádějící. Proč? Protože člověk potřebuje nejen vědět, ale také porozumět. Vědění se od porozumění odlišuje tím, že vědění interpretujeme jako znalost pro člověka. Nikoli tedy jako znalost pro znalost. Podobně Platón techné/areté.

Filosofie je podle **B. Fajkuse** (2005) zaměřená na metavědecké úvahy, které vypovídají o tom, jak věda pracuje, jaké předpoklady přijímá a jaké má prostředky pro ověřování a ospravedlnění (justifikaci) svých výsledků. Avšak jestliže přijmeme předpoklad o věrohodnosti výsledků vědeckého poznání, pak lze přijmout i smysluplnost těchto „metavědeckých“ problémů, které tím, že vypovídají o vědeckých výsledcích, vypovídají současně i o povaze světa *(ontologie)* a o povaze lidského poznávání světa *(epistemologii)*. Podle Fajkuse tvoří filosofie a metodologie vědy jednotný celek.

Pro mnohé filosofy je však otázkou, zda je možné filosofii chápat přímo ve smyslu vědeckého poznání. Ať je to jakkoliv, podle Deleuze a Guattariho mají tři velké formy myšlení – umění, věda a filosofie[96] jedno společné – to, co je charakterizuje, je schop- nost čelit chaosu, rozvrhovat rovinu. Všechny tři velké formy myšlení protínají chaos rovinou, ve které jsou prosvětleny pojmy, které tak přestávají být ukryty ve tmě nepo- znaného a tajemného, avšak jsoucího.

Řešený příklad

- Vyhledejte definice vědy. Najděte argumenty, že filosofie je vědou, a protiargumenty, že ji za vědu považovat nelze.

Shrnutí

V této kapitolce jsme opět prošli dějinami filosofie, tentokrát v kontextu chá- pání toho, co vlastně je vědecké, co je vědou. Započali jsme v antice, a to u sta- rých Řeků, především Platóna a Aristotela, přenesli jsme se přes středověk (T. Akvinský, R. Bacon, M. Kusánský) a zastavili se v novověku (Leibniz, Newton, Vico, Comte). Ve 20. století jsme si nastínili pojetí vědy dle přirozeného světa E. Husserla a J. Patočky. Pojednání jsme ukončili myšlenkami nám již známých G. Deleuze a F. Quattariho.

Tato kapitola není svým obsahem obšírná, je však velice důležitá a odpověď na otázku v jejím záhlaví není jednoznačná. Co však je velice důležité, uvědomit si: filosofie není povídání o ničem, není o tom, že si každý v ní může říkat, co chce; právě naopak. Abychom mohli vyslovovat nějaké závěry, musíme toho (a nejen z dějin filosofie) hodně vědět a hodně znát. Jinými slovy: filosofovat svým způsobem může skutečně každý, ne každý však může být skutečným filosofem.

Pojmy k zapamatování

Deus absconditus, docta ignorantia, matematicky rekonstruovaný svět, novopozitivisticko logicko rekonstrukcionistická věda, přirozený svět

95 MORELAND, James Porter a REYNOLDS, John Mark. *Třikrát evoluce versus stvoření.* Praha: Návrat domů, 2004, s. 273–275.

96 DELEUZE, Gilles a GUATTARI, Felix. *Co je filosofie?* 1. vyd. Praha: Oikumené, 2001, s. 147.

Cvičení

Se kterým z uvedených pojetí vědy souhlasíte? Vypište a zdůvodněte.

Kontrolní otázky

1. Jak vnímali vědu starověcí filosofové?
2. Vyjmenujte pět matematických umění dle Platóna.
3. Vysvětlete pojem docta ignorantia dle M. Kusánského.
4. Od čeho se odvíjelo pojetí vědy ve středověku?
5. Jak se o vědecké poznání zasloužil René Descartes?
6. Do kterých tří stadií rozdělil vývoj lidského myšlení A. Comte?
7. Co navrhl T. Kuhn?
8. Jaké znáte současné přístupy k definování vědy?
9. Jak nazval rozvoj vědeckého poznání E. Husserl?
10. Co je Patočkův „přirozený svět“?

Korespondenční úkol

„Filosofie končí, co přijde potom?“… „Kybernetika.“[97]

Souhlasíte s touto myšlenkou M. Heideggera?

Napište na toto téma esej. „Zvítězila“ kybernetika nad filosofií? Co víte o Martinu Heideggerovi?

Bytí se ukazuje v *„otřesu všeho jsoucího.“*[98] Bytí je zapomenuto – *„zapomenutost bytí“, „opuštěnost bytí,“* proto *„nasloucháme bytí“, „volání bytí“,* člověk je *„pastýřem bytí.“*[99] Aby bytí opět promluvilo (řeč bytí) – pověst o bytí. Současnost žije v noci *„boží dálky“.* Osud bytí v zapomenutosti – nepřekoná člověk, ale bytí se musí vrátit ze sebe samého k člověku.

Literatura

(1) ADAMOVÁ, Lenka a kol. (2010). *Základy filosofie a etiky pro střední školy,* Praha: Fortuna.

(2) ANZENBACHER, Arno. (1990). *Úvod do filozofie*. Praha: SPN.

(3) DELEUZE, Gilles a GUATTARI, Felix. (2001). *Co je filosofie?* Praha: Oikumené.

(4) FAJKUS, Břetislav. (2005). *Filosofie a metodologie vědy.* Praha: Academia.

(5) FLOSS, P. (2001). *Mikuláš Kusánský. Život a dílo* Praha: Vyšehrad.

(6) HEIDEGGER, Martin. (1993). *Básnicky bydlí člověk.* Praha: Oikumené.

97 HEIDEGGER, Martin. *Konec filosofie a úkol myšlení*. Praha: Oikumené, 2006, s. 11.

98 WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie.* Olomouc: Votobia, 1995, s. 242.

99 WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie.* Olomouc: Votobia, 1995, s. 242.

(7) HEIDEGGER, Martin. (2006). *Konec filosofie a úkol myšlení*. Praha: Oikumené.

(8) KUSÁNSKÝ, Mikuláš. (1976). *Docta ignorantia*. In: FLOSS, P. *Mikuláš Kusánský. Život a dílo*. Praha: Vyšehrad.

(9) MORELAND, James Porter a REYNOLDS, John Mark. (2004). *Třikrát evoluce versus stvoření.* Praha: Návrat domů.

(10) PATOČKA, Jan. (1996). *Filosofie výchovy.* Praha: PedF UK.

(11) PATOČKA, Jan. (1990). *Negativní platonismus*. Praha: Československý spisovatel.

(12) WEISCHEDEL, Wilhelm. (1995). *Zadní schodiště filosofie.* Olomouc: Votobia.

7 Kapitola 7: Základy etiky

Cíl kapitoly

objasnit pojem etika, připomenout její chápání z hlediska historie, ukázat na vývoj myšlení velkých postav z dějin filosofie, týkajících se etiky

Klíčová slova

Etika, pojetí etiky, mravnost, morálka, kategorický imperativ, utilitarismus, úcta k životu

Průvodci studiem

- Lao´c, Konfucius, Mencius, Sokrates, Platón, Aristoteles, Tomáš Akvinský, Baruch Spinoza, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Albert Schweitzer

7.1 Pojem etika

Etika (z řeckého ethos – mrav), nebo též teorie morálky, je filozofická disciplína, která se zabývá zkoumáním mravní dimenze skutečnosti. Etika zkoumá morálku nebo morálně relevantní jednání a jeho normy. Etika je disciplínou praktické filozofie. Etika se zabývá teoretickým zkoumáním hodnot a principů, které usměrňují lidské jednání v situacích, kdy existuje možnost volby prostřednictvím svobodné vůle. Hodnotí činnost člověka z hlediska dobra a zla. Na rozdíl od morálky, která je blíže konkrétním pravidlům, se etika snaží najít společné a obecné základy, na nichž morálka stojí, popř. usiluje morálku zdůvodnit. Etika se dále dělí na další disciplíny: etika analytická, etika autonomní, etika deontologická, etika environmentální, etika evoluční, etika feministická, etika heteronomní, etika individuální, žurnalistická etika, bioetika atd.

7.1.1 Základní pojetí etiky

Nekognitivní

Jazyk etiky podle tohoto pojetí neříká nic objektivního, pouze vyslovuje osobní preference mluvčího. V takovém případě by etika neměla význam.

Relativistické

V tomto pojetí nelze srovnávat dvě situace, protože žádné dvě situace nejsou zcela stejné. Není absolutní základ, ke kterému by se různé situace mohly vztahovat, a tak vše zůstává relativní.

Absolutistické

Snaha vytvořit myšlenkový rámec, který umožňuje tvrdit, že něco je vždy správné a něco vždy nesprávné. Nemusí to nutně znamenat, že existují neměnná, pevně daná pravidla, toliko říká, že mravní chování lze vztahovat k univerzálně použitelným principům.

7.2 Historický pohled

7.2.1 Stará čínská filosofe – základ etiky

Konfucius (551–479 př. n. l.)

Co sám nechceš, nečiň jiným!

Netrapme se tím, že nejsme slavní, nýbrž snažme se, abychom byli hodni slávy.[100]

I když lidé nevědí, co je dobro, mají ho v sobě.

Lepší je zapálit, byť jen malou svíčku, než proklínat temnotu.[101]

Mencius (371–289 př. n. l.)

„Člověk je dobrý. …Lidská přirozenost tíhne k dobru, stejně jako voda teče stále dolů.“[102]

Nemusíme pozorovat přírodu, nemusíme ani hledět na mudrce (jeho přirozenost je stejná jako naše), protože: „všichni v sobě máme klíč k harmonickému životu.“[103]

Filosofie starověké Číny je ovlivněna myšlením taoismu a jin-jang. Tao je cesta, vyslovením, vyřčením Tao už Tao není Tao. Je to učení o pojmové neuchopitelnosti věcí. *„Člověk se spravuje mírou země, země mírou nebes, nebesa mírou tao a tao mírou sebe sama.*“ Jin a jang je síla protikladů – mužský princip jang je světlý, aktivní, spojen s větrem a ohněm a symbolizuje den. Ženský princip jang je temný, pasivní, symbolizovaný vodou a zemí a je spojen s nocí. V každé z těchto dvou sil je obsažena i opačná síla a vzájemně na sebe působí a ovlivňují se.

CTNOSTI						
Platón	moudrost	statečnost	umírněnost	spravedlnost		
Tomáš Akvinský	víra	naděje	láska			
Afekty						
stoikové	rozkoš	žádostivost	zármutek	strach		
Descartes	údiv	touha	smutek	radost	láska	nenávist
Komenský	naděje	štěstí, veselí	zármutek	radost	strach	bolest

Tabulka 14: Přehled názorů na ctnosti a afekty zdroj: autorka

KOMENSKÉHO DíLNA CITů	z dobra	City pozitivní	ze zla	City negativní
budoucnost	očekáváme dobro	naděje	očekáváme zlo	strach, hanba
přítomnost	prožíváme dobro	štěstí, veselí	prožíváme zlo	zármutek, zmatek
minulost	prožili jsme dobro	radost	prožili jsme zlo	bolest, soucit

Tabulka 15: Přehled Komenského „dílny citů“ zdroj: autorka

100 KONFUCIUS. Lun-Yù, IV, XIX. In: STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 69.

101 Všeobecně známý Konfuciův citát, srovnejte rovněž na: https://citaty.net/autori/konfucius/

102 Chan Winf´g-Tsit, cit.dílo, s. 29. In: STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 82.

103 STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 82.

Průvodce studiem I: Minulá radost x minulá bolest podle Komenského vyvolává hněv, touhu po pomstě (odtud plyne i ono známé nenávidím a miluji, odi et amo). V dílně citů (Pansofie,[104] s. 487) J. A. Komenský píše*: „Pokud je pro nás něco krásné, prospěšné a milé, vzniká láska“.* Pocit dobra vyvolává lásku, pocit zla nenávist, nepřítomnost dobra touhu, přítomné dobro působí radost, ztracené dobro smutek a lítost. Nejvyšším stupněm lásky je **caritas.**

J. A. Komenský rozeznává sedm druhů citů. Tři vycházejí z dobrého: přítomnost dobra je veselí, očekávání dobra je nadějí, pokud dobro bylo, vzniká radost. Tři další city vycházejí ze zlého: špatná budoucnost vyvolává strach a zahanbení, špatná přítomnost zármutek a zmatek, špatná minulost pak lítost, bolest a soucit. Poslední cit, sedmý, vzniká ze střetu obou, a to z bolesti (špatné minulosti) a z radosti (dobré minulosti). Tento smíšený cit z obou je hněv, spojený s touhou po pomstě.

7.2.2 Antika

Herakleitos (cca 540–480 př. n. l.)

Zajímavé je Herakleitovo vnímání duše na suchou a vlhkou, tedy na dobrou a nedobrou. Protože podstatou všeho je podle Herakleita oheň, je také duše, která je suchá, dobrá a moudrá. Je to přirozené – suchá duše lépe hoří, více dává prostoru podstatě – ohni, a co více, lépe září. Tak také člověk, který má suchou duši, hoří, září druhým na jejich životní cestu, je tím pomyslným světlem v tmách. Vlhká duše je pak opakem, její majitel vrávorá… je veden nedospělým chlapcem – dítětem. Tím dítětem, které je na cestě hledání, které ještě neví, kudy kam a proč, které nezná svou cestu.

„Když se muž opije, je veden nedospělým chlapcem, vrávorá, nevnímá, kam kráčí, když má vlhkou duši.“[105]

„Pro duše je smrt stát se vodou, pro vodu je smrt stát se zemí; ze země pak vzniká voda a z vody duše.“[106]

„Suchá záře — duše nejmoudřejší a nejlepší.“[107]

Sokrates (470–399 př. n. l.)

„Naše mládež miluje přepych. Nemá správné chování. Neuznává autority a nemá úctu před stářím. Děti odmlouvají rodičům, srkají při jídle a tyranizují své učitele.“

„Kdo chce hýbat světem, musí pohnout nejdříve sám sebou.“

„Ideální manželství má dva předpoklady, muž musí být hluchý, žena slepá.“

„Jenom se vesele žeňte; dostane-li se ti žena dobrá, budeš vzácnou výjimkou, dostane-li se ti zlá, staneš se filozofem.“

104 Vybrané spisy Jana Amose Komenského, sv. IV., *Pansofie*. Praha: SPN, 1966, s. 487.
105 HERAKLEITOS. *Zlomky předsokratovských filosofů*. B 117.
106 HERAKLEITOS. *DK* 22 B36 (Kléméns Alex., *Stromata* VI 17, 2, 1-4 a jinde)
107 HERAKLIETOS. *DK* 22 B118 (Stobaios, *Anthologium* III 5, 8)

„Kdyby všechna naše neštěstí byla snesena na jednu společnou hromadu, odkud by si každý musel vzít stejný díl, většina lidí by byla spokojena, kdyby si mohla odnést ta svoje vlastní.“[108]

Daimonion: *Jest to ve mně již počínajíc od dětství jakýsi hlas, který, kdykoli se ozve, pokaždé mě odvrací, abych nedělal to, co právě hodlám dělat, avšak nikdy mě k ničemu nepobízí.*

(Daimonion) … Jako prostředník a posel chodí on k bohům od lidí a k lidem od bohů, přenášeje z jedné strany prosby a oběti, z druhé strany rozkazy a odplaty za oběti; jest uprostřed a vyplňuje mezeru mezi obojím, takže vše je spjato v jeden celek. Skrze něho se provádí i veškeré věštění a umění kněží i těch, kteří se zabývají obětmi i zasvěcováním i zaříkáváním i veškerým vykládáním budoucnosti a kouzly. Neboť bůh se s člověkem přímo nestýká, ale všechny styky a rozmluvy mezi bohy a lidmi v bdění i ve spánku se dějí skrze daimonia;

Tak se o vnitřním hlasu vyjadřuje Sokrates v Platónových dialozích.[109]

Platón (427–347 př. n. l.)

Platón ve svém známém podobenství o jeskyni naznačuje, že idea Dobra je transcendentní. Člověk má podle Platóna tři stránky: žádostivost, vůli a rozum. Rozum má ovládat žádosti za použití vůle. Na otázku, proč je lepší být spravedlivý, odpovídá takto: rozum se zabývá věčnými hodnotami, žádostivost dočasnými, proto má mít rozum přednost. Dobrý a spravedlivý je pro Platóna totéž. Podle Platónova poměrně těžko pochopitelného výkladu stojí v jeho říši idejí na vrcholu jeho idea nejvyššího dobra. Je v jistém smyslu ideou idejí. Nejvyšší dobro je nadřazeno všemu ostatnímu jako nejvyšší cíl, je posledním cílem světa.

Platónova etika je pak spojením této myšlenky nejvyšší ideje s názorem, že na světě idejí se člověk podílí nesmrtelnou duší. Cílem člověka proto je osvojit si nejvyšší dobro tím, že se pozdvihne do nadsmyslového světa. Tělo a smysly jsou pouhými pouty, která mu v tom zabraňují. Platón to nejstručněji vyjádřil známou formulí „sóma séma“ - tělo je hrobem duše.

Aristoteles (384–322 př. n. l.)

Etika Nikomachova je Aristotelovo dílo pojednávající o etice. Sestává z deseti knih, které byly původně samostatnými svitky, a předpokládá se, že jsou založeny na poznámkách z Aristotelových přednášek v Lyceu, které buď upravil jeho syn Nikomachus, případně je svému synovi Aristoteles věnoval.

Tématem díla je sokratovská otázka, jež byla zkoumána již v Platónových dílech, tj. jak by měl člověk nejlépe žít. Ve své *Metafyzice* Aristoteles popisuje, jak Sokrates proměnil filosofii v lidské otázky, zatímco předsokratovská filosofie byla pouze teoretická.

Etika Nikomachova je pokládána za jedno z nejdůležitějších historických filosofických děl, měla významný vliv na Evropu ve středověku a stala se jedním ze základních děl středověké filosofie.

108 Všeobecně známé citace, vizte rovněž na: Zdroj: https://citaty.net/autori/sokrates/

109 PSTRUŽINA, Karel. Daimonion nebo cogitationes? E-logos, electronic journal for philosophy/98, ISSN 1211-0442.

„Není možné, aby člověk žil slastně, nežije-li rozumně, krásně, spravedlivě, a není možné, aby žil rozumně, krásně a spravedlivě, a nežil přitom šťastně.“

„Ten, kdo není schopen žít ve společnosti nebo ji neshledává pro sebe dostatečnou, je buď zvíře, nebo bůh.“

„Přítel je ten, kdo se spoluraduje z dobra, jehož se dostane druhému, a kdo spolu s ním cítí bolest, když má zármutek, ne snad z nějakého jiného důvodu, ale pouze kvůli němu.“[110]

Průvodce studiem II. Aristoteles je zastáncem teorie středu („zlatá střední cesta“). Špatné jsou pouze extrémy. Například hněv je dobrý, pokud člověka podněcuje, ale hněv ve svém extrému (zášť, nenávist) je špatný, stejně jako v druhém extrému (netečnost, apatie). Mezi extrémy se nalézá harmonie. Etika znamenala nejen vědět, co je dobré a co špatné, ale také podle toho žít. *Eudaimonia* – štěstí, blaženost, je stav, kam nás dovede náš rozum.

Další směry pak také řeší etické otázky. Epikurejci věřili, že jediným cílem a ctností člověka je blaho. Dosahování blaha by měl podle nich člověk omezit pouze tehdy, je-li to pro něj dlouhodobě nevhodné (sebedestrukce alkoholem apod.). Stoikové se zase shodně s Aristotelem domnívali, že cílem člověka je *eudaimonia*. Věřili, že vesmír uspořádala inteligentní bytost a že tedy má smysl (logos). Stoicismus uznává realitu takovou, jaká je, člověk má podle nich přijmout, že některé věci může změnit a některé ne. Za ty, které může změnit, má přijmout odpovědnost. Důležité je, že podle stoiků nezáleží na výsledcích jednání (na rozdíl od např. utilitarismu), ale na dobré vůli.

Sokrates, Platón, Aristoteles – slavná antická trojka filosofů, kteří ovlivnili myšlení na tisíciletí dopředu. Jejich osudy byly rozdílné stejně jako jejich myšlení, i když navzájem spolu souvisejí, ze sebe vycházejí, jsou si žáky i učiteli… Sokrates, který nic nenapsal a známe jej z díla jeho žáka Platóna, Aristoteles, žák Platóna, který 20 let doufal, že se stane následníkem jeho Academie, a když se tak nestalo, založil vlastní školu Lykeion. Sokrates jako syn porodní báby Faraneté, maieutika jako porodní umění vést dialog… Platón a jeho pojetí duše, které je dodnes inspirativní (kognitivní, afektivní, konativní) a neméně tak Aristotelovo pojetí (duše rostlinná, vegetativní, afektivní – živočišná a lidská, rozumová). Sokrates, donucený vypít číši bolehlavu, do vyhnanství uprchlý Aristoteles (jinak také vychovatel Alexandra Velikého), který stejně během dvou let ve vyhnanství umírá a nechává se pohřbít v hrobce se svou první ženou Pýthií. Nejen myšlenky těchto filosofů, ale také životní osudy jsou plné lidskosti a bolesti s ní spojené. Úžasné příběhy, přetavené do „nesmrtelné“ filosofie…

7.2.2.1 Starozákonní desatero

Tzv. desatero naleznete v Bibli na dvou místech:
Exodus (2. kniha Mojžíšova) 20. kapitola 2.-17. verš a Deuteronomium (5. kniha Mojžíšova) 5. kapitola 6.-21. verš.
Souhrnem zní desatero takto:

110 Všeobecně známé citace, vizte rovněž na: Zdroj: https://citaty.net/autori/aristoteles/

Já jsem Pán, tvůj Bůh:

1. Nebudeš mít jiné bohy mimo mne. (Neuctívej jiné bohy)
2. Nevezmeš jména Božího nadarmo. (Nezneužívej Boží jméno).
3. Pomni, abys den sváteční světil. (Zasvěť jeden den v týdnu Bohu)
4. Cti otce svého i matku svou, abys dlouho živ byl a dobře se ti vedlo na zemi.
5. Nezabiješ. (Nebudeš vraždit).
6. Nesesmilníš. (Měj v úctě lásku mezi mužem a ženou).
7. Nepokradeš. (Nezcizuj majetek druhých lidí).
8. Nepromluvíš křivého svědectví. (Nemluv o jiných lidech nepravdivě).
9. Nepožádáš manželky bližního svého. (Měj v úctě lásku mezi mužem a ženou).
10. Nepožádáš statku bližního svého. (Nezcizuj majetek druhých lidí).

Jen pro úplnost si uveďme sedm hlavních hříchů, jimiž jsou: pýcha, lakomství, smilstvo, závist, nestřídmost, hněv a lenost.[111]

7.2.3 Patristika a scholastika

Sv. Augustin: **(354–430)**

„Miluj, a dělej, co chceš.

Augustin sám ve svých Vyznáních píše: „Ty povzbuzuješ člověka, aby Tě s radostí chválil, neboť stvořil jsi nás pro sebe a nepokojné jest srdce naše, dokud nespočine v Tobě!“[112] Platí tedy, že člověk má celou řadu tužeb a nutkání, ale „touha po štěstí, která vynechává Boha, nutně vede do neštěstí.“[113]

„Nikdo není šťastný, dokud nemá všechno, co chce, a dokud chce cokoli zlého.“[114]

„Toužím po štěstí v nehodách, bojím se nehod ve štěstí. Jest mezi nimi střední cesta, na níž by lidský život nebyl zkouškou? Běda štěstí tohoto světa, dvakrát běda pro strach před neštěstím a zhoubnou radost! Běda, třikrát běda neštěstí tohoto světa, neboť nešťastný touží po štěstí a tvrdé neštěstí snadno překoná i trpělivost! Zdaž tedy není život člověka na zemi ustavičným bojem?“[115]

Augustinovu prohlášení ve Vyznáních, „… že zlo jest nedostatek dobra, nedostatek, jehož poslední stupeň hraničí s ničím.“[116]

Příběh sv. Augustina, příběh rozmazleného, zhýralého chlapečka, otce nemanželského syna Adeodata, jinak syna sv. Moniky, která 17 let prolévala slzy s prosbou o jeho nápravu – „není možná, aby zemřel syn tolika slzí“ – takto ji údajně utěšoval biskup sv. Ambrož z Milána, jehož kázání

111 Sedm hlavních hříchů (též sedm kardinálních hříchů či sedm smrtelných hříchů) vypočítává katolická tradice od časů Řehoře I. Velikého (asi 540–12. březen 604). Každý z těchto hříchů má svého démona, např. pýchu působí Lucifer, lakotu Mamon, smilstvo Asmodeus, závist Leviatan, nestřídmost Belzebub, hněv samotný Satan, lenost Belfegor.

112 AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*. 3. vyd. Praha: Kalich, 1992, s 10.

113 KRANZ, Gisbert. *Augustin: život a působení*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 17.

114 AUGUSTINUS, Aurelius. *De Trinitate.* 2015, s. 427.

115 AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání.* 3. vyd. Praha: Kalich, 1992, s. 342.

116 AUGUSTINUS, Aurelius. *Vyznání*. 3. vyd. Praha: Kalich, 1992, s.76.

nakonec přivedlo Augustina ke změně života a ke svatosti… Jinak naděje pro všechny matky, kterým se „nepodařila“ výchova, že nikdy není pozdě. Monika se dočkala změny v životě svého syna a zanedlouho po jeho křtu v jeho 33 letech patrně spokojena umírá…

Tomáš Akvinský (1225–1274)

Tomáš Akvinský rozvinul etiku na základě přirozeného zákona. Vycházel z křesťanské tradice a podařilo se mu podložit křesťanskou etiku racionálními základy. Nauka o přirozeném zákoně (*lex naturalis*) vychází z empirického pozorování a logických dedukcí. Každá věc sleduje účel, a naplnění tohoto účelu je dobré. Rozum, který člověk od Boha dostal, je východiskem morálky. Také Tomáš Akvinský říká, že mravní posouzení jednání nezávisí na jeho výsledku, ale na účelu, ke kterému směřuje. Protože je přirozené právo založeno na rozumu, není kulturně podmíněné.

Tomáš Akvinský tvrdí, že Aristotelovo **daimonion** – svědomí je aplikací znalostí na určitou situaci. Rozlišuje svědomí následné a předchozí. Předchozí je důležitější a určuje naše morální chování. Naše svědomí má podle něj tři roviny:

1. synderesis – základní rovina člověku vrozená, nejobecnější, člověk ví, že by měl dobro konat a neubližovat druhým lidem
2. sapientia – rovina moudrosti
3. scientia – rovina konkrétního vědění

Všichni lidé to mají podle něj stejně nastaveno. Ale u každého se projeví podmínky jinak. U člověka tak není možná libovůle. Vše je podřízeno všeobecnému zákonu vesmíru. Člověk se na něm podílí na základě přirozeného zákona. K čemu má pak člověk sklon, to má tendenci považovat za dobré. A to má povinnost uskutečnit.

7.2.4 Thomas Hobbes (1588–1679) Homo homini lupus

V *Leviathanu* je popisován „přirozený stav“ před vznikem státu (a tedy vyhlášením pozitivního práva) jakožto neblahá válka všech proti všem (*bellum omnium contra omnes*), kde je člověk člověku vlkem (*homo homini lupus*), neboť člověk je podle Hobbesova přesvědčení egoista, který touží pouze po *svém* zachování a k ostatním chová nedůvěru a chce je ovládnout. Nedůvěra povstává z relativní rovnosti mezi lidmi: má-li více lidí podobnou naději na dosažení cíle, vzniká tak rivalita. V takovém stavu je život člověka „ošklivý, zvířecí a krátký.“ (*nasty, brutish and short*).

Jméno jeho matky není známo, otec byl farářem… Za svého života milovaný a obdivovaný, stejně jako nenáviděný a proklínaný..., což mělo dopady i na jeho životní osudy. Dožil se vysokého věku, zemřel v 92 letech.

7.2.5 Baruch Spinoza (1632–1677) a jeho etika

Etika je pro Spinozu základem politiky. Harmonické spolužití lidí a nashromáždění moci každého člena společnosti do moci lidu, která je posléze přenesena vládě, vede k zajištění nejúčinnějšího prosazování řádu ve společnosti a stability. Lidský život a mezilidské vztahy jsou z velké části určovány různými nutnostmi a moudrý člověk se může dopracovat ke svobodě a aktivnímu životu jen tak, že je uzná a přijme a že se naučí ovládat své vášně. Spinozova etika tak má velmi blízko k etice stoické, protože však předpokládá rozumnost každého člověka, výslovně obhajuje sledování vlastních

zájmů: rozumný člověk sám pochopí, že sobectví by bylo proti němu a že se bez druhých nikdy neobejde.

7.2.6 Jean-Jacques Rousseau (1712–1778)

„Všechno je dobré, jak vychází z rukou původce všech věcí, všechno se znetvořuje v rukou člověka.“[117]

„První člověk, který připadl na to, aby si ohradil kus půdy a řekl: Toto je moje!, a který našel lidi tak prostoduché, že tomu uvěřili, byl skutečným zakladatelem občanské nerovnosti. Kolik zločinů, válek a vražd, kolik běd a hrůz by býval ušetřil lidstvu ten, kdo by byl vyrval ty kolíky nebo zasypal ten příkop a vzkřikl ke svým bližním: Chraňte se poslouchat tohoto podvodníka! Jste ztraceni, zapomenete-li, že plody země patří všem a země, že není ničí.“[118]

„Nikdy jsem nemyslel, že by svoboda člověka záležela na tom, aby dělal, co chce, nýbrž spíš v tom, aby nikdy nedělal, co nechce.“[119]

Jean-Jacques Rousseau, veliký filosof a pedagog, který sám své děti dal do nalezince, údajně proto, že dělají veliký hluk a stojí hodně peněz… Nechte dětství v dětech uzrát… Ve svém díle *Vyznání* vzpomíná na své dětství, kdy největší neštěstí jeho života se stalo už 9. den po jeho narození, kdy mu umírá matka, po které jeho otec smutnil následných několik raných dětských Jeanových let. On sám píše – zažil jsem tolik emocí a prolil tolik slz v době, kdy jsem to rozumem neuměl zpracovat, poněvadž jsem žádný rozum ještě neměl… Nepřetěžujme děti ani vědomostmi, ani emocemi, počkejme, až dítě „uzraje“, až prožije naplno své dětství – aby v dospělosti mohlo být skutečným člověkem…

7.2.7 Utilitarismus

Jeremy Bentham (1748–1832) stál u zrodu utilitarismu, jedné z nejvlivnějších etických teorií. Hledání teorie morálky ku prospěchu občanům jej vedlo k *principu užitečnosti*. Akce je užitečná, pokud vede k co největšímu a nejtrvalejšímu štěstí co nejvíce lidí. Záleží tedy především na následcích každého činu, to, zda je čin v souladu s normami, je druhořadé.

John Stuart Mill (1806–1873) upozornil, že lidé nejsou příliš předvídaví, a ve své knize *Utilitarismus* představil tzv. *utilitarismus pravidel*. Společnost se podle něj neobejde bez zásad (např. zásada pravdomluvnosti).

„Účelem výchovy je učinit jednotlivce pokud možno způsobilým, aby nejprve založil vlastní štěstí a potom štěstí bytostí jiných.“[120]

117 HOLICKÝ, Jan, HOLICKÁ, Marie. *J.- J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz*. Praha: SPN, 1967, s. 24.

118 ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě neboli zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002. http://www.databazeknih.cz/citaty/jean-jacques-rousseau-1080

119 ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha: Svoboda, 1949. In: STÖRIG, H. J. *Malé dějiny filosofie.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, s. 284.

120 Všeobecně známá citace, vizte rovněž zdroj: https://citaty.net/autori/john-stuart-mill/

7.2.8 Kantova etika

Immanuel Kant (1724–1804)

„Dvě věci naplňují mysl stále novým a vzrůstajícím obdivem a úctou, čím častěji a vytrvaleji se jimi přemýšlení zabývá: hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně... Žádnou z nich nesmím hledat jako zahalenou v temnotách nebo v nadsmyslu mimo svůj obzor a pouze tušit; vidím je před sebou a spojuji je bezprostředně s vědomím své jsoucnosti...“ [121]

V *Základech metafyziky mravů,* které chápe jako obecnou praktickou filosofii, pak přibližuje nejen, jak vnímá mravy a metafyziku v souvislosti s povinností a svobodou lidské vůle, ale také pojem, kterým se sám zapsal do filosofie, a tím je: *kategorický imperativ.* Imperativ je příkazem rozumu, kterému je podřízena vůle.[122]

„Kategorický imperativ je tedy pouze jediný, a to tento: jednej jen podle té maximy, o níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem.“[123]

Co míní Kant onou „maximou“?

„Maxima je subjektivním principem chtění, praktický zákon jeho objektivním principem (tzn. tím, který by sloužil všem rozumným bytostem i subjektivně jako praktický princip, kdyby rozum měl naprostou moc nad žádostivostí).“[124]

A jak Kant vnímá – charakterizuje – v tomto případě rozum?

„Neboť ačkoli rozum není zcela způsobilý, aby bezpečně vedl vůli, pokud jde o její předměty a uspokojování všech našich potřeb (ty zčásti sám rozmnožuje), ke kterémužto účelu by daleko bezpečněji vedl vrozený přirozený instinkt, nicméně je nám přidělen jako praktická schopnost, tzn. jako taková, která má ovlivňovat vůli…“[125]

Kantovy nutné postuláty: Jde o*: nesmrtelnost duše*, (naše duše je nesmrtelná a není proč to řešit, pouze to přijmout jako fakt), dále o *nekonečnost*, kterou spojuje s existencí Boha (Bůh je a není nutné k tomu mít nějaké důkazy rozumu) a postulát *svobodné vůle* (cokoliv děláme, děláme ze svého vlastního rozhodnutí, protože to sami chceme, a to, co chceme, se stává naší povinností).[126]

7.2.9 Friedrich Nietzsche (1844–1900)

se Zarathustrovým výrokem „Bůh je mrtev!“ loučí s představou absolutní morálky. Místo toho má být smyslem všeho *nadčlověk* – směřování ke zdokonalení lidstva. Je nutné stvořit nově morálku, provést přehodnocení všech hodnot (tzv. filosof s kladivem); člověk má být schopen „přitakání životu takový, jaký je“. Nietzschova vůle k moci se stává základním metafyzickým principem, je nepodmíněným principem neustálého sebepřemáhání, úsilím o to být více než doposud.

121 KANT, Immanuel. *Kritika praktického rozumu*. Praha: Nakl. Svoboda, 1996, překlad J. Loužil, s. 275.

122 KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. 1976, s. 49.

123 KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. 1976, s. 62.

124 KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. 1976, s. 31.

125 KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. 1976, s. 23–24.

126 KANT, Immanuel. *Kritika soudnosti.* Praha: Odeon, 1975, s. 243. *„Bůh, svoboda a nesmrtelnost duše jsou ty úkoly, k jejichž vyřešení směřují všechny snahy metafyziky jako ke svému poslednímu a jedinému účelu… Nezdar úmyslu dokázat boha a nesmrtelnost čistě teoretickou cestou má důvod v tom, že touto cestou (pojmů přírody) není možné vůbec žádné poznání něčeho nadsmyslového.“*

Friedrich Nietzsche, filosof, jehož myšlenky lze téměř libovolně interpretovat a které jsou velice obtížně uchopitelné, stejně tak jako jeho život. V pěti letech mu zemřel milovaný otec a on později ve svých vzpomínkách píše, že jej ještě týž den viděl vycházet z hrobu, na který měl výhled z oken svého pokoje (bydleli u hřbitova). Vychováván ženami (jdeš k ženám? – nezapomeň na bič), filosof tzv. s kladivem, který rozbíjí do té doby dané hodnoty (stejně jsou jen přetvářkou), muž, který nikdy nenalezl opětovanou lásku ženy a který v posledním desetiletí svého života onemocní psychickou nemocí, opečováván svou sestrou až do vysvobozující smrti v roce 1900.

7.3 Existencialismus

Søren Kierkegaard (1813–1855) považuje za stěžejní vztah člověka s Bohem. Bůh dal člověku svobodnou vůli a s tou je svázaná odpovědnost. Lidská existence je něčím zcela jedinečným, nezáleží jen na výsledku naší volby, ale na její upřímnosti. Ve svém životě stojíme proti Tváři Boha – jak to, že to ustojíme a nepadneme před ním na kolena ve veliké úzkosti?

Další zvláštní osud filosofa, který viděl svého otce, jak proklel Boha poté, kdy postupně zemřelo pět jeho sourozenců (byl ze sedmi dětí) a nakonec i matka. Člověk naplněný úzkostí, syn bohatého kodaňského kupce a obchodníka, po celý svůj krátký život milující jedinou ženu, Reginu Olsen, které před svatbou řekl, že si ji nevezme (věděl, jak problematická povaha je a nechtěl ji v budoucnosti s sebou trápit, proto si ji údajně raději nevzal)… Ve věku 42 let, v době, kdy rozhýřil veškeré otcovo jmění, upadl na jedné z kodaňských cest a zemřel. Své milované bývalé snoubence, která se mezitím vdala, odkázal veškeré své jmění s tím, že veškeré jeho spisy byly věnovány pouze jí. Regina jej přežila téměř o 50 let a je pochována v jeho blízkosti na Assistenském hřbitově v Kodani.

Co je úzkost? S. Kierkegaard charakterizoval úzkost napětím, které vzniká v okamžiku, kdy si uvědomíme skutečnou, reálnou existenci Boha. Existenci milujícího, ale zároveň trestajícího Boha. Boha nejen Tvůrce, ale také Soudce, který vidí činy lidí. Boha, který je všemocný, a tato všemocnost se vztahuje také nad Bytím a nebytím. Před tímto Bohem, Tvůrcem, soudcem, Nejmocnějším, stojíme jen my, sami, ve své nahotě, ve své zodpovědnosti, se svými skutky a činy, se svými myšlenkami, láskou i nenávistí, dobrem i zlem. Stojíme před ním nazí. Jak obstojíme? Můžeme se vůbec postavit před tvář tohoto Boha, tvůrce, Stvořitele? Budeme moci zodpovědně odpovědět před Tváří toho, jehož jméno je nevyslovitelné, jehož jméno je šifrou? Neznáme sami sebe, ale budeme stát před tváří toho, kdo nás zná. Nejen naše činy, ale mnohdy také temné myšlenky, před kterými my sami v životě utíkáme a kterých se bojíme, před kterými skrýváme svou vlastní tvář. Před Bohem ji však nebude kde, ani kam ukrýt.[127]

Martin Heidegger (1889–1976) mluví o *vrženosti* do světa a o maskách, které si oblékáme. Stejně tak s ostatními se setkáváme jenom povrchně. Cesta k převzetí odpovědnosti vede skrze uvědomění si omezenosti své existence – smrti.

Jean-Paul Sartre (1905–1980) tvrdí, že neexistuje žádný apriorní účel nebo smysl lidské existence. *Existence předchází esenci* – tedy napřed člověk existuje a pak teprve určuje, čím bude. Je důležité „být sám sebou“ a ne jenom přijímat role. Sartre domyslel svět bez Boha – „není na co se upnout, jsme tím, co ze sebe uděláme.“

127 BUBER, M. *Problém člověka.* Praha: Kalich, 1997, s. 92 a jinde.

Karl Jaspers (1883–1969) – nepodmíněný požadavek.

Nepodmíněné požadavky mají svůj původ v nás samotných, vycházejí z našeho nitra a nejen to: nesou nás tím, co v nás samotných nejsme jen my sami. Nepodmíněné nevychází z pouhého faktického bytí, ale z neuchopitelné hloubky reflexí, které pro- jasňují naše rozhodnutí. Nepodmíněnost je ve své podstatě účast na věčném, účast na bytí.

„Nepodmíněná jednání se dějí v lásce, v boji, při službě velkým úkolům. Pro podmíněnost je charakteristické, že lidské jednání je založeno na něčem, vzhledem k čemu je život jakožto celek podmíněný a není tím posledním."[128]

Nepodmíněnost tedy nevychází z faktického bytí, ale z aktu svobody, která: *„…nemůže vůbec jinak, nikoli v důsledku přírodních zákonů, nýbrž ze svého transcendentního základu."*[129]

7.4 Situační etika

Podle **Josepha Fletchera (1905–1991)** není moudré postupovat od pravidel k situacím. Namísto toho nastoluje *„princip lásky"* – jediné a absolutní pravidlo je pravidlo lásky. Částečně tak navazuje na křesťanskou morálku. Směru, který staví na první místo princip lásky, se říká ***agapéismus***, podle řeckého výrazu pro lásku pečující, agapé.

7.5 Albert Schweitzer (1875–1965)

Dvojí naivita

Věřit v dobro lidí může být velice naivní. Tato naivita je však podle A. Schweitzera dvojí. Zaprvé ta, kterou si nesmíme dovolit, protože je založena na nevědomosti a v podstatě lidské hlouposti, a posléze ta, která je založena na vědomosti a pochopení, na poznání, ale je podpořena nadějí, s nesmířením se s rezignací. Je to právě ta naivita, která je prolomením přítomnosti a je to ta naivita, které se musíme odvážit.[130] Jinými slovy – musíme se v kontaktu s jinými lidmi odvážit věřit v dobro; ať se děje, co se děje, nerezignovat na dobro a věřit, že podstata člověka v dobru spočívá (jinak by ani nebyl člověk člověkem).

„Boj proti zlu, které je v člověku, nemáme vést tak, že bychom soudili druhé, ale máme soudit sebe. Zápas se sebou samým a pravdivost vůči sobě samému jsou prostředky, kterými působíme na druhé. Beze slova je vtahujeme do boje za hlubokou duchovní sebezáchovu vyrůstající z úcty k vlastnímu životu. Síla není halasná. Je prostě zde a působí. Pravá etika začíná tam, kde se přestávají užívat slova…"[131]

„Opravdu etický je člověk jen tehdy, když poslouchá naléhavý příkaz pomáhat všemu živému, jemuž může prospět, a přímo se hrozí mu škodit. Neptá se, nakolik si ten nebo onen život svou hodnotou zaslouží jeho účast, ani na to, zda a pokud vůbec je ještě

128 JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie.* Praha: Oikumené, 1996, s. 38.

129 JASPERS, Karl. *Úvod do filosofie.* Praha: Oikumené, 1996, s.41.

130 FUNDA, Otakar Antoň. *De profundís*. 1. vyd. Praha: Knižnice filosofických textů PdF UK, 1997. 368 s. Zde s. 129 a 130.

131 FUNDA, Otakar Antoň, POKORNÝ, Petr. *Albert Schweitzer, zastánce kritického myšlení a úcty k životu.* Praha: Vyšehrad, 1989, s. 290.

schopen něco pociťovat. Život je mu svatý sám o sobě. Neutrhne ze stromu list, neulomí květinu a dává pozor, aby nezašlápl nějaký hmyz. Když za letní noci pracuje při lampě, má raději zavřené okno a dýchá dusný vzduch, než aby se díval, jak mu padá na stůl hmyz se spálenými křídly…" [132]

„Úcta k životu mi nedopřává ani plné osobní štěstí. Ve chvílích, kdy bych se mohl volně radovat, probouzí ve mně myšlenky na útrapy, které jsem viděl nebo které tuším. Nedovoluje mi zaplašit rušivé představy. Tak jako vlna nemůže existovat sama, ale podílí se stále na vlnění oceánu, ani já nemohu žít svůj život jen pro sebe, nýbrž vždy v souvislosti s veškerým prožíváním, které mě obklopuje. Pravá etika mi káže podivnou nauku. ***Jsi šťastný, říká, a proto jsi povolán k tomu, abys mnoho dával****. Vše, čeho ti bylo dopřáno víc než jiným, zdraví, nadání, výkonnost, úspěchy, krásné dětství, harmonické rodinné poměry – to všechno nesmíš přijímat jako samozřejmost. Musíš za to zaplatit přiměřenou cenu. Musíš prokázat mimořádnou oddanost svého života ostatnímu životu."*[133]

Albert Schweitzer – jeho jméno je spojeno s expedicí Lambaréné, nazvané podle města v africkém Gabonu. Schweitzer zde nechal vybudovat z vlastních prostředků (byl mimo jiné koncertním varhanním virtuosem) nemocnici k léčbě malárie a lepry. Pracoval zde přes 50 let. Je označován za moderní legendu milosrdenství. Zemřel 9 měsíců po svých 90. narozeninách, dne 4. září 1965, krátce před půlnocí. Byl pohřben v zahradě vedle nemocnice, kterou založil, ve stínu palmy, po boku své choti. Dřevěný kříž nad hrobem si vyrobil sám…

Řešený příklad

- Vyhledejte autora tohoto úryvku a dílo, ze kterého je citováno. Co víte o jeho autorovi?
- *Pozdě jsem si Tě zamiloval, kráso, tak stará a tak nová, pozdě jsem si Tě zamiloval. A hle, Tys byl uvnitř a já jsem Tě hledal vně a zde a sám jsa ošklivý honil jsem se za krásnými tvory, jež jsi učinil. Byl jsi se mnou a já nebyl s Tebou. Tvorové, již by nebyli, kdyby nebyli v Tobě, mě upoutali daleko od Tebe. Opět a opět jsi na mě volal a prorazil jsi mou hluchotu. Jasně jsi zazářil a odstranil jsi mou slepotu. Rozšířil jsi vůni a já ji nasál a toužím po Tobě. Okusil jsem a lačním a žízním. Dotkl ses mne a vzplál jsem touhou po tvém míru.*

Shrnutí

Ujasnili jsme si některé základní pojmy etiky, včetně jejího základního pojetí. Ve stručném historickém přehledu jsme si vyjmenovali některé významné historické osobnosti od počátků filosofického myšlení po současnost (Konfucius, Mencius, Herakleitos, Sokrates, Platón, Aristoteles, Augustin, T. Akvinský, T. Hobbes, J.-J. Rousseau, J. Bentham, J. S. Mill, B. Spinoza, I. Kant, F. Nietzsche, S. Kierkegaard, M. Heidegger, J. P. Sartre, J. Fletcher, A. Schweitzer…). Je to jen úzký výčet, poněvadž etikou jako takovou se zabývali snad všichni významní myslitelé a filosofové. Otázka dobra a zla, otázka rozhodování, jak a kdy a co máme činit, jednat, co je dobré a správné a naopak, jsou otázkami, které si v životě klade snad každý z nás a na které se mnohdy jen velice těžce hledají odpovědi.

132 FUNDA, Otakar Antoň, Pokorný, Petr. *Albert Schweitzer, zastánce kritického myšlení a úcty k životu.* Praha: Vyšehrad, 1989, s. 285.

133 FUNDA, Otakar Antoň, Pokorný, Petr. *Albert Schweitzer, zastánce kritického myšlení a úcty k životu.* Praha: Vyšehrad, 1989, s. 295. Zdůraznění tučným písmem a kurzívou autorka.

Pojmy k zapamatování

Ethos, etika, daimonion, sóma séma, eudaimonia, synderesis, sapientia, scientia, utilitarismus, homo homini lupus, kategorický imperativ, nadčlověk, esence, agapéismus, nepodmíněný požadavek, dvojí naivita

Cvičení

Vypište si pojmy k zapamatování, napište jejich význam a přiřaďte k jednotlivým filosofům či filosofickým směrům.

Kontrolní otázky

1. Z kterého slova a významu vzniklo slovo etika?
2. Jaký je rozdíl (pokud je) mezi výrazem mravnost a morálka?
3. Jaká znáte základní pojetí etiky?
4. Vyjmenujte některé představitele filosofie ve starověké Číně, kteří se zabývali pojetím dobra – etikou.
5. Co myslel Herakleitos suchou a vlhkou duší?
6. Jak dobro a morálku vnímali Sokrates, Platón, Aristoteles?
7. Co znamená výraz sóma séma? Komu je přisuzován?
8. Jakým způsobem přistupovali k etice sv. Augustin a sv. Tomáš Akvinský?
9. Jak zní starozákonní desatero?
10. Čím a jak se navzájem od sebe lišily názory T. Hobbese, B. Spinozy a J.-J. Rousseaua?
11. Kdo stál u zrodu utilitarismu a znáte další představitele?
12. Jak byste mohli vysvětlit Kantův kategorický imperativ a nutné postuláty?
13. Jak ovlivnil filosofii z hlediska etiky F. Nietzsche?
14. Co víte o přístupech S. Kierkegaarda, M. Heideggera, J. P. Sartra?
15. Co nastoluje J. Fletcher?
16. Jak rozumíte Jaspersově nepodmíněnému požadavku?
17. Co znamená výraz agapéismus?
18. Proč podle sv. Augustina i podle A. Schweitzera nemůže být člověk skutečně šťastný?
19. Jak rozumíte pojmu dvojí naivita?

Korespondenční úkol

- Jak vnímáte etiku vy samotní? Který z autorů, názorů je vám osobně nejbližší? Napište.
- Napište příklad neetického chování, se kterým jste se v životě případně sami setkali a přidejte možnost jiného, dle vás etického řešení dané situace.

Literatura

(1) AUGUSTINUS, Aurelius. (1992). *Vyznání.* 3. vyd. Praha: Kalich.

(2) BUBER, M. (1997). *Problém člověka.* Praha: Kalich.

(3) FUNDA, Otakar Antoň, Petr Pokorný. (1989). *Albert Schweitzer, zastánce kritického myšlení a úcty k životu.* Praha: Vyšehrad.

(4) HOLICKÝ, Jan., Marie HOLICKÁ, M. (1967). *J.-J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz*. Praha: SPN.

(5) JASPERS, Karl. (1996). *Úvod do filosofie.* Praha: Oikumené.

(6) KANT, Immanuel. (1976). *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda.

(7) KANT, Immanuel. (1975). *Kritika soudnosti.* Praha: Odeon.

(8) KRANZ, Gisbert. (1998). *Augustin: život a působení.* Praha: Karmelitánské nakladatelsví.

(9) PSTRUŽINA, Karel. Daimonion nebo cogitationes? E-logos, electronic journal for philosophy/98, ISSN 1211-0442).

(10) ROUSSEAU, Jean-Jacques. (1949). *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha: Svoboda.

(11) ROUSSEAU, Jean-Jacques. (2002). *O společenské smlouvě neboli zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk. http://www.databazeknih.cz/citaty/jean-jacques-rousseau-1080

(12) STÖRIG, Hans Joachim. (2007). *Malé dějiny filosofie.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

Internetové zdroje:

https://citaty.net/autori/john-stuart-mill/

https://citaty.net/autori/john-stuart-mill/

https://citaty.net/autori/aristoteles/

http://www.databazeknih.cz/citaty/jean-jacques-rousseau-1080

https://citaty.net/autori/sokrates/

https://citaty.net/autori/konfucius/

8 Kapitola 8: „Moderní“ etika současné doby

Cíl kapitoly:

- ***postihnout otázky etiky v současné době (21. století)***

Klíčová slova

- Etika: deskriptivní, metaetika, normativní, aplikovaná, etika autonomie (Kant), pluralistická teorie hodnoty, nová etika v postmoralistním věku, fragmentovaná etika, etika odpovědnosti (Buber), 8 smrtelných hříchů dle K. Lorenze

Průvodci studiem

- Immanuel Kant, Martin Buber, Emmanuel Lévinas, Hans Jonas, William David Ross, Gilles Lipovetský, Ivan Mucha, Jiří Bystřický, Konrad Lorenz, Otakar Antoň Funda, John Carroll

8.1 Rozdělení etiky

Deskriptivní etika popisuje mravní hodnoty a soudy, které ve společnosti platí. Neříká tedy, zda je to či ono dobré, nebo špatné, pouze konstatuje, jaký je stav ve společnosti. Spolupracuje, a často se překrývá, se sociologií, sociální a kulturní antropologií, religionistikou, etnologií a dalšími společenskými vědami.

Metaetika zkoumá jazyk, kterým pronášíme etické výroky a morální soudy. Vznikla spolu s analytickou filosofií.

Normativní etika

Zabývá se otázkami povinností (deontologické otázky – co by člověk dělat měl), a otázkami hodnot (*axiologické* otázky – co utváří dobrý život). Na rozdíl od etiky deskriptivní hledá odpovědi na to, zda je něco morálně správné, či nikoli.

Aplikovaná etika

Vyjadřuje se ke konkrétním, praktickým otázkám, které se týkají etických rozhodnutí. Sem patří např. bioetika nebo žurnalistická etika.

Etika autonomie

Vycházejí z autonomie svědomí a svobody jako základní mravní hodnoty. Etika autenticity zdůrazňuje, že jen to je morální, co vychází z čistého upřímného přesvědčení. Sem můžeme zařadit etiku existencialismu. Jediným příkazem mravním je jednat svobodně a autenticky. Vše je dovoleno. Za vše jsme ale také absolutně zodpovědní.

K etice autonomie patří také etika Kantova. Autonomie znamená, že mravní autorita není dána zvnějšku, ale vychází z člověka. Podle **Kanta** je touto sebeurčující autoritou praktický rozum, který formuluje mravní zákony, platící nepodmíněně. Takovým zákonem je kategorický imperativ. Jednej tak, aby zákony tvého jednání se mohly stát principem všeobecného zákonodárství. Kategorický imperativ je dán sám sebou, není

třeba ho dokazovat, mluvíme o mravní apriori. Mravní zákon se projevuje také jako povinnost. Ta podle Kanta rozhoduje o morálně dobrém, které musí být vždy ve shodě s povinností. Naopak sklony a smyslové impulsy, stojí-li proti povinnosti, zapříčiňují jednání nemorální.

Autonomní etiky se soustředily na jednajícího člověka, jeho rozum a svobodu. V současné diskuzi se otevírají otázky, co tento rozum a svobodu orientuje.

8.2 Pluralistická teorie hodnoty

William David Ross (1877–1971), etika povinností. Navrhl celkem šest typů pozitivních povinností a jednu negativní:

- povinnost věrnosti – dodržování slibů
- povinnost nápravy – vzniká z dřívějšího nesprávného jednání
- povinnost vděčnosti – vztahuje se k předchozímu jednání druhých
- povinnost spravedlnosti – záslužné rozdělení radosti a štěstí
- povinnost dobročinnosti – pomoc druhým lidem
- povinnost sebezlepšování – zlepšování, zdokonalování vlastního stavu

Negativní povinnost: neubližovat druhým.[134]

Podobně jako Kant rozděluje Ross povinnosti na jasné (prima facie) a řádné povinnosti (za určitých okolností jsou nadřazeny všem ostatním). Kant dělí morálku na heteronomní – danou zvenčí někým jiným a autonomní – dává si ji subjekt sám.

8.3 „Nová etika“ v postmoralistním věku dle Gillese Lipovetského (*1944), zaměřená na osobní blahobyt.

Tato etika tvrdí, že člověk v dnešní době prodělává antropologickou mutaci, která z něj postupně před našima očima činí tvora narcisticky, hédonisticky a individualisticky založeného. Člověk je čím dál víc zotročován svou slabou vůlí, podléhá tlaku společnosti (např. v diktátu módy) a žije většinou sám, protože láska k druhému člověku je pro něj nesnesitelným jařmem. Postmoralistní společnost je společnost, ve které neexistuje požadavek oběti a ve které jsou subjektivní práva nadřazeny nepříjemným povinnostem. Tato společnost oslavuje individuální práva na autonomii, touhu a štěstí, a nevelebí nejvyšší přikázání, je odvratem, vyhasínáním náboženství; jde o konec epochy povinnosti.

Individualismus má dvě podoby: zodpovědný individualismus (morální pravidla, slušnost) a nezodpovědný individualismus, ve kterém je každý sám za sebe.

„Je nutné obhajovat soudnou etiku, protože kult povinnosti ztratil společenskou věrohodnost a společenská spravedlnost žádá efektivitu, která se – alespoň v epoše neoindividualismu – neobejde bez úcty k člověku a lidské dimenze.“[135]

134 PATTERSON, Philip, Wilkins, Lee. 1998. *Media ethics: issues and cases*. McGraw-Hill.
135 LIPOVETSKY, Gilles. *Soumrak povinnosti: Bezbolestná etika nových demokratických časů.* Prostor, 1999, s. 20, 21.

8.4 Fragmentovaná etika

Zdůrazňuje povinnost vůči sobě samému, k subjektivním dispozicím, k výkonu lidského subjektu a k intersubjektivním vztahům. Vychází již ze samotného pojmu reality, který se stává problematickým: *„Je dnes velmi obtížné stanovit zásady etiky ve virtuálně-mediální realitě současného fragmentárního světa. Je to obtížné především proto, že se obraz skutečnosti, jednotný obraz reality, jednoho, stejného, zcela vytratil… Jistota jednoho světa…(…) je rozbitá. To, co ji rozbilo a dále paralyzuje, jsou nové prostředky, jimiž disponuje současná civilizace vysoce vyspělé technovědy, jsou to média a nové technologie.* [136]

Etika zcela jistě není jen soubor definic a pravidel, není ani pouhým výměrem horizontu, ke kterému se buď přibližujeme, nebo jsme k němu směrováni, ale je vesměs otázkou po dispozitivu sebe-založení a tématu non-identického. Je převážně tématem dotazování se po tom, co umožňuje držet projekt člověka v mezích lidskosti, je-li tato vůbec možná a zároveň jaksi už nějak předem garantována.[137]

8.5 Etika odpovědnosti

Uvědomujeme si, že k naplnění života nestačí pouze naše autonomie a svoboda. Od nejranějšího dětství víme, že jsme tu díky druhým a naše svoboda má smysl jen proto, že jsou tu ti druzí. Židovský filozof **Martin Buber (1878–1965)** dokazuje, jak se naše „já“ zrodilo a stále dotváří díky „ty“, tomu druhému, který nás miluje. Ten druhý může být konkrétní člověk nebo Bůh. Pro etiku odpovědnosti se nejvyšší mravní hodnotou stává vztah k němu. Z věrnosti svému přesvědčení či rozumu zachovává věrnost tomu druhému.

Etikou toho druhého se zabýval zejména **Emmanuel Lévinas (1906–1995)**. Podle něj je ten druhý víc než moje svoboda. Svobodný člověk je zaslíben druhému, je za něj zodpovědný. A to ho zavazuje, aby se o druhého staral dřív než o sebe, druhého v bezmoci nelze opustit.

E. Lévinas se domnívá, že: „já“ se dá charakterizovat jako poznávání, ale poznávání nechápeme jako vztah k jinému, ale jako světlo a že ten druhý je nám dán jako tvář, ve které se jeví „obnažený“. Dávat se druhým jako tvář je odhalením absolutní zranitelnosti, smrtelnosti. Podle Lévinase je tvář „výzvou k vraždě a zároveň příkazem nezabíjet“.[138] Vždy v nás budí pocit odpovědnosti a vůči její výzvě nemůžeme zůstat němí.

Vztah k druhému je nesouměrný, to znamená, že vůbec nejde o to, jestli je pomoc opětována. Tradiční etika je příliš zaujata člověkem a lidskými vztahy. Opomíjí vztahy k přírodě a budoucnosti. Člověk a jeho technika jsou schopni utvořit budoucnost, z nichž jde strach. Tento strach se však může stát pozitivní etickou hodnotou, když probudí naši zodpovědnost za budoucí generace. Modelem veškeré opravdové odpovědnosti je odpovědnost rodičovská. Je třeba být vnímavý a zbaběle neunikat.

136 BYSTŘICKÝ, Jiří., Mucha, Ivan. *Etika a fragmenty života*. Praha, 2004, s. 213, 214.

137 BYSTŘICKÝ, Jiří., Mucha, Ivan. *Etika a fragmenty života*. Praha, 2004, s. 7.

138 LÉVINAS, Emmanuel. *Čas a jiné (Le Temps et l´autre).* 1. vyd. Praha: Nakladatelství Dauphin, 1997. 174 s. Zde s. 47. Ke srovnání: BARBARAS, Renaud. *Druhý.* 1. vyd. Praha: Filosofia, 1998. 44 s. Zde s. 33.

Emmanuel Lévinas, původně z Litvy, žil a působil ve Francii, byl profesorem na pařížské Sorbonně. Až po válce se dozvěděl, že veškeré jeho příbuzenstvo v Litvě bylo vyvražděno nacisty. Slavné je jeho pojetí druhého jako Tváře: Dávat se druhým jako tvář je odhalením absolutní zranitelnosti, smrtelnosti. Podle Lévinase je tvář „výzvou k vraždě a zároveň příkazem nezabíjet“.[139] Vždy v nás budí pocit odpovědnosti a vůči její výzvě nemůžeme zůstat němí.

Hans Jonas (1903–1993)

ve své knize *Princip odpovědnosti* koncipuje etiku, která nabádá člověka k jednání, které neohrozí svými účinky budoucí život na Zemi. Navrhuje model praktické morální filosofie, v níž člověk přebírá odpovědnost za svou budoucnost v prostorových i časových horizontech.[140]

„Jednej tak, aby účinky tvého jednání byly slučitelné s trváním skutečně lidského života na Zemi.“ [141]

8.6 Konrad Lorenz (1903–1989): 8 smrtelných hříchů

K. Lorenz považuje za osm smrtelných hříchů, které jsou schopny zničit tento svět, tyto procesy:

1. přelidnění Země, které je mimo jiné příčinou možné agrese, která vzniká „stěsnáním mnoha jedinců na malém prostoru“, dále
2. pustošení přírodního prostředí,
3. závod člověka se sebou samým a s tím spojenou neschopnost vnímat skutečné hodnoty,
4. neschopnost prožívat radost v důsledku změkčilosti a pohodlnosti, strachu před bolestí a utrpením (radost je možná jen po zdolání překážek a po určitém vynaložení námahy), dále
5. genetický úpadek a
6. rozchod s tradicí, kde dochází k mezigeneračnímu odcizení a neporozumění, způsobené nedostatkem kontaktu dětí s rodiči již od nejranějšího věku, pak
7. nebývalou názorovou uniformitu v důsledku globalizace a masového ovlivňování různými médii, a posledním, osmým hříchem, je podle Lorenze
8. vyzbrojení lidstva nukleárními zbraněmi.[142]

8.7 Ztracená Evropa umírá dle Otakara Antoně Fundy (*1943) – krize hodnot

V souvislosti s odumíráním základních lidských hodnot hovoří O. A. Funda o umírání Evropy. Znavená Evropa umírá, poněvadž zapomíná na hodnoty, na kterých po staletích stálo evropanství. To bylo založeno na

139 LÉVINAS, Emmanuel. Čas a jiné (Le Temps et l´autre). 1. vyd. Praha: Nakladatelství Dauphin, 1997. 174 s. Zde s. 47. Ke srovnání: BARBARAS, Renaud. Druhý. 1. vyd. Praha: Filosofia, 1998. 44 s. Zde s. 33.

140 JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti. Pokus o etiku pro technologickou civilizaci.* Praha, Oikumené, 1997, s. 14.

141 JONAS, Hans. *Princip odpovědnosti. Pokus o etiku pro technologickou civilizaci.* Praha, Oikumené, 1997, s. 35.

142 LORENZ, Konrad. *Osm smrtelných hříchů* (Acht Todsünden der zivilisierten Menschheit), přeložil Petr Příhoda, Praha: Academia, 2000.

- odpovědnosti (paměť v čase),
- humanitě (nechci být „já“ bez Ty),
- svobodě,
- racionalitě,
- exaktnosti a
- toleranci.

Evropa umírá, poněvadž všechny tyto hodnoty nejen procházejí svou krizí, ale zanikají a vymírají.[143]

„Slepá ulička, v níž se ocitla tradice evropské humanity, spočívá v tom, že všichni víme, že nás nemůže zachránit žádný systém bez změny smýšlení. A zároveň všichni víme, že nás nemůže zachránit změna smýšlení několika ušlechtilých jedinců beze změny systému. A všichni víme, že žádný systém sám sebou nepřivodí změnu smýšlení. A všichni víme, že změna smýšlení několika ušlechtilých jedinců nepřivodí změnu systému. Uvázli jsme v pasti...“ [144]

8.8 John Carroll (*1944)

v úvodu svého díla, nazvaném Humanismus, Zánik západní kultury, charakterizuje situaci na konci tisíciletí (v roce 1993, kdy tato kniha vyšla), takto:

„Žijeme uprostřed trosek impozantní, půl tisíciletí trvající éry humanismu. Všude, kam náš zrak dohlédne, panuje naprostá zkáza. Kultura, jež nás obklopovala, je rozbita na padrť..., ….Jsme zoufalí, leč stále lhostejní. Jsme bojácní, leč nikoli vyděšení. Jsme neteční v našem pustém pachtění. Bezdomovci ve vlastních domovech, strádáme ve své mnohosti… není zde nikdo, kdo by nás útěšně vzal za ruku. To, co tvořilo naši kulturu, je pryč, a my zůstali v beznadějném osamění. Podobni ztracenému děcku, jež s fňukáním hledá svoji mámu, marně čekáme na hlas z pustiny, třebas i posměšný. I tohle je pryč. Naše kultura je mimo tento svět. Je zničena. Je mrtva…“[145]

Řešený příklad

Vyhledejte v současné odborné literatuře další tituly, které se zabývají celkovým úpadkem, zánikem současné kultury. Vypište nejpodstatnější myšlenky.

143 FUNDA, Otakar Antoň. *Znavená Evropa umírá*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999. 179 s. Zde s. 52.
144 FUNDA, Otakar Antoň. *Znavená Evropa umírá*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1999. 179 s. Zde s. 52.
145 CARROLL, John. *Humanismus: zánik západní kultury*. 1. vyd. Brno: CDK, 1996. 199 s. Zde s. 7.

Shrnutí

V této kapitole jsme si naznačili a vysvětlili některé přístupy k současné etice: deskriptivní etiku, metaetiku, normativní etiku, aplikovanou etiku, etiku autonomie, pluralistickou teorii hodnoty, z níž etika vychází, posléze novou etiku v postmoralistním věku, fragmentovanou etiku, etiku odpovědnosti. Závěrem kapitoly jsme si naznačili některé názory, dokumentující zánik kultury na základě krize etických hodnot dle Konrada Lorenze, Otakara Antona Fundy a Johna Carrolla.

Pojmy k zapamatování

Pluralistická teorie hodnot, povinnost, postmoralistní věk, heteronomní a autonomní morálka, neoindividualismus, fragmentovaná etika, tvář toho druhého, 8 smrtelných hříchů

Cvičení

- Vizte korespondenční úkol.

Kontrolní otázky

1. Jaký je rozdíl mezi deskriptivní a normativní etikou?
2. Co je metaetika?
3. Jaký je rozdíl mezi aplikovanou etikou a etikou autonomie?
4. Kdo koncipoval pluralistickou teorii hodnoty a jak byste ji vysvětlili?
5. Vyjmenujte 6 pozitivních povinností podle W. D. Rosse.
6. Co si představujete pod pojmem nová etika v postmoralistním věku?
7. Co se skrývá pod názvem fragmentovaná etika?
8. Kdo jsou představitelé etiky odpovědnosti?
9. Kolik je tzv. smrtelných hříchů K. Lorenze a které to jsou?
10. Proč znavená Evropa umírá a kdo to tvrdí?

Korespondenční úkol

- Vyhledejte definici – definice hodnot, uveďte autory a blíže rozepište.

Pokuste se doplnit níže vloženou tabulku.

ETIKA A JEJÍ ROZDĚLENÍ	představitelé	Související směry v etice	představitelé
Deskritptivní etika			
Metaetika			
Normativní etika			
Aplikovaná etika			
Etika autonomie	Immanuel Kant		

Tabulka 16: Přehled etiky a jejího rozdělení

Literatura

(1) ANZENBACHER, Arne. (1994). *Úvod do etiky*. Praha: Zvon.

(2) BARBARAS, Renaud. (1998). *Druhý.* Praha: Filosofia.

(3) BYSTŘICKÝ, Jiří, MUCHA, Ivan. (2004). *Etika a fragmenty života*. Praha.

(4) CARROLL, John. (1996). *Humanismus: zánik západní kultury*. Brno: CDK.

(5) FLETCHER, J. (2009). *Situační etika*. Praha: Kalich.

(6) FUNDA, Otakar Antoň. (1999). *Znavená Evropa umírá*. Praha: Karolinum.

(7) HABÁŇ, Petr Metoděj. (1944). *Přirozená ethika*. Olomouc: Krystal.

(8) JONAS, Hans. (1997). *Princip odpovědnosti. Pokus o etiku pro technologickou civilizaci.* Praha, Oikumené.

(9) lÉVINAS, Emmanuel. (1997). *Čas a jiné (Le Temps et l´autre).* Praha: Nakladatelství Dauphin.

(10) LIPOVETSKY, Gilles. (1999). *Soumrak povinnosti: Bezbolestná etika nových demokratických časů.* Prostor.

(11) LORENZ, Konrad. (2000). *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Academia.

(12) MORAVEC, Václav. (2005). *Etika a česká média* (vyšlo ve sborníku *10 let v českých médiích*, Portál, Praha.

(13) PATTERSON, Philip, WILKINS, Lee. (1998). Media ethics: issues and cases. McGraw-Hill.

(14) THOMPSON, Mel. (2004). *Přehled etiky*. Praha: Portál.

9 Kapitola 9: Základní etické kategorie

Cíl kapitoly

- V krátkosti se seznámit se základními přístupy k pojetí dobra a zla, pohledem starověkých i novověkých filosofů a myslitelů

Klíčová slova

- Dobro, zlo, theodicea, Luciferův efekt, privatio boni

Průvodci studiem

- Aristoteles, Origenes, Jan Amos Komenský, Pierre Teilhard de Chardin, Paul Ricouer, Carl Gustav Jung

9.1 Pojetí dobra a zla – theodicea

Co je dobro?

„Dobro" – pokud tím míníme tu kvalitu, kterou přisuzujeme věcem, o nichž říkáme, že jsou „dobré" – nepřipouští žádnou definici. (…) Je to jeden z těch nesčetných předmětů myšlení, jež samy nepřipouštějí definici, neboť pomocí nich jakožto konečných pojmů se naopak musí definovat všechno ostatní, co definici připouští."[146]

Dobro je obecný pojem, odvozený od hodnotícího slova „dobrý". Může tedy znamenat to, co lze v silném slova smyslu označit za dobré. Toto označení lze zhruba chápat ze tří stránek, které se navzájem nevylučují: **subjektivní dobro** – to, co těší; **objektivní dobro** – to, co prospívá; **mravní dobro** – to, co slouží ke cti.[147]

Co je zlo?

Zlo je pojem označující všeobecně jakoukoli negaci. S určením přesné definice je to opět, podobně jako u pojmu dobra, velmi obtížné. Zlo nemá samostatně stojící definici.

Ve filosofii novotomismu se rozlišuje dvojí zlo.

Zlo záleží v negaci dobra povinného (bytost postrádá dobro, které dle svého účelu má mít). Platí, že kde je nějaká věc, je také dobro. Proto, kde není žádné jsoucno, není žádné zlo. V ontologickém (metafyzickém) smyslu tedy zlo neexistuje a je pouhým nedostatkem dobra – privatio boni. Existuje pouze zlo fyzické a mravní.

Fyzické zlo je privací dobra nějakého povinného fyzického jsoucna, které bytost postrádá (např. nemá-li člověk oko, zdraví atd., je to pro něj zlo fyzické).

Mravní zlo je vše, co se svou mravní povahou odchyluje od mravního řádu ustanoveného Bohem, co odporuje Boží vůli.

146 MOORE, George Edward. *Principia ethica*. I. § 10, 1903.
147 KOHÁK, Erazim. *Člověk, dobro a zlo: kapitoly z dějin morální filosofie*. Praha: Ježek, 1993.

Dále se rozlišuje zlo *naprosté* a *poměrné*. Naprosté zlo je privací povinného dobra (např. slepota, nespravedlnost). Zlem poměrným je v sobě dobré jsoucno, které může být zlem jen ve vztahu k někomu (např. ostrý nůž v rukách dítěte).[148]

Philip George Zimbardo (*1933) hovoří o tzv. Luciferově efektu: proč se z dobrých lidí stávají lidé zlí?[149]

Jedna z nejstarších a nejznámějších kosmických proměn se týká Lucifera. Lucifer, „světlonoš“, byl nejoblíbenější anděl Boží. Jednoho dne se mu však vzepřel, byl vyhnán a stal se z něj Satan, tvůrce všeho zla. Mytické vidění světa se nám často snaží naznačit, že věci jsou buď černé, nebo bílé. Že existuje jen dobro a zlo. Že jsou jen dobří a zlí lidé. Není tomu tak. Dobro i zlo je v každém z nás. Stejně jako Lucifer byl původně dobrý a postupně začal páchat zlo, i lidé jsou schopni činů, které jsou v rozporu s jejich přesvědčením.

Teď se zkuste podívat na obrázek vedle. Co vidíte? Podívejte se ještě jednou, důkladněji. Vidíte anděly, které střídají ďáblové? Vidíte, jak jeden bez druhého nemohou existovat? Je to trochu jako čínský Jin-Jang.

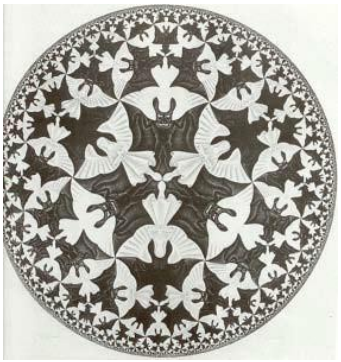

Obr. č. 8: Andělé

Morálka byla vždy v historii lidského myšlení, především tedy ve filosofii, spojována s otázkami pojetí dobra a zla, s otázkami chápání lidské svobody a svobodného rozhodování o svém vlastním osudu. Otázkami dobra a zla se zabývá **theodicea.** Theodicea hledá odpovědi na otázky, odkud je zlo? Existuje zlo jako samostatný princip? Jak mohl Bůh jako nejvyšší dobro souhlasit s existencí zla?

9.2 Starověk

Podle starověkých filosofů, především řeckých (Platón a Aristoteles), není zlo pravdivé, protože nemá bytí. Pravda své bytí má, proto je, zlo nikoliv. Zlo je jen určitý nedostatek dobra, již vzpomínané privatio boni. Člověk ve svém životě touží po původní celistvosti, po dokonalosti, dobro a krása je u Platóna tou nejvyšší ideou.

Podle **Platóna** existují čtyři základní ctnosti, kterým odpovídají také stavy ve společnosti. Moudrost je ctností vládců a filozofů, statečnost je ctností vojáků, umírněnost je

148 POSPÍŠIL, Josef. *Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského. Díl 1., Materiální logika, noetika a všeobecná metafysika*. Druhé, rozmnožené vydání. vyd. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských, 1913. 729 s. S. 565–567.

149 ZIMBARDO, Philip, George. (* 23. března 1933) je americký psycholog známý zejména jako koordinátor stanfordského vězeňského experimentu, během něhož bylo 24 náhodně vybraných studentů drženo v předstíraném vězení ve sklepě budovy Stanfordovy univerzity.
Zjištěný sadismus „dozorců“, spolu se silnými úzkostnými a neurotickými projevy a pasivitou vězňů, které Zimbardo popisoval, vyústily v teoriích o důležitosti sociálních pozic v individualistické psychologii. Tato teorie je dodnes kontroverzní a v poslední době je silně zpochybňována, stejně jako průběh celého experimentu. Mezi nejznámější Zimbardovy knihy patří *„The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil“* (volně Luciferův efekt: Porozumění, jak se dobří lidé obrátí ke zlu), vydáno v Londýně a New Yorku, nakladatelství Random House, 2007.

ctností lidu. Spravedlnost se nevztahuje k jednotlivým stavům, ale je „nadstavovská“, „státní“ ctností, týkající se všech lidí. Úkolem člověka je dosahovat toho, co je vznešené a dobré, což je mimo jiné úkolem morálky a výchovy.

Aristoteles rozděluje ctnosti na dvě skupiny – **dianoetické** (rozumové), které se vztahují především k intelektuálním a rozumovým činnostem a **etické**, které se vztahují k charakteru člověka. Ctnosti rozumové vznikají a rozvíjejí se především učením, ctnosti etické jsou záležitostí zvyku.

„Neboť mravní ctnost se vztahuje k pocitům libosti a nelibosti. Pro libost konáme to, co jest špatné, pro nelibost pak se zdržujeme toho, co jest krásné. Proto, jak praví Platón, člověk má býti hned od mládí nějak veden, aby se radoval a rmoutil z toho, z čeho má, to jest zajisté správná výchova...“ [150]

Podle **náboženství starých Peršanů** (prorok Zarathuštra, kniha Avesta, staroperské náboženství, jazyk párština, 6. st. př. n. l.) jsou si dobro a zlo zcela rovnocenné, jde o zcela rovnocenné principy. Bohem – principem Dobra je **Ahura Mazda**, zlem – principem Zla je **Ahriman**.[151] Tyto dvě síly mezi sebou neustále zápolí, prozatím však naštěstí vítězí Ahura Mazda jakožto princip dobra.

9.3 Křesťanství

V křesťanství je všeobjímajícím principem Bůh jako láska, a tím zároveň i dobro. Zlo je podobně jako u starých Řeků pouze nedostatkem dobra. Například Aurelius Augustinus ve svém díle *Vyznání* hledá příčinu zla a dochází k závěru, že zlo jako takové v podstatě neexistuje (protože nemá podstatu).

„Na Tobě vůbec není zla, a nejen na Tobě, nýbrž ani na celém Tvém stvoření, neboť mimo tento vesmír není ničeho, co by mohlo do něho vniknouti a porušiti Tebou stanovený řád. Jen některé jednotlivosti, jež neprospívají jiným, se považují za zlé; ale tytéž jednotlivosti, pokud prospívají jiným, jsou dobré a i samy o sobě jsou dobré...“[152]

Zlo jako takové je součástí dobra. Dobro má své bytí v Bohu, kde Bůh je Cesta, Pravda a Život, tedy dobro ve smyslu „cesty“ a láska ve smyslu „života“. Přesto se během staletí mnozí myslitelé snažili zlo a jeho existenci vysvětlit. Tak například podle biskupa Órigena měl ďábel ke zlu od Boha svolení. Až bytosti dosáhnou dokonalosti, sám ďábel bude vykoupen a zlo zničeno. Lactantius v Rozpoznání Klementově píše, že Bůh má pravou a levou ruku, přičemž zlo spočívá v levé a dobro v pravé ruce. Podle lyonského biskupa Irenea bylo zlo stvořeno Bohem zcela záměrně.

150 ARISTOTELES. *Etika Nikomachova*. Praha: Petr Rezek, 1996, překlad A. Kříž, s. 52–53, kap. Poměr ctnosti a jednání.

151 KLÍMA, Otakar. *Zarathuštra*. Praha: Orbis, 1964. Ahura Mazda – Pán moudrosti, Moudrý pán (s. 78). S duchem Dobré mysli Vohumanem a duchem Řádu Ašou, kteří jsou Mazdovými rádci a pomocníky (ahurové) tvoří trojici. Proti nim a jejich světu stojí zloduch, zlé smýšlení, zvaný avestsky Anra, středopersky Ahriman, řecky Areimanios, (s. 206) jinak nepřítel, zlý duch, jehož idejemi jsou Zuřivost, Ukrutnost, Sveřepost, Surovost, Násilí (s. 92).

152 AURELIUS Augustinus. *Vyznání.* Praha: Kalich, 1992, str. 211. Zlo je to, co působí škodu odnětím nějakého dobra. Sídlo zla je nutné hledat v dobru. *„Malum non est, nisi in bono“.* Tamtéž, s. 534.

Středověké myšlení je ovlivněno vírou a averroismem.[153] Úkolem člověka je jeho samotná životní pouť, kdy od Boha člověk vzešel a k Bohu se svým životem navrací. Aby se mohl „navracet“ k Bohu, musí svůj život prožívat a žít v rámci Božích přikázání a v jejich dodržování. Největším Božím přikázáním je Láska, a to láska ke všem lidem a živým tvorům. „Milujte se navzájem, neboť láska je z Boha“.[154]

Podle **B. Pascala** je člověk vznešený tím, že ví o své ubohosti. Pravdu – a tedy i dobro, poznáváme především srdcem, ne rozumem, protože srdce má své důvody, o kterých rozum vůbec neví. Jsou vlastně tři druhy lidí – ti, kteří Boha hledají, ale nenašli (jsou rozumní a nešťastní), pak ti, kteří jej hledají a nalezli (jsou rozumní a šťastní) a nakonec ti, kteří jej ani nehledají a ani jej tedy nemohou nalézt (ti jsou nerozumní a nešťastní). Člověk je však pouhým přeludem, novotou, divem. Je to bytost, která je schopna hledat a nalézat dobro a štěstí, avšak mnohdy nalézá jen bídu a smrt. Její podstatou, vznešeností je však dobro. Je úkolem člověka toto dobro stále znovu a znovu, i přes veškeré ztráty, opět nalézat. Člověka může zničit pára či jen kapka vody, jeho myšlenka však obsáhne celý vesmír. Na jedné straně je člověk pouze nejapný zemní červ, na druhé však tvůrce všech věcí. Záleží jen na dobru, které koná...[155]

R. Descartes se vyjadřuje odmítavě k jakékoliv nenávisti: *„Nenávist, která nás oddaluje od určitého zla, nás zároveň oddaluje od dobra, jež k němu náleží, takže si pak duše představuje chybění tohoto dobra jako svůj vlastní nedostatek, čímž se v ní probouzí smutek...“*[156]

9.4 Novověká filosofie a pojetí dobra

Podle **Johna Locka** a jeho díla *Zkoumání lidského rozumu* (1690), je naším úkolem znát jen to, co je důležité pro naše chování a praktický život. Takové znalosti jsou zcela odpovídající našim schopnostem. Poznání je vnímání vzájemné shody nebo neshody dvou idejí, je zkušenostní (nic není v rozumu, co nebylo dříve ve smyslech). Lidská duše je tabula rasa, výchova je schopná pomocí vlastních zkušeností toto původní „bílé plátno“ zaplnit jak dobrem, tak i tím, co dobré není.

Jean-Jacques Rousseau se v 18. století, ve kterém žil, staví proti myšlenkám tzv. etického egoismu, které tvrdí, že lidé od přírody, na základě svého psychického vybavení, jednají jen ze zištnosti, že tedy lidstvo ve svém přirozeném stavu, tj. ve stadiu ještě nerozvinutých státních útvarů, žije v permanentním stavu války, kdy je každý každému nepřítelem, tedy člověk člověku vlkem (homo homini lupus). Tyto myšlenky T. Hobbese a jiných popírá J.-J. Rousseau ve svém *Pojednání o původu nerovnosti mezi lidmi, Společenské smlouvě* nebo také v *Emilu, aneb o výchově.*

„Je jisté, že vlastnické právo je nejposvátnější ze všech občanských práv a v jistém směru ještě důležitější než svoboda sama. Je tomu tak proto, že velmi úzce souvisí se zachováním života, jednak proto, že majetek lze mnohem snadněji uchvátit a obtížněji bránit

153 Averroismus – středověké filozofické učení navazující na Averroa a arabskou a židovskou filozofii. Obhajoval nadřazenost filozofie nad vírou, uznával věčnost světa namísto jeho stvoření a nutnost veškerého dění. Jednotlivý lidský rozum je podle averroismu součástí nadindividuálního rozumu, lidská duše není nesmrtelná. Vztah mezi rozumem a vírou řešil učením o dvojí pravdě.

154 *Nový zákon.* Olomouc: Velehrad, 1947. 1 Jan, 4, 7, s. 707.

155 Srovnej PASCAL, Blaise. *Myšlenky*. Praha: Odeon, 1973.

156 DESCARTES, René. *Vášně duše*. Praha: Mladá fronta, 2002, s. 125.

než osobu, a tedy že více je třeba si vážit toho, co je možno lehčeji ztratit, a konečně proto, že vlastnictví je skutečným základem občanské společnosti a skutečným ručitelem za závazky občanů.“[157]

Aby občanská společnost i v rámci vlastnictví mohla být prospěšná a funkční, je nutné člověka naučit „být dobrým“. Nestačí to však pouze říkat, dalšími prostředky je vlastní příklad. Nejúčinnějším prostředkem je však podle něj především láska k vlasti. *„Neboť, jak jsem uvedl, každý člověk je ctnostný, shoduje-li se jeho soukromá vůle s obecnou vůlí, a každý chce rád to, co chtějí lidé, jež miluje“.*[158] Důležitá je však svoboda člověka a jeho lidská přirozenost, jeho „soukromá vůle“, se kterou jedná ve prospěch sebe a všech ostatních.

Theodicea dle G. W. Leibnize

Si Deus est, unde malum? Si non est, unde bonum? (Jestliže je Bůh, odkud je zlo? Jestliže není, odkud je dobro?)

Průvodce studiem I: Leibniz je přesvědčen, že Bůh stvořil náš svět jako nejlepší ze všech možných světů, plyne to přímo z představy Boha. Jak je ale potom možné, že v tomto nejdokonalejším ze všech možných světů je tolik utrpení, nedokonalosti a hříchu? Tuto otázku si položili již staří Sumerové a Egypťané. Později problém znovu vyvstává u Epikura. David Hume ve svém díle uvádí tzv. Epikurův paradox , když píše, že Epikurovy otázky nejsou stále zodpovězeny. Chce (Bůh) předejít zlu, ale nemůže? Potom je bezmocný. Je schopen, ale nechce? Potom je zlovolný. Je schopen a chce? Odkud se tedy bere zlo?“[159]

Tuto otázku hlouběji rozpracoval Leibniz, když rozlišuje tři druhy zla:

„Zlo lze chápat metafyzicky, fyzicky a morálně. Metafyzické zlo záleží v pouhé nedokonalosti, fyzické zlo v utrpení a morální zlo v hříchu. Fyzické zlo a morální zlo sice není nutné, stačí však, že je na základě věčných pravd možné.“[160] Fyzické zlo (bolest) pochází ze zla metafyzického. Lidé jsou stvořené bytosti, tedy nedokonalí (dokonalý je pouze Bůh). Jejich pocity jsou tedy též nedokonalé. To platí i pro zlo morální. Nedoko- nalá bytost chybuje a hřeší.

Podle **I. Kanta** má mravní zákon všeobecně platný charakter – vyjadřuje imperativ, který nezávisí na subjektivních sklonech, ale na rozumu a svobodné dobré vůli. Kant formuluje všeobecný zákon, základní zákon praktického rozumu, tzv. kategorický imperativ, jímž se má řídit veškeré jednání. Všechno, co dělám, by mělo být takové, aby se to mohlo stát všeobecným platným zákonem, čili takto se může chovat každý a kdykoliv, ke mně i k druhým.

„Princip: jednej s každou rozumnou bytostí (se sebou samým i s druhým) tak, aby každá rozumná bytost platila v tvé maximě zároveň jako účel sám o sobě, je podle toho

157 ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o politické ekonomii*. Praha: SPN, 1956, s. 53.

158 ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozprava o politické ekonomii*. Praha: SPN, 1956, s. 41.

159 HUME, David. Dialogues Concerning Natural Religion. Oxford University Press, 2008. *„Epicurus's old questions are yet unanswered. Is he willing to prevent evil, but not able? then is he impotent. Is he able, but not willing? then is he malevolent. Is he both able and willing? whence then is evil?“*

160 LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. *Theodicea: pojednání o dobrotě Boha, svobodě člověka a původu zla*. Přel. Karel Šprunk. Vyd. 1. Praha: Oikumené, 2004.1. část, 21.)

totožný se zásadou: jednej podle maximy, která v sobě obsahuje svou vlastní obecnou platnost pro každou rozumnou bytost…“[161]

Tento mravní zákon je podle Kanta také předmětem obdivu.

Průvodcem studiem II: Morálkou v souvislosti s chápáním a pojetím dobra, s pojetím ctnosti a s chápáním štěstí se zabývá mnoho dalších myslitelů a filosofů, jako například F. Nietzsche, S. Kierkegaard, J. Habermas, T. W. Adorno, P. Singer a mnozí další. Snad bychom mohli toto téma uzavřít citací E. Rádla z jeho publikace Útěcha z filosofie:

„Morálním světem nazývám zákony morální, jejichž příkladem jsou: láska (caritas), věrnost, loyálnost, přátelství, důvěra, čestnost, pravda, spravedlnost, bohabojnost a jiné a jiné... Morální řád, věčně stejný, je původcem vlastností; vlastnosti jsou jako listí na stromě: rostou a opadávají; morální řád však je životem stromu, který ovládá i kmen i kořeny i listí…“[162]

Zlo je však pro člověka nepochopitelné a neuchopitelné. Vymezení zla souvisí s vymezením lidské svobody a má význam pro pochopení člověka jako takového. Podle **Paula Ricoeura**[163] je zlo vyjadřováno vždy jen symbolicky, pouze nepřímo, zprostředkovaně. Zlo nikdy není přímé, vždy je to jen cosi jako, vyjádřené nanejvýš v symbolech, symbolicky. Člověk není schopen zlu zcela porozumět a v podstatě jej není schopen přímo, bez symboliky, pojmenovat.

Rudolf Steiner (1861–1925) k tomu v knize Filosofie svobody poznamenává*: „Také ve zdánlivé špatnosti a zlu lze z vyššího stanoviska rozpoznat dobro, tvoří to totiž blahodárný protiklad k dobru, dobro můžeme ocenit tím lépe, když se odráží od zla. Zlo také není něco vpravdě skutečného, jako zlo pociťujeme jen menší stupeň dobra. Zlo je nepřítomnost dobra, nic, co by mělo význam o sobě...“*[164]

161 KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda, 1976, s. 88. „...jednej podle maximy, která sama sebe může učinit zároveň obecným zákonem.“ tamtéž, s. 87. Maximu chápe Kant jako účel: „... ježto je rozumná bytost podle své povahy účelem, a tedy účelem samým o sobě, musí každé maximě sloužit jako omezující podmínka proti všem relativním a libovolným účelům.“, tamtéž, s. 86.

162 RÁDL, Emanuel. *Útěcha z filosofie*. Olomouc: Votobia, 2000, s. 9 a 12.

163 RICOEUR, Paul. *Křehká identita: Úcta k druhému a kulturní identita*. Praha: Mlýn, 2000. Na s. 25 a dále hovoří o „práci paměti“ (le travail de mémoire) a „práci smutku“ (le travail de deuil). „Varovné je, že vzpomínky na zranění jsou delší a vytrvalejší na rovině kolektivní než individuální: nenávisti jsou tu tisícileté a neutěšitelné. Z toho pak plyne dojem neúměrnosti: někde je paměti až příliš, jinde je zase přemíra zapomnění. Tatáž repetitivní paměť, tatáž melancholická paměť přivádí jedny k umrtvujícímu omílání starých traumat, druhé k přechodu k viditelnému činu a páchání nesymbolického násilí...“ s. 24-25. „Stopy násilí jsou patrné všude. Na rovině individuální přetrvává uvnitř ducha spravedlnosti duch pomsty... Každé potrestání však, i tehdy, když je vůči zločinu či přečinu ve správné proporci, jen přidává další utrpení k tomu, které způsobil pachatel...“ s. 45.

164 STEINER, Rudolf. *Filosofie svobody*. Praha: Baltazar, 1991, s. 146.

Rudolf Steiner, zakladatel antroposofie, vědy o člověku, který údajně již ve svém dětství pocítil jasnovidecké schopnosti. Byl filosofem, literárním kritikem, pedagogem, umělcem, dramatikem, sociálním myslitelem, esoterikem, zakladatelem antroposofie, waldorfského školství, biodynamického zemědělství, antroposofického lékařství a nové umělecké formy – eurytmie.

Obr. č. 9: Rudolf Steiner na obr. z roku 1905, tedy ve 44 letech.

9.5 Možnosti potlačení zla

Zlo však může být přemoženo, mírněno. Jeho protiváhou je míra odpuštění. Co znamená „odpustit“? Poutám, připoutávám, od-pouštím, pouštím... Zlobu, ne-dobré myšlenky, pouštím je a od-pouštím, od-poutávám se od nich samotných.

„Každá facka letí světem, dokud nedopadne na tvář, která jí odpustí…“[165] Odpustit není projevem slabosti, ale síly. Zlo plodí vždycky jenom zlo, násilí plodí vždy jen násilí (Chelčický, Tolstoj…). Odpouštění je projevem lásky a dobra. Právě tímto „odpouštěním“ může být podle órigena nakonec spasen i sám ďábel.

„Boj proti zlu, které je v člověku, nemáme vést tak, že bychom soudili druhé, ale máme soudit sebe. Zápas se sebou samým a pravdivost vůči sobě samému jsou prostředky, kterými působíme na druhé. Beze slova je vtahujeme do boje za hlubokou duchovní sebezáchovu vyrůstající z úcty k vlastnímu životu. Síla není halasná. Je prostě zde a působí. Pravá etika začíná tam, kde se přestávají užívat slova…“ [166]

9.5.1 Možné příčiny zla

Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955) hovoří o několika typech, příčinách zla. Zaprvé jde o:

zlo nepořádku (rozkladu), kdy věci nejsou tak, jak by podle nás být měly, a

zlo neúspěchu.

Dalším zlem je pak

zlo osamělosti a úzkosti, „ta veliká tíseň vědomí, které se probouzí k myšlení v temném vesmíru, kde světlu trvá staletí, než se k němu dostane…“ a nakonec hovoří o pravděpodobně nejméně tragickém.

zlu růstu, který „z každého pokroku k větší jednotě dělá práci a námahu – od těch nejprostších chemických počátků až po syntézy ducha.“[167]

165 Z přednášky J. Sokola, údajně výrok F. Kafky, srovnej s předešlou poznámkou, odkazující na P. Ricoeura o utrpení způsobeném „duchem pomsty“ (l´esprit de vengeance), který je obsažen i ve spravedlivém potrestání.

166 FUNDA, Otakar Antoň., Pokorný, Petr. *Albert Schweitzer, zastánce kritického myšlení a úcty k životu.* Praha: Vyšehrad, 1989, s. 290.

167 TEILHARD de Chardin, Pierre. *Vesmír a lidstvo*. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 256.

Pierre Teilhard de Chardin, náboženský myslitel, vědec, geolog a paleontolog, jezuita. Podílel se na objevu čínského člověka – sinantropa. Známá je jeho publikace *Chuť žít* (přežít, dobře žít, víc než žít) a *Vesmír a lidstvo*. Země je živý organismus, Bůh je střed středů, alfa i omega…, ke kterému s lidstvem spěje i celý vesmír. S tehdejší církví byl v konfliktu…

Příčiny zla podle E. Fromma (1900–1980)

Za původ zla v lidech, jakožto jediných živočichů schopných úmyslného zla, viděl patologicky vyhrocené formy nekrofilie, narcismu a incestu.

Za nekrofilii označoval nenávist k živému,

narcismem rozuměl přehnanou lásku k vlastní domnělé dokonalosti a

incestem nezdravou duševní vázanost na své rodiče.

Tvrdil, že všechny tyto vlastnosti jsou do jisté míry přítomny u každého člověka, ale v malé míře jsou neškodné. Patologicky vyhrocenou směs všech tří původců nazýval **„syndrom rozpadu“.**[168]

Erich Fromm, autor velice oblíbené publikace *Umění milovat*, byl ve svém životě ženatý celkově 3x. S první ženou, s níž se oženil v roce 1926, žil již od roku 1931 v odloučení, rozvedli se až v roce 1943. V roce 1944 se oženil podruhé, žena však náhle v roce 1952 umírá. O rok později se žení potřetí…

Řešený příklad

„Zlo je jako bílá mlha nebo černá tma,“ řeklo dítě.

„Proč jako bílá mlha nebo černá tma?“ – udiveně se dotázal dospělý.

„Protože v bílé mlze ani v černé tmě nevidíš světýlko,“ odpovědělo dítě a nechápalo, čemu dospělý nerozumí a proč se ptá.

Shrnutí

Načrtli jsme si pojetí dobra a zla. Nejprve ze všeobecného hlediska, posléze z různých pojetí z hlediska historického, tedy podle starých Řeků, Peršanů, křesťanů, podle filosofů, jakými byli T. Akvinský, B. Pascal, R. Descartes, J. Locke, J.-J. Rousseau, T. Hobbes, I. Kant, I. Habermas, E. Rádl, P. Ricouer, R. Steiner, P. Teilhard de Chardin. Závěrem kapitolky jsme si naznačili 4 možné příčiny zla podle Teilharda de Chardina, jako jsou nepořádek, neúspěch, úzkost a osamělost a růst (změna), která nám může pomoci porozumět i negativnímu jednání druhých lidí k nám samotným (a tím možná dopomůže i k odpuštění). Pojednání jsme ukončili syndromem rozpadu E. Fromma.

168 Tímto syndromem, dle něj, například trpěl Adolf Hitler, ale i další militantní nacionalističtí diktátoři. Pokud se vykonstruovaný svět pacienta trpícího tímto syndromem nezrealizuje, dochází k šílenství. Vyhrocené podoby původců však mohou existovat i samostatně a nemusí na sobě nijak záviset. Za další známku zla považoval tzv. zhoubné násilí, které vychází z pomstychtivosti nebo z chladnokrevnosti. Více o tomto tématu napsal ve své knize *The Heart of Man* (česky *Lidské srdce*). FROMM, Erich. *Lidské srdce*. Praha: Josef Šimon, 1996. 177 s.

Pojmy k zapamatování

Theodicea, Luciferův efekt, privatio boni, dianoetické a etické ctnosti, Ahura Mazda, Ahriman, averroismus, homo homini lupus, vášně duše, mravní zákon, příčiny zla

Cvičení

Zkuste si vybavit někoho ze svého života, kdo vám podle vás někdy nějak ublížil nebo vám ubližuje. Pokuste se jeho chování k vám vysvětlit (a pochopit) na základě příčin zla podle P. Teilharda de Chardina.

Kontrolní otázky

1. Co znamená výraz theodicea?
2. Jak byste vysvětlili pojem privatio boni?
3. Jaké dvojí zlo rozlišuje novotomismus?
3. Co je Luciferův efekt a kdo o něm napsal publikaci?
4. Jak chápal dobro Platón a jak Aristoteles?
5. Jak bylo vnímáno dobro a zlo v Avestě starých Peršanů?
6. Co znamená výraz averroismus?
7. Jak vnímal dobro B. Pascal?
8. Co řekl o nenávisti R. Descartes?
9. Jak rozdílně vnímali dobro J. Locke, J.-J. Rousseau a T. Hobbes?
10. Jakým způsobem souvisí s pojetím dobra kategorický imperativ I. Kanta?
11. Jak vymezili zlo P. Ricouer, R. Steiner a P. Teilhard de Chardin?
12. Jaké znáte příčiny zlého podle P. Teilharda de Chardina?
13. Co si představujete pod Frommovým pojmem syndrom rozpadu?

Korespondenční úkol

- Vyberte si jednoho z filosofů a zaměřte se na jeho pojetí dobra a zla a napište vlastní esej na toto téma.

Literatura

(1) ARISTOTELES. (1996). *Etika Nikomachova*. Praha: Petr Rezek.

(2) AUGUSTINUS, Aurelius. (1992). *Vyznání.* Praha: Kalich.

(3) DESCARTES, René. (2002). *Vášně duše*. Praha: Mladá fronta.

(4) FROMM, Erich. (1996). *Lidské srdce*. Praha: Josef Šimon.

(5) FUNDA, Otakar Antoň, POKORNý, Petr. (1989). *Albert Schweitzer, zastánce kritického myšlení a úcty k životu.* Praha: Vyšehrad.

(6) HUME, David. (2008). *Dialogues Concerning Natural Religion*. Oxford University Press.

(7) KANT, Immanuel. (1996). *Kritika praktického rozumu*. Praha: Nakl. Svoboda.

(8) KANT, Immanuel. (1976). *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda.

(9) KLÍMA, Otakar. (1964). *Zarathuštra*. Praha: Orbis.

(10) KOHÁK, ERAZIM. (1993). *Člověk, dobro a zlo: kapitoly z dějin morální filosofie*. Praha: Ježek.

(11) EIBNIZ, Gottfried Wilhelm. (2004). *Theodicea: pojednání o dobrotě Boha, svobodě člověka a původu zla*. Přel. Karel Šprunk. Praha: Oikumené.

(12) MOORE, George Edward. *Principia ethica*. I. § 10, 1903.

(13) *Nový zákon.* (1947). Olomouc: Velehrad.

(14) PASCAL, Blaise. (1973). *Myšlenky*. Praha: Odeon.

(15) POSPÍŠIL, Josef. (1913). *Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského. Díl 1., Materiální logika, noetika a všeobecná metafysika*. Druhé, rozmnožené vydání. vyd. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských.

(16) RÁDL, Emmanuel. (2000). *Útěcha z filosofie*. Olomouc: Votobia.

(17) RICOEUR, Paul. (2000). *Křehká identita: Úcta k druhému a kulturní identita*. Praha: Mlýn.

(18) ROUSSEAU, Jean-Jacques. (1956). *Rozprava o politické ekonomii*. Praha: SPN.

(19) STEINER, Rudolf. (1991). *Filosofie svobody*. Praha: Baltazar.

(20) TEILHARD de CHARDIN, Pierre. (1990). *Vesmír a lidstvo*. Praha: Vyšehrad.

(21) ZIMBARDO, Philip. (2007). *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil.* Londýn, New York, Random House.

10 Kapitola 10: Sociální etika

Cíl kapitoly

- přinést přehled různých pojetí lásky od starých Řeků přes myšlení středověkých filosofů až do současnosti; pro úplnost doplnit názory filosofů o pohled psychologů 20. století

Klíčová slova

- Láska, typy lásky, ens amans, oblativní, posesivní láska, B love, D love, loving, liking, triangulární teorie lásky; eros, filia, agape, storge, ludus, mania

Průvodce studiem

- Empedokles, Platón, sv. Augustin, T. Akvinský, E. Rotterdamský, B. Pascal, J. A. Komenský, G. W. F. Hegel, M. Scheler, A. Maslow, E. Fromm, G. Marcel, E. Lévinas, Z. Rubin, J. A. Lee, C. S. Lewis, R. J. Sternberg

10.1 Typologie lásky

10.1.1 Pojetí lásky podle starých Řeků:

Podle Empedokla se kořeny světa (země, voda, vzduch a oheň) slučují, či rozpadají na základě dvou aktivních protichůdných sil – lásky (filia) a sváru (neikos). Láska znamená život a je ve své podstatě přesahující, kosmická, a svár znamená smrt, zánik (vzdáleně, ale přesto se zde nabízí srovnání s Freudovým pudem k životu – libidem a pudem k smrti – thanatem, mezi kterými neustále svádíme svůj boj).

Dle Platóna: *„Za dávných dob nebyla naše přirozenost taková, jako je nyní, nýbrž jinačí. Zaprvé bylo trojí pohlaví lidí, ne jako je nyní dvojí, mužské a ženské, nýbrž k tomu bylo třetí… pohlaví androgynů, co do podoby i jména složené z obého pohlaví, mužského a ženského… byli hrozní svou mohutností a silou a zpupnou měli mysl i odvážili se učiniti útok na bohy. Tu se radili Zeus a ostatní bozi, co s nimi učiniti… konečně Zeus, rozmysliv se, pravil. „Zdá se mi, že jsem nalezl prostředek, jak by lidé zůstali, a přece odložili dvou nevázanost, a to tak, že by se stali slabšími. Rozetnu každého z nich ve dvé… Jedna bez druhé hynuly… tu Zeus, smilovav se nad nimi… (daroval jim lásku),… jest tedy již od tak dávné doby lidem vrozena láska, spojovatelka staré přirozenosti, která se snaží učinit jedno ze dvou a lidskou přirozenost uzdravit… každý stále hledá svou polovici…“*[169]

Starověká řecká kultura v jazyce i dílech filozofů používala toto obecné rozdělení lásky:[170]

- **Erós** (žádostivost) – láska vášnivá, založená na tělesné a duševní přitažlivosti, používáno pro erotickou lásku bez ohledu na pohlaví

169 PlATóN. *Symposion*. Překlad František Novotný, 1947, s. 189. Ke srovnání také Arno Anzenbacher. *Úvod do filozofie*. Praha: SPN, 1990, překlad Karel Šprunk, s. 207.

170 KOUKOLÍK, František, Drtilová, Jana. *Život s deprivanty I: Zlo na každý den.* Galén, Praha, 2001, ISBN 80-7262-088-6. S. 88 a poznámka P31.

- **Storgé** (starostlivost) – něžný vztah založený na dlouhodobé oddanosti, používáno hlavně pro mateřskou lásku
- **Mániá** (mánie, posedlost) – láska šílená, žárlivá, vlastnická, se závislostí na partnerovi
- **Agapé** (laskavost, oddanost) – pečující vztah, sladění vzájemných potřeb, v novodobém kontextu „pravá láska“
- **Fíliá** (filie, náklonnost) – láska přátelská

10.1.2 Buddhismus,

podobně jako starověké Řecko, rozlišuje několik druhů lásky.

- *Káma* je smyslná, sexuální mezilidská láska. Zároveň je ale překážkou na cestě k probuzení, protože je egoistická.
- *Karuná* je soucit se všemi bytostmi bez rozdílu; snižuje utrpení druhých. Doplňuje se s moudrostí a je nezbytná na cestě k osvícení.
- *Mettá* je „dobrotivá“ láska. Podobně jako starořecká *agapé* spočívá v osvobození od svých tužeb a nezištném pomáhání ostatním. Je to velmi pokročilý bod na cestě za probuzením, protože vyžaduje velké sebeuvědomění.

Cílem buddhistů je osvobodit se od utrpení (tzn. dosáhnout probuzení vymaněním se za *samsáry*).

Podle Buddhy je láska „vykoupením srdce.“[171] Láska je zde chápána jako důsledek spásy, ne jako v křesťanství, kde je jeho podmínkou. Jako taková je také důsledkem poznání, ne jeho zdrojem, je procesem růstu samotného poznání.

„Láska je emocionálním prohlédnutím nicotnosti individuálně osobní formy existence vůbec“.[172]

Hinduismus používá stejné rozdělení jako buddhismus, ale ještě navíc rozlišuje tzv. *prema*, povznesenou lásku a *bhakti*, lásku k bohu.

10.1.3 Islám

Ve svatých textech islámské víry se žádné ukazatele na to, že „Bůh je láska“, nevyskytují. Podobně jako křesťanství a židovství, i islám rozlišuje mezilidskou lásku a lásku mezi Bohem a člověkem, tu ale rozděluje ještě na dva další druhy. Tzv. *rafah* nebo *rahmah* je Boží láska zahrnující všechny živé bytosti bez rozdílu, zatímco *hub* nebo *wudda* jsou názvy pro lásku Boha pouze k věřícím, kteří dodržují všechna přikázání. Podle koránu tedy Alláh miluje všechny lidi bez rozdílu, zároveň si ale lidé musí vysloužit jeho náklonnost svou poslušností.

171 SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1970, s. 11.
172 SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1970, s. 7.

10.1.4 Pojetí lásky v patristice a scholastice

10.1.4.1 Pojetí lásky podle Augustina (354–430)

Augustinovo „volo ergo sum“ může být chápáno také jako „amo ergo sum“[173] (chci, tedy jsem; miluji, tedy jsem). Láska je prapůvodním zdrojem jednoty veškerého vědomí.

„Mírou lásky je milovat bez míry.“

„Jen láska zná umění jiné obdarovávat a přitom sama bohatnout.“

O pojetí – konceptu lásky u sv. Augustina *(Der Liebesbegriff bei Augustin)* napsala svou disertační práci Hannah Arendtová (pod vedením K. Jasperse).

10.1.4.2 Pojetí lásky podle Tomáše Akvinského (1225–1274)

Láska je hluboká zkušenost, zasahující celého člověka, v níž dáváme druhému všechno, co máme, i všechno, co jsme.

„Věci, které milujeme, nám říkají, co jsme.“
„Láska je přátelství člověka s Bohem.“[174]

10.1.4.3 Pojetí lásky podle Erasma Rotterdamského (1466–1536)

„Kdo vášnivě miluje, nežije již v sobě samém, nýbrž v milované bytosti. Čím více opouští vlastní bytost a takřka přechází v toho, jejž miluje, tím větší rozkoš pociťuje.“[175]

„Nikdo, kdo miluje opravdově, to neví určitě.“[176]

„Platón je, jak se zdá, na rozpacích, zda má ženu zařadit mezi tvory rozumem obdařené, či nerozumné, tím chtěl jistě jen naznačit charakteristickou známku ženského pohlaví, totiž bláznivost… Je to arci stvoření hloupé a ztřeštěné, ale za to veselé a příjemné, jež může v domácím soužití rozjasňovat a zmírňovat svou hloupostí onu zasmušilost, jež tkví v povaze muže… A kdyby snad některá žena chtěla vypadat jako moudrá, nedosáhne tím nic jiného, než že bude vypadat dvojnásobně hloupá… Jak praví řecké přísloví: „opice zůstane opicí, i když se oblékne v purpur. Právě tak žena, ať si nasadí jakoukoliv masku, vždy zůstane ženou, to jest blázínkem…“[177]

Erasmus Rotterdamský – narozen, jak on sám říká: „…z nepřípustného a – jak hrozné – nečistého a prokletého styku.“[178]

Jeho matka, vdova, otěhotněla s knězem, navíc brzy zemřela, syn se s otcem nestýkal…

Jako levoboček, bastard, to nakonec dotáhl na vysoce váženého občana. Nejprve se stal augustiniánským řeholníkem, po kněžském svěcení byl ve službách biskupa v Cambrai a postupně se stal váženým a uznávaným učencem, známým po celé tehdejší Evropě. Žil převážně v Basileji, kde byl

173 SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1970, s. 29. Srovnej také: „Neplatí „cogito, ergo sum“, neboť lidé, stižení nihilickým bludem si myslí, že nejsou. Subjektivní kritérion existence je „patior, ergo sum“. Kdo trpí, cítí, že existuje. Kdyby nebyl Homo patiens, nebyl by Homo sapiens, který žije ze zkušeností prvého...“ V. Vondráček. *Úvahy psychologicko-psychiatrické*. Praha: Avicenum, 1975, s. 111.

174 Zdroj: https://citaty.net/autori/tomas-akvinsky/

175 Dostupné z: http://citaty.net/autori/erasmus-rotterdamsky/ [cit. 2012 -11-03]

176 ROTTERDAMSKÝ, Erasmus. *Chvála bláznivosti.* Praha: Mladá fronta, 1986.

177 ROTTERDAMSKÝ, Erasmus. *Chvála bláznivosti.* Praha: Mladá fronta, 1986, s. 25.

178 ZWEIG, Stefan. *Triumf a tragika Erasma Rotterdamského.* Praha: Aurora, 1997, s. 26.

také pohřben – původně jako levoboček! – v tamní katedrále. Veškerý svůj majetek – a nebylo ho málo – odkázal svobodným matkám…

10.1.5 Pojetí lásky podle novověkých filosofů

Pojetí lásky podle Blaise Pascala (1623–1662)

Snad nejslavnější věta z Pascalových myšlenek zní takto: „…srdce má své důvody, o kterých rozum vůbec neví – poznáváme to z tisícerých věcí...“[179] *Le coeur a ses raison, que la raison ne connait pas.*

Věta se týká především lásky k Bohu, i když si ji většinou ve výkladu spojujeme s láskou k člověku, s láskou lidskou. Ani v tomto vztahu má naše srdce důvody, o kterých rozum nic neví… V Myšlenkách najdeme i další výroky, potvrzující Pascalovo chápání: *V tom právě je víra – Bůh citelný srdci, ne rozumu*. Nebo také věta: *Pravdu poznáváme nejen rozumem, ale také srdcem.*

Pravdu – budeme-li si tyto věty chtít přizpůsobit, nemusíme hledat jen ve vztahu k Bohu, ale také k lidem. I pravdu „lidí“ poznáváme spíše srdcem než rozumem (možná by Pascal s tímto pojetím i souhlasil).

Blaise Pascal, od svého dětství churavé, neduživé dítě (podobně jako R. Descartes, aspoň dle životopisců), ale nesmírně matematicky nadané. V roce 1654 při vyjížďce s koňským povozem v kočáru se mu splašili koně a on sám zůstal viset na zábradlí – 14 dnů pak ležel v bezvědomí. Po tomto zážitku se naplno začal věnovat filosofickým a náboženským myšlenkám… Nedožil se více než 39 let…

Pojetí lásky podle J. A. Komenského (1592–1670)

Komenský a láska? Jeho pojetí je přitom naprosto úžasné… V IX. kap. Pansofie píše Komenský o lásce jako o fascinaci.

„Fascinace je spojení, které z ducha fascinujícího vstoupilo očima fascinovaného a dospělo až k jeho srdci… Zrakové paprsky jsou tedy přenašečem ducha… Lidé jsou tedy fascinováni nejvíce, když si pevným pohledem navzájem hledí z očí do očí. Tehdy se totiž spojuje duch s duchem. Odtud ono Apuleiovo: Tyto tvé oči pronikly mýma očima až do hloubi srdce a vzněcují v mém nitru požár… Proto Jób praví, že uzavřel smlouvu s očima…“[180]

Podle Komenského „láska nevnímá námahu…“[181]

179 PASCAL, Blaise. *Myšlenky*. Praha: Odeon, 1973, s. 58.

180 KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*: 1. sv. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0226-2, s. 503.

181 KOMENSKÝ, Jan Amos. *Obecná porada o nápravě věcí lidských*: 1. sv. 1. Praha: Svoboda, 1992. ISBN 80-205-0226-2, s. 53.

Podle Georga Wilhelma Friedricha Hegela (1770–1831)

Láska jako dialektika v tezích G. W. F. Hegela

Láska je podle Hegela tím, co může napomoci obnovení jednoty celého člověka.

K čemu v lásce dochází?

1. milující vsadí sám sebe (teze),
2. milující vyjde ze sebe, oddá se milujícímu, zapomene se v něm, sám sobě se odcizí, odhlédne od sebe (negující antiteze),
3. ale tím, že se v milovaném zapomene, nalezne vlastně zpětně sám sebe (odcizení je zrušeno), uvědomí si sám sebe v hlubším smyslu (syntéza).[182]

Pravá podstata lásky je v tom, že se vědomí vzdává samo sebe, zapomíná se v jiném já, a přece v tomto zániku a zapomenutí sama sebe má a vlastní. Milovaná bytost nestojí proti nám, je jednotná s naší podstatou, vidíme se v ní, ale přesto to nejsme my – toto je ten div, který nejsme schopni pochopit.

Láska je podle Hegela základním procesem skutečnosti, v lásce se zjevuje život sám o sobě. V lidech, přemožených láskou, vládne neviditelně život – „nekonečný vesmír života“.[183]

Hegel. Slyšíme-li toto jméno, vybaví se nám absolutní, objektivní a subjektivní Duch. Trojúhelník Platóna… ale že by láska? A přitom se jeho teze, antiteze a synteze láskou tak krásně prosvětlí… *Minerviny oči začínají svůj let teprve za soumraku.* Rovněž slavný citát tohoto muže. *„Světové dějiny nejsou půdou štěstí. Šťastná období jsou v nich jen prázdné listy…“* náš příběh, příběh člověka i lidstva, není příběhem o štěstí… Hegel byl údajně vynikající řečník, a i když v řeči poněkud zadrhával, měl přeplněné sály. Traduje se, že Schopenhauer si schválně naplánoval přednášky v době, kdy přednášel Hegel. A se špatnou se potázal. Hegel měl plno, on prázdný sál… I odešel do Itálie, Hegel v Berlíně zůstal, nakazil se zde epidemií cholery a zemřel. To uražený Schopenhauer měl větší štěstí…

„Šťastným nazýváme totiž toho, který je sám se sebou v harmonii. I dějiny můžeme zkoumat z hlediska štěstí; ale dějiny nejsou půdou pro štěstí. I v dějinách je sice uspokojení, ale to není štěstím, neboť to je uspokojením takových cílů, jež přesahují dílčí zájmy. Cíle, jež mají význam ve světových dějinách, musí být hájeny abstraktní vůlí a energií. Světodějná individua, která tyto cíle provádějí, se snad uspokojila, ale nehledala štěstí.“[184]

Pojetí lásky podle M. Schelera (1874–1928)

„Naše srdce je primárně určeno k lásce,“ píše ve svém *Řádu lásky*[185] M. Scheler. Každý člověk má svůj zákon lásky *(ordo amoris*), své jádro (schránku), kterému nemůže uniknout. *„Okny této schránky vidí svět a sebe sama a nevidí ze světa i sebe sama víc a nic jiného než to, co mu tato okna podle své polohy, velikosti, barvy ukazují…“*[186]

182 Podobně to vidí Hegel také v případě lidského ducha, kdy teze spočívá v temném, jednoduchém pocitu existence, kdy sebeuvědomění ještě spí (např. u malého dítěte), negující antiteze je objevením sebe sama, kdy se duch objeví a spatřuje, ale jako něco cizího – odcizení se sama sobě, a syntéza je pak chápána jako obracení se k sobě samému, kde obojí „já“ je totéž „já“ (v rozdvojenosti nacházíme sebe sama).

183 Srovnej WEISCHEIDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filozofie.* Olomouc: Votobia.

184 MAJOR, Ladislav, SOBOTKA, Milan. *G. W. F. Hegel: život a dílo.* Praha: Mladá fronta, 1979, s. 204.

185 SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971, s. 68.

186 SCHELER, Max. *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad, 1971, s. 37.

Člověk je *ens amans,* bytost milující. I v dětství se nejprve učí milovat, až později se může naučit i nemít rád, dokonce nenávidět.

Pojetí lásky podle E. Fromma (1900–1980)

Láska je podle E. Fromma *„dítětem svobody“*.[187]

„Zralá láska je spojení za podmínky zachování vlastní celosti, vlastní individuality …v lásce dochází k paradoxu, že dvě bytosti splynou v jedno, a přece zůstávají dvě“[188]

Typy lásky:

bratrská – odpovědnost, péče, úcta

mateřská – bezpodmínečná láska

„Posláním matky je, aby dala dítěti pocit bezpečnosti v životě, posláním otce je dítě učit, vést je k tomu, aby se umělo potýkat s problémy, před nimiž se ocitne”[189]

erotická láska – touha po tělesném splynutí s jiným člověkem. „Milovat někoho není jen silný cit, je to rozhodnutí, je to soud, je to slib“[190]

„Erotická láska, má-li být láskou, má jeden předpoklad: abych miloval z podstaty svého bytí – a abych prožíval druhého člověka v podstatě jeho bytí. V podstatě jsou všechny bytosti totožné. Všichni jsme částí jediného, všichni jsme jedno.“[191]

sebeláska – láska k sobě samému

láska k Bohu – intenzivní citový zážitek jednoty spojený s vírou[192]

Pojetí lásky podle G. Marcela (1889–1973)

G. Marcel rozděluje lásku na **lásku posesivní** a **oblativní.**

Posesivní láska je láska vlastnická, náruživě egoistická a uzurpativní, oblativní láska je naopak láskou sebeobětující se, sebedávající.

G. Marcel cituje také švédského teologa Nygrena a jeho rozdělení lásky na lásku éros, filia a agapé.[193] O těchto typech lásky – především o lásce éros a agapé v protikladném smyslu, hovoří již órigenés (O písni písní), když lásku agapé ztotožňuje s křesťanským pojetím lásky (viz dále tento text). „Láska agapé všechno strpí, všemu věří, ve vše doufá, vše snáší, láska agapé nikdy neustupuje…“ [194] (úryvek je z díla apoštola Pavla, Korinťanům 13,1- 10).

187 FROMM, Erich. *Mít nebo být?* 2. vyd. Praha: Naše vojsko, 1994. 170 s. Zde s. 43.
Ke srovnání: DŽIBRÁN, Chalíl. *Slova jako ranní červánky*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2000. 142 s. Zde s. 49. „Láska je jedinou svobodou na světě“.

188 FROMM, Erich. (1996). *Umění milovat.* Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, s. 27.

189 FROMM, Erich. (1996). *Umění milovat.* Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, s. 47.

190 FROMM, Erich. (1996). *Umění milovat.* Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, s.58.

191 FROMM, Erich. (1996). *Umění milovat.* Praha: Nakladatelství Josefa Šimona, s. 58.

192 FROMM, Erich. (1996). *Umění milovat.* Praha: Nakladatelství Josefa Šimona.

193 MARCEL, Gabriel. *Přítomnost a nesmrtelnost*. *(Výbor z textů).* Praha: Mladá fronta, 1998, s. 95.

194 óRIGENÉS. *O Písni písní*. Praha: Hermann & synové, 2000, str. 111.

Milovat druhého znamená říci mu: Ty nikdy nezemřeš…[195] G. Marcel hovoří těmito slovy: „milovat nějakou bytost“ – říká jedna z postav mé hry – „znamená říci jí: Ty nikdy nezemřeš.“ Pro mne toto není jen divadelní replikou, nýbrž afirmací, již nám není dáno transcendovat. Souhlasit se smrtí jakékoli bytosti znamená v jistém smyslu ji vydat smrti…“

Gabriel Marcel, filosof, dramatik, hudebník. V dětství mu zemřela matka, později na to vzpomínal s tím, že se zařekl, že pochopí, o čem je smrt. Za 1. svět. války byl vyhledávačem padlých, konvertoval ke katolicismu. Hudební skladby mu podle jeho slov daly více než spousta filosoficky napsaných slov. *„Hudba, to bylo mé pravé poslání… J. S. Bach byl v mém životě tím, čím v něm nebyl ani Pascal, ani zralý Augustin, ani žádný jiný autor…“*[196] *„To, na čem záleží, není ani moje smrt, ani vaše smrt, nýbrž smrt člověka, kterého milujeme.“*[197]

Toužíme po lásce v naději, že to, co milujeme, nikdy neztratíme, že to, co milujeme, nikdy nezemře, neodejde navždy. Milovat jiného člověka podle G. Marcela tedy znamená říci mu, že nikdy nezemře.

Pojetí lásky podle E. Lévinase (1906–1995), který chápe lásku jako vztah k samotné dimenzi jinakosti. Je to vztah k mysteriu, k tajemství.[198] Vztahuje se – v pravém slova smyslu tohoto slovesa „vztahovat“, poněvadž po ní neustále toužíme a ona nám jakoby stále uniká; vtahujeme se, táhneme se k ní, tedy vztahuje se nejen k budoucnosti, k tomu, co teprve bude, co nastane, kam dojdeme, ale také k minulosti – jen podle té poznáme, že láska byla, a pak také k přítomnosti, ve které je nezachytitelná.

10.1.6 Novodobá pojetí lásky dle psychologů

Pojetí lásky podle A. Maslowa (1908–1970)

Hovoří o dvou „typech“ lásky. Rozlišuje podle něj běžně se vyskytující „D love“, tedy dependent love, závislou lásku, která vzniká ze zcela určitých životních potřeb, tedy jde o lásku, která po svých blízkých něco vyžaduje, a „B love“, being love, odvozeno od pojmu being, tedy bytí, a v pojetí Maslowa jde o lásku moudrou, zralou, milující pro věc samu, pro radost z bytí.

Abraham se narodil jako nejstarší ze sedmi dětí. Jeho rodiče byli chudí židé z tehdejšího Ruského impéria, kteří emigrovali do USA, aby unikli carským perzekucím na počátku 20. století. Sami nebyli intelektuálně orientovaní, ale vzdělání přikládali význam. Maslow jako dítě zažíval v newyorském Brooklynu těžké časy, stal se terčem antisemitismu některých učitelů i dětí z okolí.

Prožíval také komplikovaný vztah ke své matce, který přerostl do silného odporu. Kromě svého bratrance Willa měl málo přátel, a tak trávil mnoho času čtením. Zemřel na srdeční infarkt.

---

195 BENDLOVÁ, Peluška. *Hodnoty v existenciální filosofii Gabriela Marcela.* 1. vyd. Praha: Academia, 2003. 150 s. Zde s. 67.

196 BENDLOVÁ, Peluška. Gabriel Marcel. 1. vyd. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 1993. 103 s. Zde s. 19.

197 Tamtéž. S. 84. V r. 1937 kongres o Descartovi – spor Marcela s Léonem Brunschviegem, který vytýká Marcelovi, že připisuje vlastní smrti větší důležitost než on své. Toto byla jeho odpověď. Jinde o tomto G. Marcel hovoří těmito slovy: „milovat nějakou bytost“ – říká jedna z postav mé hry – „znamená říci jí: Ty nikdy nezemřeš.“ Pro mne toto není jen divadelní replikou, nýbrž afirmací, již nám není dáno transcendovat. Souhlasit se smrtí jakékoli bytosti znamená v jistém smyslu ji vydat smrti…“
Ke srovnání: BENDLOVÁ, Peluška. Hodnoty v existenciální filosofii Gabriela Marcela. 1. vyd. Praha: Academia, 2003. 150 s. Zde s. 67.

198 LÉVINAS, Emmanuel. *Čas a jiné (Le Temps st l´autre*). 1. vyd. Praha: Oikumené, 1997. 174 s. Zde s. 149. Výrok je citován z kapitoly Eros, kde Lévinas hovoří o komunikaci v erotu, tedy o lásce, která se erotu týká.

Pojetí lásky podle Zicka Rubina (*1944)[199]

Láska loving (milovat) a láska liking (mít rád), ve které jde o neerotický vztah. Výzkum na Michiganské univerzitě, Likertovou škálou položek.

Typologie stylů lásky Johna Alana Lee (1933–2013):

primární styly lásky:

eros – fyzická láska

storge – přátelství a náklonnost

a ludus – hravá láska

sekundární styly lásky:

agape – altruistická láska

pragma – láska zahrnující úmyslné zvážení budoucího potenciálu milované osoby

mania – posedlý, žárlivě emocionální styl lásky

	TYp LÁSKY	**barva**	**Projevuje se jako láska**
primární	Ludus	žlutá	hravá, sexuální
	Storge	modrá	přátelství, bez sexu
	Eros	červená	fyzická i emoční přitažlivost
sekundární	Mania (Eros + Ludus)	oranžová	emočně labilní, žárlivá
	Pragma (Storge + Ludus)	zelená	zdrženlivá, pragmatická
	Agapé (Storge + Eros)	fialová	altruistická, mateřská

Tabulka 17: Typy lásky v souvislosti s barvami podle J. A. Lee

Lee tvrdí, že podle preference barvy se u jednotlivého člověka dá určit i to, jakému typu lásky dává přednost. Erós (červená barva) je založený na fyzické, sexuální a emoční přitažlivosti. Ludus (žlutá barva) je typicky hravý, zaměřený na sexuální aktivitu – bez závazků. Storge (modrá barva) je milující substance, která se vyvíjí pomalu a vzniká z přátelství – bez sexuální přitažlivosti. Kombinací těchto tří vznikají sekundární typy. Složením Erósu a Ludusu vzniká Mania (oranžová barva), jež je obsesivní, emočně labilní, žárlivá a majetnická. Partnerovi nedůvěřuje a je posedlá láskou. Naopak Pragma (zelená barva) je výsledkem Storgi a Ludusu, která je typická svou zdrženlivostí, pragmatickou láskou a rozhodováním se na základě faktů. Důraz je kladen na uspokojení vlastních potřeb. Agapé (fialová barva) je sestavena ze Storgi a Erósu, čímž vzniká nesobecká, altruistická a mateřská láska, jež věří v nepodmínečnou lásku bez očekávání odměn.[200]

Čtyři typy lásky dle C. S. Lewise (1898–1963)

storgé (náklonnost), pouto lásky k člověku, kterého jsme si sami nevybrali

filia (přátelství) nežárlivá láska,

199 RUBIN Zick. (1970). Measurement of Romantic Love. Journal of Personality and Social Psychology, 16(2), 265–273.

200 REGAN, Pamela. (2003). General theories of Love. The Mating Game a primer on love, Sex and Marriage, SAGE Publication.

erós sexualita, touha a zaujetí druhou osobou,

agapé (křesťanská láska) – zdokonalující láska

10.7.1 Trojúhelníková teorie lásky podle Roberta Jeffrey Sternberga (*1949).

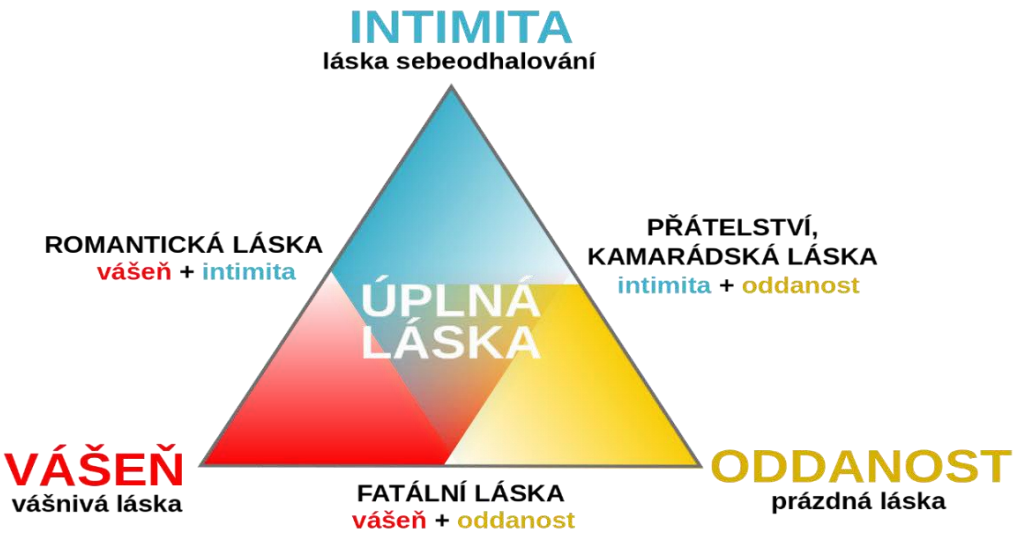

Obr. č. 10: [201] Trojúhelník lásky

Trojúhelníková teorie lásky *(případně* Triangulární teorie lásky)*,*

původně anglicky *Triangular theory of love*) je teorie lásky představená v roce 1986 Robertem Jeffreym Sternbergem.

10. 7. 2 Rozdělení lásky dle triangulární teorie lásky

Má 3 komponenty, jimiž jsou:

Intimita – blízkost a spojení: intimita (zobrazována jako horní vrchol, ačkoli je rozvržení komponent volitelné), teplá složka vztahu. Intimita zahrnuje pocit blízkosti a propojení, který vede k prožitku tepla (vřelosti) ve vztahu. Je odvozována od emoční investice do vztahu.

Vášeň – vzrušení, které prožíváme vzhledem k milované osobě: Vášeň (levý vrchol) bývá označována jako horká komponenta. Zahrnuje romantické chování, fyzickou atraktivitu a sex. Je hlavním zdrojem motivace a vzrušení, což vede k pocitu vášně.

Závazek – rozhodnutí milovat a vzájemné pouto: je rozhodnutí/závazek (pravý vrchol), čili chladná komponenta. Tato komponenta lásky zahrnuje dvě složky: krátkodobou a dlouhodobou. Krátkodobý aspekt závazku zahrnuje rozhodnutí milovat druhou osobu. Dlouhodobý aspekt pak rozhodnutí lásku udržet.

201 https://cs.wikipedia.org/wiki/Troj%C3%BAheln%C3%ADkov%C3%A1_teorie_l%C3%A1sky#/media/Soubor:Triangularni_teorie_lasky-cs.svg

Sternberg dle těchto tří komponent rozlišuje osm druhů lásky.[202]

Vztah bez lásky (nonlove) neobsahuje žádnou komponentu lásky. Zahrnuje velkou většinu našich vztahů, kdy se jedná o běžnou interakci, která nezahrnuje lásku (jako například pracovní vztahy).

Mít rád (liking) je založen na hluboké intimitě a je typický spíše pro přátelství. Vyznačuje se prožíváním blízkosti a vřelého vztahu k druhému bez pociťování vášně či dlouhodobého závazku.

Bláznivá láska (infatuated love) bývá často označována za „lásku na první pohled“ a jejím zdrojem je převážně fyzická atraktivita. Vzniká náhle a stejně tak rychle může také zaniknout, ale také přejít v trvalejší vztah.

Prázdná láska (empty love) je založena pouze na rozhodnutí. Obvykle jde o stav po delší době trvání vztahu, kdy se z něj vytratila intimita i vášeň. Zajímavé je, že zatímco ve společnostech západního typu se vyskytuje jako závěrečná fáze dlouhodobého vztahu, v některých společnostech východního typu je to fáze počáteční (zejména vztahy dojednané příbuznými).

Romantická láska (romantic love) se vyznačuje velkou mírou intimity a vášně. Partneři nejsou okouzleni pouze fyzickou krásou (což je typické pro bláznivou lásku), ale jsou spojeni také emocionálně a prožívají pocity blízkosti a propojení.

Přátelská láska (compationate love) je často dlouhodobý vztah, ze kterého se vytratila vášeň, ale zůstaly intimita a závazek. Často se vyskytuje v manželství, kdy mezi partnery poklesla fyzická atraktivita jako hlavní zdroj vášně.

Pošetilá láska (fatuous love) – Sternberg ji přirovnává k hollywoodským láskám, kde se jednoho osudného dne dva lidé setkají, společně se procházejí za deště, za dva týdny se zasnoubí a za měsíc mají svatbu. Pošetilost tohoto vztahu spočívá v tom, že závazek je založen jen na vášni bez intimity, která by vztahu dodala stabilitu. Proto jsou tyto vztahy velmi rizikové z hlediska jejich trvání a často končí rozchodem.

Úplná láska (consummate love) (consummate love) představuje kompletní kombinaci všech tří komponent. Je to tedy ideál, o který mnozí usilují.

202 VÝROST, Jozef; SLAMĚNÍK, Ivan. *Sociální psychologie*. Praha: Grada, 2008. 404 s. Dostupné online. ISBN 8-0247- 1428-0. Kapitola 14.3.1 Trojúhelníková teorie lásky, s. 258.
TRESTROVÁ, Olga. *Intimita a závazek v partnerských vztazích*. Brno: FSS MU, 2011. Dostupné online. Kapitola 2.1 Triangulární teorie lásky, s. 11-15.

Řešený příklad

Druhy lásky	INTIMITA	VášEŇ	ZÁVAZEK
Vztah bez lásky	ne	ne	ne
Mít rád	ano	ne	ne
Bláznivá láska	ne	ano	ne
Prázdná láska	ne	ne	ano
Romantická láska	ano	ano	ne
Přátelská láska	ano	ne	ano
Pošetilá láska	ne	ano	ano
Úplná láska	ano	ano	ano

Tabulka 18: Typy lásky podle triangulární teorie

Shrnutí

Prošli jsme si v této kapitolce některá pojetí a teorie, týkající se lásky. Nejprve jsme se tímto tématem zabývali všeobecně, posléze jsme se na pojetí lásky podívali očima některých filosofů, a to od starověkých Řeků (Empedokles, Platón), přes sv. Augustina a Tomáše Akvinského až po B. Pascala a G. W. F. Hegela. Přinesli jsme si některé názory filosofů 20. století: M. Schelera, G. Marcela, A. Maslowa, E. Fromma, E. Lévinase. Pro úplnost jsme dodali také teorie psychologů: Zicka Rubina, J. A. Lee, C. S. Lewise, R. J. Sternberga.

Pojmy k zapamatování

eros, storge, mania, agapé, filia, káma, karuná, mettá, prema, bhakti, rafah, rahmah, hub, wudda, fascinace, ens amans, pragma, ludus, oblativní, posesivní láska, liking, loving, being love, dependent love, triangulární teorie lásky

Cvičení

- Vypište si pojmy k zapamatování a připište ke každému jeho význam. Splňte jako korespondenční úkol.

Kontrolní otázky

1. Podle koho je láska vykoupením srdce?
2. Jaká znáte pojmenování pro lásku ve starověké Indii? A co jednotlivé pojmy znamenají?
3. Jak chápal lásku Empedokles a jak Platón?
4. Které typy lásky známe ze starověkého Řecka a co znamenají?
5. Jaké pojmy najdeme ve spisech, týkajících se islámu?
5. Znáte některé výroky církevních otců - sv. Augustina a sv. T. Akvinského o lásce?
6. Jak vnímal lásku J. A. Komenský?
7. Co o lásce řekl B. Pascal?
8. Jakou teorii o lásce vypracoval G. W. F. Hegel?
8. Jak vnímali lásku filosofové 20. století – M.Scheler, G. Marcel, E. Fromm, E. Lévinas, A. Maslow?

9. Přibližte a vysvětlete teorii Z. Rubina.
10. Vysvětlete teorii barev v lásce dle J. A. Lee.
11. Vysvětlete 4 typy lásky dle C. S. Lewise.
12. Vysvětlete triangulární teorii lásky dle R. J. Sternberga.

Korespondenční úkol

Nerovnost země, a tedy i nerovnost lidí
jen na kolenou ucítíš.
Miluj však obě a věru jen tím spíš,
že není lásek, je jen jedna láska,
tak jako všechny kříže,
jsou jen jeden kříž.[203]

Najděte další možné krásné citáty a názory či básně o lásce, které vás samotné oslovují a vypište jako korespondenční úkol.

Velepíseň lásky apoštola Pavla:

„Kdybych mluvil jazyky lidskými a andělskými, ale lásku bych neměl, jsem jenom dunící kov a zvučící zvon.

Kdybych měl dar proroctví, rozuměl všem tajemstvím a obsáhl všechno poznání, ano, kdybych měl tak velikou víru, že bych hory přenášel, ale lásku bych neměl, nic nejsem.

A kdybych rozdal všecko, co mám, ano, kdybych vydal sám sebe k upálení, ale lásku bych neměl, nic mi to neprospěje.

Láska je trpělivá, laskavá, nezávidí, láska se nevychloubá a není domýšlivá. Láska nejedná nečestně, nehlídá svůj prospěch, nedá se vydražit, nepočítá křivdy. Nemá radost ze špatnosti, ale vždycky se raduje z pravdy. Ať se děje cokoliv, láska vydrží, láska věří, láska má naději, láska vytrvá. Láska nikdy nezanikne.“[204]

A Starý zákon: Píseň písní, 8, 7[205]

„Polož si mě na srdce jako pečeť, jako pečeť na své rámě. Vždyť silná jako smrt je láska, neúprosná jako hrob žárlivost lásky. Žár její – žár ohně, plamen Hospodinův.

Lásku neuhasí ani velké vody a řeky ji nezaplaví. *Kdyby za lásku chtěl někdo dávat všechno jmění svého domu, sklidil by jen pohrdání.“*[206]

203 HOLAN, Vladimír. *Bolest.* 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1965. 176 s. Zde s. 109. Báseň Miluj.
204 Nový zákon. 1. vyd. Olomouc: Velehrad, 1947. 799 s. Zde s. 471. Epištola svatého Pavla ke Korintským (13, 1–10).
205 http://bible.patroni.cz/index.php?id=17713
206 Starý zákon, Píseň písní, 8,7.

Literatura

(1) ANZENBACHER, Arno. (1990). *Úvod do filozofie*. Praha: SPN.

(2) BENDLOVÁ, Peluška. (2003). *Hodnoty v existenciální filosofii Gabriela Marcela*. Praha: Academia.

(3) BENDLOVÁ, Peluška. (1993). *Gabriel Marcel.* Praha: Filosofický ústav AV ČR.

(4) DŽIBRÁN, Chalíl. (2000). *Slova jako ranní červánky*. Praha: Vyšehrad.

(5) FROMM, Erich. (1994). *Mít nebo být?* 2. vyd. Praha: Naše vojsko.

(6) FROMM, Erich. (1996). *Umění milovat.* Praha: Nakladatelství Josefa Šimona.

(7) HOLAN, Vladimír. (1965). *Bolest.* Praha: Československý spisovatel.

(8) LÉVINAS, Emmanuel. (1997). *Čas a jiné (Le Temps st l´autre*). Praha: Oikumené.

(9) KOMENSKÝ, Jan Amos. (1992). *Obecná porada o nápravě věcí lidských*: 1. sv. Praha: Svoboda.

(10) KOUKOLÍK, František, DRTILOVÁ, Jana. (2001). *Život s deprivanty I: Zlo na každý den.* Praha: Galén.

(11) MAJOR, Ladislav., SOBOTKA, Milan. (1979). *G. W. F. Hegel: život a dílo.* Praha: Mladá fronta.

(12) MARCEL, Gabriel. (1998). *Přítomnost a nesmrtelnost*. *(Výbor z textů).* Praha: Mladá fronta.

(13) óRIGENÉS. (2000). *O Písni písní*. Praha: Hermann & synové.

(14) PASCAL, Blaise. (1973). *Myšlenky*. Praha: Odeon.

(15) PlATóN. (1947). *Symposion*. Překlad František Novotný.

(16) REGAN, Pamela. (2003). General theories of Love. The Mating Game a primer on love, Sex and Marriage, SAGE Publication.

(17) ROTTERDAMSKÝ, Erasmus. (1986). *Chvála bláznivosti.* Praha: Mladá fronta.

(18) RUBIN. Zick. (1970). Measurement of Romantic Love. Journal of Personality and Social Psychology, 16(2).

(19) SCHELER, Max. (1971). *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad.

(20) TRESTROVÁ, Olga. (2011). *Intimita a závazek v partnerských vztazích*. Brno: FSS MU, 2011. Dostupné online. Kapitola 2.1 Triangulární teorie lásky.

(21) VÝROST, Jozef; SLAMĚNÍK, Ivan. (2008). *Sociální psychologie*. Praha: Grada. Dostupné online. ISBN 8-0247-1428-0. Kapitola 14.3.1 Trojúhelníková teorie lásky, s. 258.

(22) WEISCHEIDEL, Wilhelm. (1995). *Zadní schodiště filozofie.* Olomouc: Votobia.

(23) ZWEIG, Stefan. (1997). *Triumf a tragika Erasma Rotterdamského.* Praha: Aurora.

Internetové zdroje:

https://citaty.net/autori/tomas-akvinsky/

http://citaty.net/autori/erasmus-rotterdamsky/ [cit. 2012 -11-03]

https://cs.wikipedia.org/wiki/Troj%C3%BAheln%C3%ADkov%C3%A1_teorie_l%C3%A1sky#/media/Soubor:Triangularni_teorie_lasky-cs.svg

http://bible.patroni.cz/index.php?id=17713

Literatura

(1) ADAMOVÁ, Lenka a kol. (2010). *Základy filosofie a etiky pro střední školy,* Praha: Fortuna.

(2) ANSELM z Canterbury. (1990). *Fides quaerens intellectus.* Př. L. Karfíková. Kalich.

(3) ANZENBACHER, Arne. (1994). *Úvod do etiky*. Praha: Zvon.

(4) ANZENBACHER, Arno. (1990). *Úvod do filozofie*. Praha: SPN.

(5) ARISTOTELES. (1996). *Etika Nikomachova*. Praha: Petr Rezek.

(6) ARISTOTELÉS. (1958). *Kategorie.* Praha: ČSAV.

(7) AUGUSTINUS, Aurelius. (1992). *Vyznání.* Praha: Kalich.

(8) BACON, Francis. (1990). *Nové organon*. Praha: Svoboda.

(9) BAMMÉ, Arno. (1994). *Člověk a computer.* In: LIESSMANN, Konrad Paul a ZENATY, Gerhard. *O myšlení*. Olomouc: Votobia.

(10) BARBARAS, Renaud. (1998). *Druhý.* Praha: Filosofia.

(11) BENDLOVÁ, Peluška. (2003). *Hodnoty v existenciální filosofii Gabriela Marcela*. Praha: Academia.

(12) BENDLOVÁ, Peluška. (1993). *Gabriel Marcel.* Praha: Filosofický ústav AV ČR.

(13) BUBER, Martin. (1997). *Problém člověka.* Praha: Kalich.

(14) BYSTŘICKÝ, Jiří, MUCHA, Ivan. (2004). *Etika a fragmenty života*. Praha.

(15) CARROLL, John. (1996). *Humanismus: zánik západní kultury*. Brno: CDK.

(16) DESCARTES, René. (2002). *Vášně duše*. Praha: Mladá fronta.

(17) DESCARTES, René. (1933). *Rozprava o metodě*. Přeložila Věra Szathmáryová--Vlčková; doslov a poznámky Jan Patočka. Jan Laichter, Praha, II. odts. VII.

(18) DELEUZE, Gilles a GUATTARI, Felix. (2001). *Co je filosofie?* Praha: Oikumené.

(19) DŽIBRÁN, Chalíl. (2000). *Slova jako ranní červánky*. Praha: Vyšehrad.

(20) ELIADE, Mircea. (1993). *Mýtus o věčném návratu*. Praha: ISE.

(21) FAJKUS, Břetislav. (2005). *Filosofie a metodologie vědy.* Praha: Academia.

(22) FLETCHER, Joseph. (2009). *Situační etika*. Praha: Kalich.

(23) FLOSS, Pavel. (2001). *Mikuláš Kusánský. Život a dílo* Praha: Vyšehrad.

(24) FREUD, Sigmund. (1914). *Erinnern, Wiederholen, Durcharbeiten*. In: Erstveröffentlichung: *Internationale Zeitschrift für Ärztliche Psychoanalyse,* Bd. 2 (6), 1914, S. 485–491. Gesammelte Werke, Bd. 10. S. 126–136.

(25) FROMM, Erich. (1993). *Anatomie lidské destruktivity: můžeme ovlivnit její podstatu a následky?* Praha: Lidové noviny.

(26) FROMM, Erich. (1996). *Lidské srdce*. Praha: Josef Šimon.

(27) FROMM, Erich. (1994). *Mít nebo být?* 2. vyd. Praha: Naše vojsko.

(28) FROMM, Erich. (1996). *Umění milovat.* Praha: Nakladatelství Josefa Šimona.

(29) FUNDA, Otakar Antoň, POKORNý, Petr. (1989). *Albert Schweitzer, zastánce kri-*

tického myšlení a úcty k životu. Praha: Vyšehrad.

(30) FUNDA, Otakar Antoň. (1999). *Znavená Evropa umírá*. Praha: Karolinum.

(31) GEHLEN, Arnold. (1940). *Der Mensch: seine Natur und seine Stellung in der Welt*. Berlin: Junker und Dünnhaupt.

(32) HABÁŇ, Petr Metoděj. (1944). *Přirozená ethika*. Olomouc: Krystal.

(33) HEIDEGGER, Martin (1993). *Básnicky bydlí člověk.* Praha: Oikumené.

(34) HEIDEGGER, Martin. (1993). *Co je metafyzika?* Praha: Oikumené.

(35) HEIDEGGER, Martin. (2006). *Konec filosofie a úkol myšlení*. Praha: Oikumené.

(36) HEIDEGGER, Martin. (2000). *O humanismu*. Rychnov nad Kněžnou: Nakladatelství Ježek.

(37) HEMELÍK, Milan. *Amor Dei intellectualis* (k barokní povaze filozofického myšlení B. Spinozy), in: Akord, ročník XVII, 1991/92, č. 9.

(38) HERAKLEITOS. *Zlomky předsokratovských filosofů*. B 111.

(39) HOLAN, Vladimír. (1965). *Bolest.* Praha: Československý spisovatel.

(40) HOLICKÝ, Jan., Marie HOLICKÁ, M. (1967). *J.-J. Rousseau a jeho pedagogický odkaz*. Praha: SPN.

(41) HUME, David. (2008). *Dialogues Concerning Natural Religion*. Oxford University Press.

(42) HUME, David. (1902). *An Enquiry Concerning Human Understanding*. Oxford: Clarendon Press.

(43) JASPERS, Karl. (1996). *Úvod do filosofie.* Praha: Oikumené.

(44) JASPERS, Karl. (2000). *Šifry transcendence*. Praha: Vyšehrad.

(45) JONAS, Hans. (1997). *Princip odpovědnosti. Pokus o etiku pro technologickou civilizaci.* Praha, Oikumené.

(46) KANT, Immanuel. (2001). *Kritika čistého rozumu*. A 805, AAIII., 522.

(47) KANT, Immanuel. (1996). *Kritika praktického rozumu*. Praha: Nakl. Svoboda.

(48) KANT, Immanuel. (1975). *Kritika soudnosti.* Praha: Odeon.

(49) KANT, Immanuel. (1992). *Prolegomena ke každé příští metafyzice, jež se bude moci stát vědou*. Přel. J. Kohout, J. Navrátil (Praha 1972). 2. uprav. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda – Libertas.

(50) KANT, Immanuel. (1976). *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda.

(51) KERÉNYI, Karl, JUNG, Carl Gustav. (1993). *Věda o mytologii.* Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka.

(52) KLÍMA, Otakar. (1964). *Zarathuštra*. Praha: Orbis.

(53) KOHÁK, ERAZIM. (1993). *Člověk, dobro a zlo: kapitoly z dějin morální filosofie*. Praha: Ježek.

(54) KOMENSKÝ, Jan Amos. (1970). *Labyrint světa a ráj srdce*. 2. vyd. Praha: Odeon.

(55) KOMENSKÝ, Jan Amos. (1992). *Obecná porada o nápravě věcí lidských*: 1. sv. Praha: Svoboda.

(56) KOUKOLÍK, František, DRTILOVÁ, Jana. (2001). *Život s deprivanty I: Zlo na každý den.* Praha: Galén.

(57) KORÁB, Julius. (1885). Zlatá zrnka. Plzeň: V. Steinhauser.

(58) KRANZ, Gisbert. (1998). *Augustin: život a působení.* Praha: Karmelitánské nakladatelství.

(59) KUHN, Thomas. (1997). *Struktura vědeckých revolucí.* Praha: Oikumené.

(60) KUSÁNSKÝ, Mikuláš. (1976). *Docta ignorantia*. In: FLOSS, P. *Mikuláš Kusánský. Život a dílo*. Praha: Vyšehrad.

(61) LE GOFF, Jacques. (1999). *Středověký člověk a jeho svět.* Praha: Vyšehrad.

(62) LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. (1932). *Nové úvahy o lidské soudnosti od autora systému předzjednané harmonie*. Praha: Česká akademie věd a umění.

(63) LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. (1982). *Monadologie a jiné práce*. Př. J. Husák. Svoboda.

(64) LEIBNIZ, Gottfried Wilhelm. (2004). *Theodicea: pojednání o dobrotě Boha, svobodě člověka a původu zla*. Přel. Karel Šprunk. Praha: Oikumené.

(65) LÉVINAS, Emmanuel. (1997). *Čas a jiné (Le Temps st l´autre*). Praha: Oikumené.

(66) LIPOVETSKY, Gilles. (1999). *Soumrak povinnosti: Bezbolestná etika nových demokratických časů.* Prostor.

(67) LIESSMANN, Konrad Paul a ZENATY, Gerhard. (1994). *O myšlení*. Olomouc: Votobia.

(68) LOCKE, John. (1984). *Esej o lidském rozumu*. Praha: Svoboda.

(69) LORENZ, Konrad. (2000). *Osm smrtelných hříchů*. Praha: Academia.

(70) MAJOR, Ladislav., SOBOTKA, Milan. (1979). *G. W. F. Hegel: život a dílo.* Praha: Mladá fronta.

(71) MARCEL, Gabriel. (1998). *Přítomnost a nesmrtelnost*. *(Výbor z textů).* Praha: Mladá fronta.

(72) MOORE, George Edward. *Principia ethica*. I. § 10, 1903.

(73) MORAVEC, Václav. (2005). *Etika a česká média* (vyšlo ve sborníku *10 let v českých médiích)*, Portál, Praha.

(74) MORELAND, James Porter a REYNOLDS, John Mark. (2004). *Třikrát evoluce versus stvoření.* Praha: Návrat domů.

(75) *Nový zákon.* (1947). Olomouc: Velehrad.

(76) TOMEK, Jiří. (2017). *Velké příběhy starého Orientu.* CPress.

(77) óRIGENÉS. (2000). *O Písni písní*. Praha: Hermann & synové.

(78) PATOČKA, Jan. (1996). *Filosofie výchovy.* Praha: PedF UK.

(79) PATOČKA, Jan. (1990). *Negativní platonismus*. Praha: Československý spisovatel.

(80) PASCAL, Blaise. (1973). *Myšlenky*. Praha: Odeon.

(81) PATTERSON, Philip, WILKINS, Lee. (1998). Media ethics: issues and cases. McGraw-Hill.

(82) PlATóN. (1947). *Symposion*. Překlad František Novotný.

(83) PLATóN. (1996). *Ústava.* Přeložil F. Novotný. Praha: Oikumené.

(84) POPPER, Karl Raimund. (1997). *Logika vědeckého bádání*, Praha.

(85) PORTMANN, Adolf. (1969). *Einführung in die Verlgleichende Morphologie der Wirbeltiere*. Basel: Schwabe.

(86) POSPÍŠIL, Josef. (1913). *Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského. Díl 1., Materiální logika, noetika a všeobecná metafysika*. Druhé, rozmnožené vydání. vyd. Brno: Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských.

(87) PROKEŠOVÁ, Miriam. (2003). *Myšlenky velkých filosofů v zrcadle jejich dětství.* Ostrava.

(88) PSTRUŽINA, Karel. Daimonion nebo cogitationes? E-logos, electronic journal for philosophy/98, ISSN 1211-0442).

(89) RÁDL, Emmanuel. (2000). *Útěcha z filosofie*. Olomouc: Votobia.

(90) REGAN, Pamela. (2003). General theories of Love. The Mating Game a primer on love, Sex and Marriage, SAGE Publication.

(91) RICOEUR, Paul. (2000). *Křehká identita: Úcta k druhému a kulturní identita*. Praha: Mlýn.

(92) RICOEUR, Paul, MARCEL, Gabriel. (1999). *Rozhovory.* Brno.

(93) ROTTERDAMSKÝ, Erasmus. (1986). *Chvála bláznivosti.* Praha: Mladá fronta.

(94) ROUSSEAU, Jean-Jacques. (1956). *Rozprava o politické ekonomii*. Praha: SPN.

(95) ROUSSEAU, Jean-Jacques. (1949). *O původu nerovnosti mezi lidmi*. Praha: Svoboda.

(96) ROUSSEAU, Jean-Jacques. (2002). *O společenské smlouvě neboli zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk.

(97) RUBIN. Zick. (1970). Measurement of Romantic Love. Journal of Personality and Social Psychology, 16(2).

(98) SCHELER, Max. (1971). *Řád lásky*. Praha: Vyšehrad.

(99) SKOLIMOWSKI, Henryk. (1994). *The Participatory Mind: A New Theory of Knowledge and of the Universe*. Arkana.

(100) STEINER, Rudolf. (1991). *Filosofie svobody*. Praha: Baltazara

(101) STÖRIG, Hans Joachim. (2007). *Malé dějiny filosofie.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství.

(102) TEILHARD de CHARDIN, Pierre. (1990). *Vesmír a lidstvo*. Praha: Vyšehrad.

(103) THOMPSON, Mel. (2004). *Přehled etiky*. Praha: Portál.

(104) TRESTROVÁ, Olga. (2011). *Intimita a závazek v partnerských vztazích*. Brno: FSS MU.

(105) TRETERA, Ivo. (2006). *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi.* Praha: Paseka.

(106) VÝROST, Jozef; SLAMĚNÍK, Ivan. (2008). *Sociální psychologie*. Praha: Grada.

(107) WEISCHEDEL, Wilhelm. (1995). *Zadní schodiště filosofie: myšlenky a všední život 34 velkých filosofů*. 2. vyd. Olomouc: Votobia.

(108) YALOM, Irvin David. (2012). *Problém Spinoza.* Praha: Portál.

(109) ZIMBARDO, Philip. (2007). *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil.* Londýn, New York, Random House.

(110) ZWEIG, Stefan. (1997). *Triumf a tragika Erasma Rotterdamského.* Praha: Aurora.